

Муниципальное бюджетное общеобразовательное учреждение
«Средняя общеобразовательная школа № 50»

«СОГЛАСОВАНО»

Руководитель МО

Халифаева Р. А.

Протокол №

от «5» 09 2023 г.

«СОГЛАСОВАНО»

Зам. директора по УВР

Омарова З. Р.

«5» 09 2023 г.

«УТВЕРЖДАЮ»

Директор МБОУ СОШ №50

Гасанова У. М.

«5» 09 2023 г.

Рабочая программа по предмету
«Родной язык» (лезгинский)

2 часа в неделю, 34 часа в год

«ФГОС»

1 класс

2023– 2024 учебный год

разработала: учитель лезгинского языка
Халифаева Разибике Алисултановна

2023 – 2024 год

Рецензенты: **Акимов К.Х.**, профессор, доктор филологических наук, ведущий научный сотрудник сектора родных литератур ДНИИП.

Гашарова А.Р., кандидат филологических наук, старший научный сотрудник ИЯЛИ ДФИЦ РАН.

Мейланова Ж.Ш.

Сифтегъан умуми образованидин тахминан рабочий программа
«Литературадай келун» - Махачкъала 2022. - 71 ч.

КЪИЛЕР	ЧИН
Гъавурда твадай чар	4
«Литературадай келун» учебный предметдин мана (содержание)	9
1-класс	9
2-класс	16
3-класс	20
4-класс	25
Сифтегъан классра «Литературадай келун» учебный предметдин программа чирзавайла къазанмишна кӀанзавай нетижаяр	31
Хсуси (личностдин) нетижаяр	31
Предметдин арада авай (метапредметдин) нетижаяр	33
Предметдин нетижаяр	36
1-класс	36
2-класс	37
3-класс	39
4-класс	40
Тематикадин планирование	42
1-класс (15 сят)	42
2-класс (34 сят)	52
3-класс (34 сят)	56
4-класс (34 сят)	60

ГЪАВУРДА ТВАДАЙ ЧАР

«Литературадай келун» учебный предметдин тахминан рабочий программа сифтегъан умуми образованидин рекъяй Гьукуматдин федеральный образовательный стандартрин (ФГОС), гьакӀни сифтегъан умуми образованиди гун гуьзлемишзавай Истемишунрин бинедаллаз туькӀурнавайди я.

«Литературадай келун» учебный предметдин тахминан рабочий программа гъавурда твадай чарчикай, чирзавай тарсунин метлеб ачухаруникай, тарсунин умуми характеристикадикайни нетижайрикай ва тематикадин планированидикай ибарат я.

Гъавурда твадай чарчи предмет чирунин умуми мана-метлеб ачухарзава, аялрин фагъум-фикир авунин алакьунар вилик тухун малумарзава; учебный пландин кьурулушда лезги чӀалан ва литературадай келунин чка тайинарзава, арадал кьвезвай нетижаяр ва тематикадин планированидин кьурулуш ачухарзава.

Чирунин мана-метлеб рахунин кӀвалахдин жуьрейрикай ибарат я. Абурук: яб акалун, рахунар, келунар, кхьинар ва мсб. акатзава. Вири и кьайдаяр сифтегъан классрин ученикрив кьадайвал ганва.

Нетижайрик хуси (личностдин) нетижаяр, предметдин арада авай (метапредметдин) алакьайрин нетижаяр ва гьакӀни сифтегъан классра келзавай аялрин гьар йисан предметрин нетижаяр акатзава.

Тематикадин планированида вири паярин программадин манадин гьал кьалурзава, ийизвай кӀвалахдин лишанар, лайихлувилер ва кимивилер ачухарзава, гьар са раздел ахтармишдайла ишлемишна кӀанзавай методрикай ва кӀалубрикай рахазва. Ибурун жергедай яз, тематикадин планированида чара тир (дифференцированный) чирвилер тешкил авунин кьайдаярни ганва.

*«Литературадай кӀелун» учебный предметдин умуми
характеристика*

Литатурадин кӀелун – гъвечӀи школьник гъазурунин системада кьилин предметрикай сад я. Лезги чӀал чирунихъ галаз санал ада функциональный савадлувал арадал гъизва, санлай къачурла аял тербияламишуниз ва адан зигьин артух хьуниз куьмек гузва. Литературадай кӀелунин курс агалкъунралди чируни сифтегъан школадин маса предметрайни хъсан нетижаяр таъминарзава.

Тарсар лезги чӀалал гузвай сифтегъан школада литературадин кӀелунин курс чирунин метлеб агъадихъ ганвай нетижайрихъ агакьуникай ибарат я:

* гъвечӀи школьникар савадлу авунин системада бинедин вердишвал хьиз аннамишна, дуьз, зарбдиз ва эсерлудаказ кӀелиз чирун; кӀелунин кругозор арадал гъун ва куьмек галачиз кӀелунин кӀвалахдин тежриба къачун; рахунин кӀвалахдин вири жуьреяр хъсанарун; гъар жуьре малуматрихъ (информацийрихъ) галаз кӀвалахунин вердишвал къачун;

*художественный яратмишунин ва чирвилер къачунин алакьунриз, художественный эсерар кӀелдайла эсер авуниз вилик фидай къуват гун, гафунин искусстводив эстетикадин къайдада эгечӀун; тарсарин, илимдин ва чирвилер гудай текстерихъ галаз кӀвалахунин эвелимжи вердишвилер къачун;

* кӀелуниз ва ктабдиз интерес авунин тербия гун; гъвечӀи школьникрин ахлакъдин тежриба девлетлу авун, писвални хъсанвал вуч затӀар ятӀа аннамишиз чирун; ахлакъдин гьиссериз, гзаф миллетар авай Россиядин халкъарин культурадиз гъурмет авуниз къуват гун.

Сифтегъан классра литературадай кӀелун чирунин эвелимжи метлеблувал гъвечӀи школьникдин кӀелчидин (читательский) компетентность, ада вич гъавурда авай, яратмишунин кӀвалах алакьдай кӀелчи хьиз аннамишун арадал гъуникай ибарат я. КӀелчидин компетентность лагъайтӀа, кӀелунин техника, кӀелайдан ва я яб гайдан къавурда акьунин

къайдаяр чир хьуни, ктабрикай чирвилер хьуни ва абур куьмек галачиз хкягъиз алакьуни, ктабдихъ дунья ва жув чирдай алатдихъ хьиз руьгъдин игътияж хьуни тайинарзава.

Учебный предмет «Литературадай келун» курсуни кьетен жуьреда агъадихъ галай месэлаяр гьялуниз таьсир ийизва:

1. Текст келунин ва адан гъавурда акьунин общекультурный вердишвилер къачун; келуниз ва ктабдиз интерес ийидай тербия гун.

И месэла гьялуни эвелни эвел аннамишна келунин вердишвал (келунин кваллахдиз интерес авун ва гьар жуьредин литературадин эсерар келунин игътияж) арадал гъизва, идани гъвечӀи школьникди маса предметрайни агалкъунралди чирвилер къачун чӀехи дережада аваз таьминарзава, яни литературадин келунин предметдин мана-метлеб чирунин نتیжада школьникри текстер аннамишна келунин вердишвилер къачузва.

1 – 4 классар патал литературадин келунин курс юкъван образование гузвай школада литературадин ара тагана давам жезвай курсунин сад лагъай дережа тирвиляй, и этапда аннамишна ван алаз ва жувакди келунин вердишвилер арадал гъунихъ галаз санал 6 – 10 йис авай аялрин теам акакьдай литература чируниз гъазурвални аквазва.

2. Рахунин, кхьинин ва коммуникативный культура чирун.

И месэла гьялун гьар жуьре текстерал кваллахиз, ктабдай кьил акьудиз, ам жув элкьурна кьунвай дуньядикай чирвилер артухарун патал ишлемишиз чир хьунихъ галаз алакьалу я. Чирвилер гунин نتیжада гъвечӀи школьникри диалогда иштиракзава, монологдин къайдадин рахунар туйкъурзава (эсеррин ва хсуси тежрибадин бинедаллаз), жуьреба-жуьре процессар ва объектар гекъигзава ва абурукай суьгьбетзава, учебный пособийрин справкайрин аппарат патан куьмек галачиз ишлемишзава, словаррай, справочникрай ва энциклопедийрай малуматар (информация) жагьурзава.

3. Художественный литературада къалурнавай гьакъикъатдив эстетикадин къайдада эгечӀунин тербия гун.

И месэла гьялуни художественный эсерда искусстводин кьетIен жуьредин гьавурда хьиз акьуниз, адан художественный кьиметлувал тайинариз алакьуниз ва эсер ийидай такьатар анализ авуниз (тIеам акакьдай дережада) куьмек гузва. Гафунин искусство гьакIни искусстводин маса жуьрейрив (живопись, театр, кино, музыка) гекьигиз, гьар жуьре жанрайрин, ишлемишнавай художественный такьатрин мукьавал ва чаравал жагьуриз алакьуниз кьуват гузва.

4. *ГьвечIи школьникдин ахлакьдин гьисс ва «эстетикадин тIеам» арадал гьун; эсердин руьгьдин метлебдин гьавурда акьун.*

Художественный эсердин кьетIенвилер, адан руьгьдин метлеблувал, гьвечIи кIелчидин инсанвилин кьаматдиз ийизвай таьсир гьисаба кьунивди, и месэла гьялунихь кьетIен метлеб жезва. Художественный эсердал кIвалахунин процессда гьвечIи школьникди вич элкьуьрна кьунвай дуьньядихь галаз алакьалу ийизвай ахлакьдин ва ягь-намусдин кьилин кьиметлувал авай чирвилер ва гьакIни эсердин игитрин хьсан ва пис гьерекатар, вакьияяр анализ авунин вердишвал кьачузва. Эсердин сюжетдин вири хилерин гьерекатрин «гьиссерин рангарин» мелеблувилин гьавурда акьуни ада уьмуьрда вич тухвана кIандай кьайдайрин тербия кьачуниз куьмекзава.

*«Литературадай кIелун» учебный предметдин кьилин содержательный
линияр*

«Литературадай кIелун» учебный предметдин кьилин содержательный
линияр:

– «Чалан кIвалахдин жуьреяр» рахунар арадал гьун (яб акалун, кIелун, кхьинар, рахунар);

– «КIелчивилин кIвалахдин жуьреяр» гьар жуьредин текстерин жуьреяр, жуьреба-жуьре малуматрин (информацийрин) ктабдихь-чешмедихь галаз таниш хьун;

– «*Аялри кІелна кІанзавай литература*» аялар патал хкянавай тестинин мана-метлебдин гъавурдик хъун; аялрин къатІунриз килигна аялрин литература фад гъавурда гъатдайди хъун;

– «*Литературоведческий пропедевтикада*» аялриз литературадин жанрайрикай ва жуьрейрикай, чІал гуьрчегарзавай алатрикай практикадин рекъяй сифтегъан танишвилер гун.

– «*Аялрин яратмишунрин кІвалах*» (литературадин эсеррин бинедаллаз) аялрин яратмишунрин кІвалахда литературадин эсерда текстерин интерпретация: ролриз пайна кІелун; чІукар сегънеламишун; жуван гафаралди шикилар чІугун ва мсб. чирун;

– «*Библиографиядин культурада*» (чирвилер, алакьунар ва вердишвилер). Библиографиядин алакьунар чир хъун: теклифнавай сиягдай (списокдай) лазим тир ктаб хкягъун, къилер жагъурун, автор, художник-иллюстратор тайинарун, аннотация кхьин.

Учебный планда «Литературадай кІелун» учебный предметдин чка

Сад лагъай классда литературадин кІелунай чирвилер къачун эгечІунин «Савадлувал чирун» курсунилай башламишзава. Ам кІелунин 15 гъафтеда, гъар гъафтеда 1 сят аваз (лезги чІалайни литературадин кІелунай тарсарин пландин сятер сад ийизва) давам жеда, имни чирвилер къачуз агакъунин темпдиз, ученикрин хсуси къетІенвилериз ва тарсар гудайла ишлемишзавай такъатрин къетІенвилериз килигна тайинарзавайди я. Чешне яз къалурнавай тахминан рабочий программада савадлувал чирун гъам литературадин кІелунин, гъамни лезги чІалан курсара гъатнава. Савадлувал чирунин курсунилай гуьгъуьниз литературадин кІелун ва лезги чІал къилди чириз эгечІада.

Тахминан рабочий программадин бинедаллаз сифтегъан школада «Литературадай кІелун» чирун патал 117 сят чара авунва. 1 – классда – 15 сят (гъафтеда 1 сят, 15 кІелунин гъафте), 2 – 4 классра итературадай кІелун тарсара 34 сят (1 сят, 34 кІелунин гъафте) тухуда.

Учебный предмет «Литературадаг келун» сифтегъан школада чирда,
юкъван школада «Лезги литература» хъиз давамар хъийида.

«Литературадаг келун» учебный предмет чирун патал образовательный
организацийрин иштиракчийривай туьклуьрзавай пландин паюникай сятерин
къадар артухар ийиз жеда.

«ЛИТЕРАТУРАДАЙ КІЕЛУН» УЧЕБНЫЙ ПРЕДМЕТДИН МАНА (СОДЕРЖАНИЕ)

---

1 – КЛАСС

Халкъдин мецин яратмишунар. Гьисабунар, зарбдиз кІелунар. Гьайванрикай, лезги ва я уьлкведин маса халкъарин махар.

Гьисабунар; Лезги халкъдин мах «СикІни кьуьгьуьр»; Зарбдиз кІелунар; лезги халкъдин махар: «Куьренни жанавур», «ТунутІрин устІар», «Тапархъан хеб», «Фагьум авай кьаргъа».

Гатфар. Гатфарихъ тІебиатдин шикилрикай ва Дагьустандин тІебиатдин гуьрчегвилерикай: багьда, чуьлда, тама гатфар алуькьуникай, гьайванринни кьушарин уьмуьрдикай, сифте цуькверикайни пешерикай, инсандин зегьметдикай, аялрин гатфарин кьугьунрикай туькІуьрнавай гьикаяяр, шиирар, мисалар, мискІалар.

Алкьвадарви Гь. -Э. «Гатфар»; СтІал Сулейман «Рушариз»; Абдуллаев Д. «Гатфар кьвезва», «Гатфар йикъар атана чаз»; Мегьамедов Д. «Гатфар»; Межидов Къ. «Беневшар»; Межидов Къ. «Цуькверин сувар».

Зи хизан. Дидедиз, бубадиз, хзанриз, аялриз бахшнавай, диде-бубадиз куьмек гуниз, жувалай чІехибуруз гьуьрмет авуниз, гьвечІибурухъ гелкьуьниз, кІвале авай чІехибурун зегьметдиз, юлдашриз, кІелзавай аялрин дуствиллиз талукьарнавай шиирар, гьикаяяр.

Мегьман А. «Вун я, чан диде»; Юсуфов Р. «Хцин кІанивал», «Чи баде»; «УстІарар»; Алибеков А. «Хъсанвал».

Зи дустар. Дустарикай, дустарин уьмуьрдикай, кІвалахдикай, абурун дуствиликайни юлдашвиликай, хъсан ва пис кьилихрикай, гьакьикьи юлдашрикай кхьенвай шиирар, гьикаяяр, баснияр.

Ризванов З. «Кьилий-кьилиз камаллу хьун»; «Гьакьикьи дустар»; Кьурбан Гь. «Дуствал»; Юсуфов Р. «Дустар зи»; Ризванов З. «Фарфалаг»; Лезги халкъдин мах «Царабаш», «Агьмедан кІел».

Гъайванар ва къушар. Гъайванрикайни къушарикай, абурун уьмуьрдикай шиирар ва махар. Гъайванрихъ ва къушарихъ галаз рафтарвилер, абурун къайгъударвал авун къалурзавай эсерар.

Классдилай къеце кӀелун ва хуралай чирун патал теклифнавай эсеррин сиягъ

Классдилай къеце кӀелун патал: Лезги халкъдин махар: «Гъайванрин гъуьжет»; «Хер хъанвай лекъ»; «КӀек»; Мурадов Ш.-Э. «Цару кац»; Абдуллаев Д. «Цициб»; Межидов Къ. «Сафаран крар».

Хуралай чирун патал: Алкъвадар Гъ. «Гатфар»; Мурадов Ш.-Э. «Цару кац»; Юсуфов Р. «Чи баде», «Дустар зи».

Библиографиядин культура (аялрин ктабрихъ галаз кӀвалах). Ктаб – чирвилерин чешме я. Ктабдин элементар: ктабдин тӀварциз, жилдиниз, къвед лагъай жилдиниз, сифте гафуниз, шикилриз килигна ктабдин тахминан мана-метлеб тайинарун. Библиотекадай лазим ктаб хкъягъиз алакьун.

Сад лагъай классада «Лезги чӀал» учебный предметдин мана ва аялри сифтегъан классра тухудай универсальный учебный гъерекатар.

Чирвилер гудай (познавательный) универсальный учебный гъерекатар:

- слогралди гафар, слогар ва гъарфар ахъай тийиз дуьз кӀелун, цӀалцӀамдиз гъвечӀи, регъят гъикаяяр, шиирар кӀелун;
- кӀелай ва я яб акалай эсердин манадин гъавурдик кваз хъун;
- аялар дикъетдалди яб гуз вердишарун;
- эсерда, махуна ихтилат никай ва квекай физватӀа, тайинариз хъун;
- иштиракзавай ксарикай суьгъбет ийиз хъун;
- жанрайриз килигна эсерар группайриз паюн (шиирар, мисалар, мискӀалар, махар, рассказар) ва абур къатӀуниз хъун;
- чирай терминрай ва понятийрай къил акъудиз хъун: халкъдин мецин эсерар (фольклор), гъвечӀи фольклордин жанраяр, тема, идея, эсердин къил, эсердин мана, мах (фольклордин ва литературадин), автор, герой, рассказ, шиир, рассказ);

– текст анализ авун: адан тема тайинарун, эсердин вакъиа галай-галайвал къайдада тун, геройдиз характеристика гун, ада авур кІвалахдиз хъсан ва я пис кьимет гун, манадихъ къадайвал суалар гуз хъун;

– темадай, гуьгьуьлрай эсерар гекъигиз хъун.

Малуматрихъ (информациядихъ) галаз кІвалах:

– эсердин текст иллюстрациядин жуьреда гудайдан, (фильм, спектакль) жуьреба-жуьре искустводин тамашаяр къалурдайдан гъавурдик кваз хъун;

– иллюстрация эсердин текстинихъ галаз гекъигун, иллюстрациядихъ галаз къадайвал эсердай чІукар кІелун.

Коммуникативный универсальный учебный гьерекатар:

– шиирар хуралай чирун, орфоэпиядин ва пунктуациядин нормаяр вилив хуьн;

– яб акалай ва я кІелай текст веревирд ийидайла, суйгъбетда иштирак авун: суйгъбетчидихъ яб акалун, суалриз жавабар гун, жуван фикирар лугъун;

– теклифнавай пландин, шикилрин, суалрин куьмекдалди эсердин мана (хурулай) жуван гафаралди ахъай;

– чирай гафунин мана жуван гафаралди ачухарун;

– гьикаяяр, махар, шиирар кІелна яб акалайдалай къулухъ жуван гуьгьуьлар, фикирар лугъун.

Регулятивный универсальный учебный гьерекатар:

– эцигнавай учебный задацадин гъавурдик хъун, герек вахтунда муаллимдивай куьмек тІалабун;

– жува-жуваз кІелиз тамарзлу хъун, кІелунра жуван алакьунар лап хъсанарун;

– муаллимдин куьмекалди жуван агалкъунриз, кІелунрин кІвалахда четинвилериз кьимет гун.

Санал кьиле тухузвай кІвалах:

– гъвечІи дестейрин (группайрин), жуьтдин кІвалахрал рикІ алаз хъун;

– жуван кІвалахдин пай жавабдарвилелди тамамарун.

- саналди ийизвай кардин макъсад къабулун, макъсаддив агакъун патал саналди гъар са гъерекат, кам тайинарун: ролар паюн, меслятдал атун, саналди ийизвай кӀвалахдин гъерекатар ва нетижаар веревирд авун;
- кьиле акъвазуниз, тапшурмишай кар кьилиз акъудиз, муьтӀуьгъ жез гъазур тирди къалурун;
- умуми кӀвалахдай жувал гьалтзавай пай жавабдарвилелди тамамарун;
- умуми нетижадик жуван кутур паюниз къимет гунн;
- теклифнавай чешнейрин куьмекдалди саналди тир проектрин тапшуругъар тамамарун.

ПРЕДМЕТДИН НЕТИЖАЯР

Сифтегъан умуми образованидин «Литературадай кӀелун» предметдин программа чир хьунин нетижайри предметдин хилез талукъ метлебдин къетӀен лишанар къалурзава, ам кӀелунинни чирвилер къачунин жуьреба-жуьре гьалара ва уьмуьрдин шартӀара кӀелзавайбуруз чирвилер, алакьунар, тежриба гунин рекъе ишлемишунихъ элкьуьрнава ва чирвилер гунин кьилдин йисариз пайна къалурнава.

1 – КЛАСС

Йисан эхирда сад лагъай класс куьтягъзавай аялриз ихьтин чирвилер хьун лазим я:

- цӀалцӀамдиз гъвечӀи, регъят гьикаяар, шиирар, макъалаяр кӀелун, слогралди гафар, слогар ва гъарфар ахъай тийиз, дуьз кӀелун;
- муаллимдин суалриз жавабар гъазурун;
- кӀелай вири гьикаяда ва я адан кьилдин паяра никай ва я квекай рахун физватӀа, гьадаз талукъ суалриз жавабар гун;
- кӀелай аялдивай вичин гафаралди лугъуз алакьун;
- кӀелдайла, предложенидин эхирда акъвазиз ва сес агъуз ийиз алакьун;
- гъвечӀи шиирар хуралай чирун ва ва абур кӀевиз ва эсер ийидайвал кӀелун;
- дуьз, гъавурдик кваз са декьикъада 20-25 гаф кӀелиз алакьун;

- орфоэпиядин ва пунктуациядин нормаяр вилив хвена дустарикай, йисан вахтарикай, хизандикай, гъайванрикай ва къушарикай 3-4 шиирдилай тИмил тушиз хуралай чирун;
- муаллимдин куьмекдалди текстинай эсердин кылин фикир, иштиракзавай ксарин кылихар ачухардай гафар ва ибараяр жагъурун, гафаралди шикилар чIугваз чирун;
- текстиниз талукъ суалриз масадан куьмек галачиз жавабр гуз, мах ахъай хъийиз (3 предложенидилай тИмил тушиз);
- пунктуациядин ва орфоэпиядин нормаяр вилив хвена аялрикай, хизандикай, тIебиатдикай, йисан вахтарикай, дустарикай, гъайванрикай ва къушарикай 4-далай тИмил тушиз шиирар хуралай чир хъун;
- проза ва шиир къатIуниз хъун;
- кылди жанраяр фольклордин (халкъдин сивин яратмишунар) ва художественный литература (мисалар, мисКалар, келимаяр, махар (халкъдин сивин яратмишунрин, ва литературадин), гыкаяр, шиирар) къатIуниз хъун ва лугъун;
- кIелай/кIел тавур эсердин манадин гъавурдик кваз хъун: эсердин манадин гъакъикъатдин суалриз жавабар гун;
- яб акалай /яб акал тавур эсердин мана анализ ийиз алакъун: эсерда кыле физвай вакъиа галай-галайвал тайинарун, геройди авур кIвалахдиз кымет гун (хъсан ва пис), гъавурдик квачир, четин гаф словардай жагъуриз алакъун;
- кIелай/кIел тавур эсердин мана веревирд авун ва ана иштиракун: суалриз акъалтIай жавабар гун, жуван фикирар лугъун, суьгъбетда литературадин понятияр (автор, герой, тема, эсердин мана, эсердин кыл) ишлемишун, жуван жавабар текстинай тестикъарун;
- теклифнавай пландикай, шикилдикай, суалрикай даях къуна эсердин мана галай-галайвалди суьгъбет авун;
- 3 предложенидилай тИмил тушиз кIелай эсердин манадай жуван фикирар лугъуз хъун;

- теклифнавай махунин сифте кыл жуван гафаралди давамар хъувун, текст туйкӱрун (3 предложенидилай тӱмил тушиз);
- тайин темадиз талукъ ктаб хкягъиз алакьун;
- кӱлай эсердин ва я чӱкунин куьруь мана-метлеб хълагъун;
- ктабдин тӱварцӱй, жилдинай, кьвед лагъай жилдинай, кылерай, сифте гафунай, шикилрай кыл акъудиз хъун;
- темадин кылин мана, адан кьурулуш жува-жуваз тайинарун; текст манайриз пайиз, абуруз кылер гуз чирун;
- гьар жуьредин малуматрихъ галаз кӱвалахиз чирун;
- вирида санал иштирак авун: суалриз жавабар гуз алакьун, са темадай рахун, юлдашдин рахунрихъ яб акалун, суйгъбет фидай арада текст ишлемишиз алава яз жавабар гун;
- ктабар кӱелунин гигиенадин кьайдайрал амал авун, ктабар хуьз вердишарун.

2 – КЛАСС

Йисан эхирда кьвед лагъай класс куьтягъзавай аялриз ихьтин чирвилер хъун лазим я:

- учебный задачар гьалдайла кӱелунрин метлеблувилерин гьавурдик хъун ва уьмуьрдин жуьреба-жуьре вакъиайра ишлемишун: учебный задачайрихъ галаз кьадайвал ван акъудна кӱелунилай жува-жуваз кӱелунал элячӱн, жуьреба-жуьре (чирунин, танишвилини, ахтармишунин, тамашунин) кӱелунриз элкьуьрун, кӱелей эсеррай халкьдин сивин яратмишунрай ва литературадин эсеррай жуван ва маса халкьарин адетар, яшайиш, дуланажагъ, эдеблу кьиметлувилер жагъурун;
- кӱелунин ериш, дуьзвал, эсерлувал са кьадар хъун, гьавурдик кваз кӱелунин дережа хкаж хъун;
- дуьз, гьавурдик кваз, ачухдиз, ван хкажна ва бес кьадардин зарблувал аваз (са минутда 30-40 гаф) кӱелиз алакьун;

- пунктуациядин ва орфоэпиядин нормаяр вилив хвена Ватандикай, школадикай, тѐбиатдикай, йисан вахтарикай, дустарикай, риваятрикай, кьугъунрикай, баркаллу рухвйрикай 7-8-далай тИмил тушиз шиирар хуралай чир хьун;
- проза ва шиир кьатІуниз хьун, текстинин художественный кьетІенвилерин ва чІал гуьрчегардай алатрин винел гуьзетунар тухун: эпитетар, гекъигунар, метафораяр жагъурун (терминар галачиз);
- кІелай/кІел тавур эсердин манадин гъавурдик хьун: эсердин манадин гъакъикъатдин суалриз жавабар гун;
- яб акалай /яб акал тавур эсердин мана анализ ийиз алакьун: эсерда кыле физвай вакъиа галай-галайвал тайинарун, геройди авур кІвалахдиз кьимет гун (хъсан ва пис), гъавурдик квачир, четин гаф словардай жагъуриз алакьун;
- кьилди жанраяр фольклордин (халкъдин сивин яратмишунар) ва художественный литература (мисалар, мискІалар, келимаяр, махар, риваятар (халкъдин сивин яратмишунрин, ва литературадин), гъикаяяр, шиирар) кьатІуниз хьун ва лугъун;
- текстинин мана-метлебдай суалриз жавабар гун, текстинай суалриз жавабар жагъурун, кІелай эсердиз кьимет гун. Текстинин мана-метлеб муаллимрин суалрин ва я учебникда ганвай пландин куьмекдалди хълагъун;
- гафаралди текстиниз талукъ шикилар чІугун. Гъикаядин текстинин мана-метлеб галай-галайвал ва тикрарунар квачиз тамамдиз ахъайиз хьун;
- эсердиз талукъ шикилдин мана-метлеб ачухарун, текстинай адаз талукъ предложенияр жагъурун;
- текст паяриз паюн, абуруз кылер гун, муаллимдин куьмекдалди кІелайдан кылин фикир тайинарун;
- мукъва манаяр авай гафар гекъигун, гзаф манаяр авай бязи гафарихъ галаз таниш хьун, муаллимдин куьмекдалди текстина кыле физвай крариз, иштиракзавай ксариз, тѐбиатдин шикилриз талукъ гафар (абуруз кьимет гузвай) жагъурун ва абурун куьмекдалди шикилар чІугун;

- кЛелай/кЛел тавур эсердин манадин гъавурдик хъун: эсердин манадин гъакъикъатдин суалриз жавабар гун;
- яб акалай /яб акал тавур эсердин мана анализ ийиз алакъун: эсерда кбиле физвай вакъиа галай-галайвал тайинарун, геройди авур кВалахдиз къимет гун (хъсан ва пис), гъавурдик квачир, четин гаф словардай жагъуриз алакъун;
- кЛелай/кЛел тавур эсердин мана веревирд авун ва ана иштиракун: суалриз акъалтІай жавабар гун, жуван фикирар лугъун, суьгъбетда литературадин понятияр (автор, литературадин герой, тема, эсердин мана, эсердин кбил, гекъигунар, эпитетар, метафораяр) ишлемишун, жуван жавабар текстинай тестикъарун;
- эсердин мана галай-галайвал хкъягна, геройдин мецелай, 3 лагъай касдин мецелай суьгъбет авун;
- эсер ролриз пайна кЛелун, кЛелай эсеррай са бязи шикилар сегънеламишун;
- ганвай темадай эсердин манадикай жуван фикирар лугъун (5 предложенидилай тІимил тушиз);
- мисалар, мискІалар, махар, гъикаяяр тукІуьриз алакъун;
- ктабдин тІварцІяй, жилдинай, къвед лагъай жилдинай, кбилерай, сифте гафунай, шартІуналди ишлемишнавай лишанрай кбил акъудиз хъун;
- темадин килин мана, адан къурулуш жува-жуваз тайинарун; текст манайриз пайиз, абуруз кбилер гуз чирун;
- гъар жуьредин малуматрихъ галаз кВалахиз чирун;
- вирида санал иштирак авун: суалриз жавабар гуз алакъун, са темадай рахун, юлдашдин рахунрихъ яб акалун, суьгъбет фидай арада текст ишлемишиз алава яз жавабар гун;
- справочникрикай ва маса иллюстративный материалрикай менфят къачун;
- ктабрин выставкадихъ, кЛелун лазим тир ктабрин тІварар плакатдихъ галаз (І зур йис), лап регъят карточкайрихъ галаз (ІІ зур йис) таниш хъун;
- учебный задакадихъ галаз къадайвал алава информация агакъун патал справочный литература ишлемишун.

3 – КЛАСС

Йисан эхирда пуд лагъай класс куьтягъзавай аялриз ихътин чирвилер хьун лазим я:

- халкъдин сивин яратмишунрай ва художественный литературадин эсеррай жуван ва маса халкъарин адетар, яшайиш, дуланажагъ, эдеблу къиметлувилер жагъурун ва абуруз къимет гун;
- учебный задакадихъ галаз къадайвал ван акъудна ва жува-жуваз кЈелунрин жуьреяр (чирунин, танишвилини, ахтармишунин, тамашунин) элкъурна кЈелун;
- гъавурдик кваз, дуьз, эсер ийидайвал тамам гафаралди бес къадардин йигинвал аваз (са минутда 50-60 гаф) кЈелун;
- кЈелай эсеррин тематикадихъ галаз къадайвал 8-10 шиирдилай тЈимил тушиз хуралай чирун;
- художественный эсерар чирвилер гудай (познавательный) текстерикай чара ийиз хьун;
- ганвай темадай кЈелай/ва я яб акалай текстинин бинедаллаз эсердин манадикай жуван фикирар лугъун (8 предложенидилай тЈимил тушиз);
- эсер ролриз пайна кЈелун, кЈелай эсеррай са бязи шикилар сегънеламишун;
- текст анализ ва интерпретация ийидайла (хабардин, шикилар чЈугунин, фикирар лугъунин) чЈалан жуьреяр ишлемишун;
- прозадин ва шиирдин чЈал къатЈунун: текстин художественный къетЈенвилер къалурун (рифма, строфа), лирикадин эсер эпический эсердилай чара ийиз хьун;
  - художественный эсерда къиле физвай вакъиайрин галай-галайвал, абурун арада алакъаяр тайинарун;
  - текстинин мана-метлебдиз талукъ жаваб, текстинай хкъяна кЈелна, тестикъарун.
- маса куьмек галачиз текст паяриз паюн, абурукай важиблуди хкъягъун ва муаллимдин куьмекдалди вири эсердин къилин фикир тайинарун;
- кЈелай текстинин план тукъЈуьрун, муаллимдин куьмекдаалди адан мана-метлеб хълагъун, текстиниз гафаралди шикилар чЈугун;

- гафаралди шикилар чӀугунин къайда ишлемишна, кӀелай текстинин мана-метлеб тамамдиз ва хкъяна хълагъун;
- жуван гуьзетунрал бинелу хъана ва я школадин яшайишдай гъикая туькӀуьрун;
- гъикаяда жуьреба-жуьре чӀал гуьрчегардай гафар ва я ибараяр, синонимар, лазим предложенияр ва интонация ишлемишун;
- иштиракзавай ксар, вакъияяр къалурун, тӀебиатдин шикилар гун патал авторди ишлемишзавай гафар ва ибараяр масадан куьмек галачиз жагъурун;
- иштаракзавай ксарин кӀвалахриз къимет гун (муаллимдин куьмекдалди);
- художественный эсердин чӀалан бязи къетӀенвилерихъ галаз (жанрайриз килигна) таниш хъун: махуна тежедай крар хъун, басняда айгъам хъун, шиирда рифма;
- къилериз килигна ктабдай жува лазим эсер, са автордин эсерар жагъурун;
- текстиниз талукъ тапшуругъар масадан куьмек галачиз тамамарун;
- кӀелай эсердикай куьруь отзыв туькӀуьрун;
- кӀелай эсердин мана жува эхирдалди давамар хъувун;
- кӀелай эсердай ранглу иллюстрацияр ишлемишиз текстер туькӀуьрун;
- учебный задачихъ галаз къадайвал изданидин аппарат ишлемишун (ктабдин жилд, къилер, аннотацияр, иллюстрацияр, сифте гаф, сноскаяр ва мсб.)
- жува-жуваз кӀелун патал ктабар хкъягъун, картотека ишлемишун, жува кӀелай ктабдикай суьгъбет авун;
- библиотекадай лазим ктаб хкъягъиз алакъун.
- учебный задачихъ галаз къадайвал алава информацияр (малуматар) агакъун патал справочный литература, Интернетдин такъатар ишлемишун.

4 – КЛАСС

Йисан эхирда къуд лагъай класс куьтягъзавай аялриз ихътин чирвилер хъун лазим я:

КІЕЛИЗ-КХЪИЗ ЧИРУНИН МАНА

---

1 – КЛАСС

Кіелиз-кхъиз чирун

Рахунин кІвалахдин жуьреяр

Яб акалун. Аквадай таъсирлу кІалубрин куьмекдалди мецин алакъа хуьнин мурад, гьалар ва нетижа гьиссун. Ван къвезвай рахунар дуьзгуьндаказ къабулун. Теклифзавай текстиник квай делилар мецелай къабулун, текстинин асул фикир тайинарун, адан мана-метлеб, кьилдин месэлайриз чара авуна агакьарун. Жувахъ галаз суьгьбетзавай касдин рахунрихъ яб акализ алакьунин (рахунрин анализ авун, жуван гаф кухтуналди рахунриз къуват гун, суалар гун) ерияр кутун. Инсанри чпин арада рахунрин алакъа хуьзвай чІавуз гафуни, гьилерин ишарайри, чиник акатзавай гьерекатри, сес дегиш хьуни къугъвазвай ролдал гуьзчивал авун.

Рахунар. Коммуникативный везифа агалкъунралди кьиле тухун патал, алакъа хуьнин мурадрихъ ва шартІарихъ галаз къадайвал, чІалан такьатар хкягьун. Гафар сивяй ачухдаказ, гъавурда акъадайвал акьудун. Рахунин диалогдин жуьредикай гьакьикъатда дуьздаказ менфят къачуз чирун.

Рахунрик кьил кутун, абур давамариз, акьалІариз, фикир желб ийиз алакьунин вердишвилер къачун. Чирвал гунин патахъай вилик эцигнавай везифайрив къадайвал, монологдин жуьредин рахунар авунин (шикил ачухарун, ихтилат авун, фикирар лугьун) гьакьикъи вердишвилер къачун.

Чирвилер къачузвай шартІара ва яшайишда алакъа хуьзвай чІавуз рахунрин эдебдин къайдаяр (тебрик авун, сагърай лугьун, къакъатун,

багъишламишун т1алабна, разивал къалурун, т1алабун авун) чирун орфоэпиядин нормаяр, дуъз интонация вилив хуън.

К1елунар. К1елзавай текстинин гъавурда гъатун. Лазим тир материал жагъурунин мураддалди къилдин чкаяр к1елун. Текстина якъин жуъреда къалурнавай информация жагъурун.

Текстиник квай информациядин бинедаллаз четин акъваз тийидай хътин нетижаяр хкудун.

Текстиник квай информациядиз баянар гун ва ам умумиламишун.

Текстинин мана-метлебдиз, ч1алан къет1енвилериз ва къурулушдиз анализ ва къимет гун.

Кхъинар. К1ел-кхъин чирунин системада гъарфар, гъарфарин ибараяр, слогар, гафар, предложенияр кхъин. Къил акъатдай, иер хат1уналди, чирвилер гунин к1валахдин и жуъредивай гигиенадин жигъетдай ийизвай истемишунар фикирда къуналди, кхъиз чирун. Чирнавай правилаьрихъ галаз къадайвал масанай килигиз кхъин, масада лугъуз, кхъин, яб акалнавай ва к1елнавай текстерин мана-метлеб кхъена ачухарун (галай-галайвал, къилдин чкайрилай). Аялри машгъулатдин (интересный) тематикадай гъвеч1и хсуси текстер (сочинение) гъазурун (таъсир авур агъвалатрин, литературадин эсеррин, сюжет авай шикилрин, шикилрин к1ват1алрин, видеозаписдин килигнавай ч1укунин бинедаллаз ва ик1 мад).

Фонетика

Чалан сесер. Сесиникай чирвал, сивяй лугъунин ва я яб гунин рекъелди ачух ва ачух тушир сесер чеб-чпивай чара авун: ачух сесери слог арадал гъун, сивин къене сесерал манийвал гъалтун ва я гъалт тавун.

Гафунай къилдин сесер (ачух ва ачух тушир) чара авун, гафар слогризни сесериз анализ авун (гафуна сесерин къадар, абурун галай-галайвал тайинарун), ударение къвезвай слог чара авун, сивяй лугъузвай ва ван къвезвай гафар абурун слогринни сесерин къурулуш къалурзавай схемайрив гекъигун, абуруз талукъарун, лабиал сесер ва абур дуъз лугъун.

Ганвай сес квай гафар жагъурун, сивяй лугъузвай ва кѣлзавай гафаринни, ганвай сесеринни слогрин къурулуш кълурзавай схемайрин арада талукъвилер тайинарун.

А, и, у гъарфар; абур (къилди ва я гафуна) хас лишанриз килигна чара авун, сесерин гъарфар чир хъун.

Гафар слогриз паюн хъун. Гаф слогралди са цѣрцѣй муъкуъ цѣрцѣиз акъудун. Лабиал сесер квай гафар са цѣрцѣй муъкуъ цѣрцѣиз акъудун. Гафара ударение (сесиналди) чара авун, гафуна слогрин къадар тайинарун.

Кѣлиз чирун. Ачух ва ачух тушир сесерин гъарфар. Чирай гъарфар квай слогар кѣлун. Атлудай гъарфикайни слогрикай гафар туъкѣурун (сифтедай слогризни сесериз анализ авурдалай къулухъ, ахпа анализ тавуна) ва кѣлун.

Мана-метлебдин жигъетдай аялрин тѣам акакъдай гафар, куъруъ предложенияр ва текстер гъавурдик кваз, дуъз ва цѣлцѣамдиз слогралди кѣвиз кѣлиз чирун.

Предложенияр, эхирда авай лишанриз килигна, лазим интонациядалди кѣлун.

Кѣлунин гигиенадин къайдайрихъ галаз танишарун.

Кхъиз чирун. Кхъинар ийидайла, дуъз ацукъиз, тетрадь партадал кирс алаз эцигиз чирун, гъиле ручка, карандаш дуъз къаз вердишарун.

Гъилин билегдин, тупѣарин упражненияр: къилдин цѣрар ва фигураяр галкѣурун, шикилра карандаш экъуърун ва штрихар авун; гъил алуд тавуна, нехишар чѣлугун ва абуруз рангар ягъун.

Чѣхи ва гъвечѣи гъарфарин кѣллубрихъ ва акунрихъ галаз таниш хъун. Абур гафара галкѣурун. Сесер талукъ тир гъилин гъарфаралди кълурун. Лазим ритм хвена, гафара гъарфар чеб-чпихъ галаз галкѣурна кхъиз чирун. Гъарфар ва гафар цѣрцѣл дуъз кхъин. Сифтедай сесеризни слогриз анализ авурдалай къулухъ, ахпа ихътин анализ галачиз, гафар ва предложенияр кхъин.

Чешнедиз килигна чин къачуна (сифте гъилин, ахпа печатдин кхьинрай) гафар ва предложенияр кхьин. Кхъейди, чешнедив гекъигна ва я слогралди кІелна, ахтармиш хъувун.

Диктовкадалди лап регъят гафар ва ихьтин 3-5 гафуникай ибарат предложенияр кхьин.

Предложенидин кьиле авай гаф чІехи гъарфунилай кхьин, эхирда точка эцигун. Инсанрин тІварар ва гъайванрин лакІабра чІехи гъарф кхьиз вердишарун.

Кхьи́нар авунин гигиенадин къайдайрихъ галаз танишарун.

Гаф ва предложение:

Гафарин манаяр тайинарун, абуруз артух гафар чирун. Цийи гафар ишлемишиз вердишарун. Гаф ва предложение къатІуниз хьун. Предложенидихъ галаз кІвалахун: гафар чара авун, абурун къайда дегишарун. Предложение интонациядалди кІелун.

Орфография ва пунктуация:

Дуъз кхьинин къайдаяр чир хьун. Предложенидин эхирда пунктуациядин лишанар. Предложенидин кьиле авай гаф чІехи гъарфунилай кхьин. Хас тІварар чІехи гъарфунилай кхьин. Предложенидин са жинсинин членрин арада запятой.

ЧІал гегъенишарун:

Сесерин винел кІвалах. Аялар рахунриз фикир гуз вердишарун. Рахунрин вердишвилер вилик тухун: тади квачиз, ван артух хкаж тавуна, адетдин къайдада рахаз, рахунрин вахтунда нефес дуъз къачуз чирун.

Орфоэпиядин нормайрив къадайвал сивяй гафар дуъз акъудун ва хъсанарун. Дидед чІалан вири сесер дуъз лугъун, яб гунин рекъелди абур чеб-чпивай чара авун.

Аялри бязи сесер чІурукІа лугъунин нукъсанар тукІуър хъувун.

Гафунин винел кІвалах.

Аялриз чизвай гафарин манаяр тайинарун, абуруз артух гафар чирун. Цийи гафар ишлемишиз вердишарун. Гафар дуъз ишлемишун – затларин, лишанрин, крарин тварар ва абурун манаяр ачухарун.

Гаф метлебар авай бязи гафарихъ, омонимрихъ, синонимрихъ ва антонимрихъ галаз танишрун.

Гафар грамматикадин жигъетдай дуъз ишлемишиз алакьун. Аялрин рахунра нугъатдин, куъчебан гафарихъ галаз женг чугун.

Предложенидин ва рахунрин винел квалах:

Школадиз къведалди аялриз авай рахунрин алакьунар вилик тухун. Муаллимдин суалдин куъмекдалди чидай мах ахъаюн ва я гъвечи гыкаядин мана-метлеб, паярин чкаяр дегишар тавуна, галай-галайвал хълагьун.

Сад ва я са шумуд шикилдай тайин тир са темадиз талукъ предложенияр ва я гъвечи гыкаяяр туькьурун.

Келай предложенийрай ва я текстинай суалриз жавабар гун.

Жуван яшайишдай лап регъят гъвечи гыкая туькьурун. Имуча-мучайриз жавабар гун, са шумуд шиир хуралай чирун.

Маса аялрин жавабрыз, ихтилатрыз мукьуфдивди яб гуз вердишарун.

Систематический курс

1 – класс

Чалакай умуми малуматар

Чал ва рахунар. Инсандин уьмуьрда чалан метлеблувал. Чалан гьалар.

Гаф. Предложение. Текст

Гаф. Чала гьарфарин везифа. Гаф чалан рахунрин уьлчме я. Гафар ибарада сад-садахъ галаз къадайбур хьун.

Предложение са акьалтлай фикир лугъузвай гафарин кватлал. Рахунрай предложенияр чара авун. Предложенида гафар чеб-чпихъ галаз алакьада хьун. Инсанрин твараринни фамилийрин кьиле члехи гьарф. Гьайванриз ганвай лаклабрин, шегьерринни хуьрерин, вацларин тварарин кьиле члехи гьарф. Предложенидин кьиле члехи гьарф. Предложенидин эхирда пунктуациядин лишанар (точка, суалдин ва эвер гуни ишараяр).

Муниципальное бюджетное общеобразовательное учреждение
«Средняя общеобразовательная школа № 50»

«СОГЛАСОВАНО»

Руководитель МО

 /Халифаева Р. А./

Протокол №

от «5» 09 2023г.

«СОГЛАСОВАНО»

Зам. директора по УВР

 /Омарова З. Р./

«5» 09 2023 г.

«УТВЕРЖДАЮ»

Директор МБОУ СОШ №50

 /Гасанова В. М./

Рабочая программа по предмету
«Родной язык» (лезгинский)

2 часа в неделю, 68 часов в год

«ФГОС»

2 класс

2023– 2024 учебный год

разработала:учитель лезгинского языка
Халифаева Разибике Алисултановна

2023 – 2024 год

- кхьинра учебный операцийрин галай-галайвилер хуьн;
- диктовкадалди гафар, предложенияр, текст савадлудаказ (гьарф ахъай тавуна, абурун кІалубар чІур тавуна) кхьин;

Жув контролдик хьун:

- чин къачуна кхьенвай гафара, предложенийра ва я диктовкадалди кхьенвай гафара ахъайнавай гьалатІар жагъурун;
- дуьз кхьенвай гьарфар ахтармишун ва гьарфарин, гафарин, предложенийрин галкІурунриз кьимет гун.

Санал кьиле тухузвай кІвалах:

- кІвалах коллективдихъ галаз санал кьиле тухун, планар санал туькІуьрун, ролриз паюн, санал меслятдал атун, абурухъ яб акалун иштиракчийрин фикирар ва интересар сад хьун;
- жуван кІвалахдин пай жавабдарвилелди кьилиз акъудун.

2 – КЛАСС

Чалакай умуми малуматар:

Рахунрикай малуматар. Инсандин уьмуьрда абурун метлеб.

Фонетика ва графика. Сесер ва гьарфар. Ачух ва ачух тушир сесер ва абурун арада тафават. Ачух ва ачух тушир сесер гьарфаралди къалурун. Къуша сесер къвезвай гафар. ТуькІуьр хьанвай (составной) *гъ, гъ, къ, къ, хъ, хъ, уь, тІ, цІ, нІ, чІ, кІ* гьарфар ишлемишун. Ачух ва ачух тушир сесерни гьарфар: *э, й, е, я, ю; о, ё, ы, ь, ь* ишлемишун. Гужлу ва зайиф сесер. Лабиал сесер *гъв, кІв, хв, кв, св, гв, тв, тІв, хв, къв, къв, хъв* абур сивяй дуьз акъудун.

Слог. Гафар слогриз пай хьун. Гаф слогралди са цІарцІяй муькуь цІарцІиз акъудун. Лабиал сесер квай гафар са цІарцІяй муькуь цІарцІиз акъудун.

Алфавит. Алфавит чир хьун. Гафар алфавитдин къайдада эцигиз алакьун. Словардихъ галаз кІвалахдайла алфавит ишлемишун.

Ударение. Ударение алай ва алачир слогар тайинариз алакьун. Словардихъ галаз кІвалахун.

Гаф ва адан мана-метлеб. Яшайишда чАалан метлеб. Кхьинрин ва сивин рахунрин винел гуьзетунар.

Эдеблу рахунар. Танишвал гудайла, ишлемишдай гафар ва ибараяр. Разивал къалурдай гафар.

Предложение рахунрин уьлчме я. Суалдиз тамам предложенийралди жаваб гун. Предложенида никай ва квекай раханватIа, тайинарун. Предложенида никай ва квекай раханватIа къалурнавай гафар чара авун. Предложение тукIуьриз алакьун. Предложенида гафарин арада алакьа (суалар эцигиз) тайинарун.

Предложенидин кылин членар: подлежащее ва сказуемое.

Предложенидин эхирда точка, суал гунин ва эвер гунин лишанар эцигун. Предложенидин кыле чIехи гьарф.

Чалан паяр:

Существительнидикай, глаголдикай, прилагательнидикай ва тIварцIизвездикай умуми малуматар.

Существительное ва адан мана-метлеб. Существительнидин мана-метлеб ва абуруз къведай (*вуж? вуч? вужар? вучар?*) суалар. Инсанрин тIвараринни фамилийрин кыле чIехи гьарф. Гъайванриз ганвай лакIабрин, шегъерринни хуьрерин тIварарин кыле чIехи гьарф.

Существительнияр къадарриз дегис хьун (танишвал). Гзафвилин къадардин эхирар *-ар, ер, -яр* (практикадин рекьяй).

Прилагательное (танишвал). Прилагательнийрин мана-метлеб ва абуруз (*гьихьтин? гьи?*) къведай суалар. Прилагательнияр существительнийрихь алакьада хьун. Прилагательнийрин теквилин ва гзафвилин къадар. Прилагательнидин мукьва ва акси гафар (практикадин рекьяй гуьзетун).

Глагол (танишвал). Глаголдин мана-метлеб ва адаз къведай (*вуч ийизва? вуч авуна? вуч ийида? вуч жезва? вуч хьана? вуч жеда?*) суалар. Глаголар чIала ишлемишун. Глаголдин вахтар (практикадин рекьяй гуьзетун). Глаголдин мукьва ва акси гафар.

Тварциэвезар (танишвал). Тварциэвезрин мана-метлеб ва адан суалар. Тварциэвезар члала ишлемишун. Ксарин тварциэвезар (практикадин рекьяй гуьзетун).

Тикрарун. Текст ва алакьалу члал¹.

Рахунар. Инсанрин яшайишда рахунрин метлеб.

Текст. Текст паяриз паюн ва абуруз кьилер гун. Сюжет авай текстинин план туькьурун (муаллимдин куьмек галаз). Текстинин паярин ва я предложенийрин арада тварциэвезрин, союзрин, *ахна, са сеферда, садлагьана, килигайтла* ва ихьтин маса гафарин куьмекдалди алакьяр тайинарун.

Текстинин кьилин фикир тайинарун. Текст туькьур хьунин схема: *сифте кьил, кьилин пай, эхир.*

Гьазур ва я вирида санал туькьурнавай пландай гьикаядин текстинин изложение. Вилик амаз гьазурвал акуна, шикилрай ва я аялриз мукьва темадай (кьугьунрикай, кьвалахрикай ва мсб.) сочинение (хуралай ва кхьена). Кхьинрин кьвалахрин шикил члугун ва я жуван фикил лугьун 2-3 предложение кутун. Кагьаз кхьин.

Рахунар хьсанарун, хуралай ва кхьена тебрик ийиз чир хьун.

Эдеблу рахунар. Палабун, тавакьу кьалурдай гафар ишлемишун. Разивал гудай гафар.

Кьвед лагьай классда «Лезги члал» учебный предметдин мана чирдайла ва аялри сифтегьан классра тухудай универсальный учебный гьерекатар.

Чирвилер гудай (познавательный) универсальный учебный гьерекатар:

Базадин логикадин гьерекатар:

– теклифнавай саягьдиз килигна сесериз характеристика гун;

– фонетикадин разбор кьиле тухуз: гафар слогриз пайиз, ударение алай слог чара ийиз, гафуна сесеринни гьарфарин галай-галайвал, слогрин, сесерин ва гьарфарин кьадарар тайинариз хьун;

¹ Грамматикадин материал чирунихь ва кьелунихь галаз алакьалу яз йисан кьене тухуда.

– чІалан уьлчмейрин гуьзетунрин бинедаллаз кьайдаяр чир хьун;

Базадин ахтармишунрин гьерекаатар:

– теклифнавай пландин асасдалди чІалан уьлчмейрал (гаф, предложенидал, текст) гуьзетунар тухун;

Информациядихъ галаз кІвалах:

– информация атанвай чешме хкягьун: информация кьачунвай герек тир ктаб;

– словардин куьмекдалди гзаф манайрин гафар жагьурун;

– теклифнавай чешмедай информацияр жагьурун;

– информацияр гун патал муаллимдин куьмекдалди лезги чІалай схемаяр ва таблицаяр тукІуьрун.

Коммуникативный универсальный учебный гьерекаатар:

Рахунар:

– чІалан уьлчмейрикай фикирар кьабулун ва арадиз гьун;

– ихтилатчидихъ галаз гьуьрметдин алакьаяр кьалурун, диалог тухунин кьайдаяр вилив хуьн;

– чІалан уьчмейрин гуьзетунрин нетижайрикай савадлудаказ делилралди жуван фикирар лугьун;

– хуралай диалогдин келимаяр тукІуьрун;

– тайин тир темадай орфоэпиядин нормаяр хвена ва дуьз интонациядалди сивин монологдин келимаяр тукІуьрун;

– ван хьайи ва кІелай текстинин бинедаллаз хуралай ва я кхьена фикирар регьят кьадада ачухдиз лугьун.

Регулятивный универсальный учебный гьерекаатар:

Жуван-жуваз тешкилун:

– муаллимдин куьмекдалди орфографиядин задачайрин гьалар планламишун; хкянавай гьерекатрин галай-галайвилер тайинарун.

Жув контролдик хьун:

– лезги чІалай тапшуругьар тамамардайла, муаллимдин куьмекдалди агалкьунрин хьунин/тахьунин себебар тайинарун;

		суалриз жавабар гун.	<p><i>Жуьтдиз кIвалахун: (абур-абур, михъиз-михъиз, маса-маса): гафарин винел гуьзетунар, ударенидиз фикир гун.</i></p> <p>Орфографиядин словардихъ галаз кIвалахун. Тектинихъ галаз кIвалахун. Тектинин тема ва килин мана тайинарун. Тектина ганвай суалриз жавабар гун ва даях гафар ишлемишиз текст туькIуьрун. Къачур чирвилер ахтармишун ва кьимет гун.</p>
3	Гаф ва адан мана-метлеб (3 сят)	<p>Яшайишда чIалан метлеб. Кхьинрин ва сивин рахунрин винел гуьзетунар. Эдеблу рахунар. Танишвал гудайла, ишлемишдай гафар ва ибараяр. Разивал къалурдай гафар. <i>Чал гегьеншиарун.</i> Суалрин куьмекдалди текст туькIуьрун.</p>	<p>Словардай гафунин мана-метлеб тайинарун. Гафунин мана-метлебдин гъавурда тун.</p> <p><i>Шикилдихъ галаз кIвалах: шикилдикай даях къуна гафунин мана ачухарун.</i></p> <p>Сивин, кхьинрин рахунар къатIуниз хьун. Эдеблу гафарихъ танишарун. Танишвал гудайла, разивал къалурдайла ишлемишдай гафарихъ, ибарайрихъ ва предложенийрихъ галаз танишарун. <i>Яратмишунрин кIвалах: са пай суьретрин куьмекдалди, муькуь пай гафарин манайрин куьмекдалди кроссворд туькIуьрун.</i> Текстиниз тIвар гун. Ганвай суалрай текст туькIуьрун ва галай-галайвал мана кхьин.</p>
4	Предложение рахунрин уьлчме я (12 сят)	<p>Суалдиз тамам предложенийралди жаваб гун. Предложенида никай ва квекай раханватIа, тайинарун. Предложенида никай ва квекай раханватIа къалурнавай гафар чара авун. Предложение туькIуьриз алакьун. Предложенида гафарин арада алакья (суалар эцигиз) тайинарун. Предложенидин килин членар: подлежащее ва сказуемое. Предложенидин эхирда точка, суал гунин ва эвер гунин лишанар эцигун. Предложенидин киле чIехи гьарф. <i>Чал гегьеншиарун.</i> Ганвай «Къизилдин зул» шикилдай классди санал суьгьбет туькIуьрун.</p>	<p>Гафарал суалар дуьз эцигун, тамам предложенийралди жаваб гун. Предложенида никай ва квекай раханватIа, чир хьун. Никай ва квекай раханватIа къалурнавай гафар тайинарун. Гафарикай манадихъ къадайвал предложенияр туькIуьрун.</p> <p><i>Татиуругь: манадихъ галаз къадайвал гафарикай предложенияр туькIуьрун (жуван рахунрин тежрибадикай даях къуна).</i></p> <p><i>Жуьтдиз кIвалахун: гафарин кIватIалркай предложенияр туькIуьрун, предложенида гафарин къадар тайинарун.</i></p> <p>Суалрин куьмекдалди предложенида гафарин арада алакьяар тайинарун. Предложенидин килин членар (подлежащее ва сказуемое) чара авун. Предложенидин эхирда лазим тир (точка, суал гунин ва эвер гунин) пунктуациядин лишан эцигун. <i>Суьретрихъ галаз кIвалах ва шикилрай предложенияр къалурун (мана-метлебдиз килигна предложенияр, месела: «Жив къвазва. Жив къвазва? Жив къвазва!» шикилда ганвай гьалар гекъигун, предложенияр лугьуниз килигна, нетижаяр</i></p>

			<p>кьун).</p> <p><i>Таблицаар туькIуьрун: мана-метлебдиз килигна предложенийрин жуьреяр, мисалар гьун.</i></p> <p><i>Практикадин кIвалах: ганвай лишанриз килигна текстинай предложенияр хкягьун.</i></p> <p>Предложенидин кьиле чIехи гьарф ишлемишун.</p> <p>«Къизилдин зул» кьил ганвай шикилдиз килигун. Шикилдай даях гафар ишлемишиз суьгьбет туькIуьрун.</p>
5	ЧIалан паяр (1 сят)	Существительнидикай, глаголдикай, прилагательнидикай ва тIварцIизвездикай умуми малуматар.	ЧIалан паярихъ галаз (затIар, затIарин лишанар ва гьерекатар) суалар ва абуруз жаваб гудай гафар-тIварар чир хьун.
6	Существительное ва адан мана-метлеб (7 сят)	Существительнидин мана-метлеб ва абуруз кьведай (<i>вуж?</i> <i>вуч?</i> <i>вужар?</i> <i>вучар?</i>) суалар. Инсанрин тIвараринни фамилийрин кьиле чIехи гьарф. Гьайванриз ганвай лакIабрин, шегьерринни хуьрерин тIварарин кьиле чIехи гьарф. Существительнияр кьадарриз дегиш хьун (танишвал). Гзафвилин кьадардин эхирар -ар, ер, -яр (практикадин рекьай). <i>ЧIал гегьеншарун.</i> Текстинихъ галаз кIвалах. Ганвай суалрай галай-галайвал текст туькIуьрун.	Существительнидин мана-метлебдин гьавурда тун. Существительнияр тир гафарал суалар эцигун. <i>Вуж?</i> <i>вужар?</i> суалдиз жаваб гудай гафар <i>вуч?</i> <i>вучар?</i> суалдиз жаваб гудайбурувай чара авун. Инсанрин тIварар, фамилияр, шегьерринни хуьрерин, вацIарин тIварар, гьайванрин лакIабар чIехи гьафунилай кхьин. <i>Жуьтдиз кIвалахун: «вуж?» ва «вуч?» суалдиз жаваб гузвай существительнияр кьве патал паюн.</i> Существительнийрин кьадар (теквилин ва гзафвилин) тайинарун. Существительнияр кьадарриз дегишарун (кIаб-кIабар). Гзафвилин кьадардин эхирар дуьз кхьин. <i>Тапшуругь: ганвай гафарин бинедаллаз текстинай теквилин ва гзафвилин кьадардин существительнияр жагьурун.</i> <i>Жуьтдиз кIвалахун: ганвай гафариз килигна, существительнияр группайриз паюн.</i> Текстиихъ галаз кIвалахун. Темадин кьил ва кьилин фикир тайинарун. Текстиниз кьил гун. Ганвай суалриз жавабар гун. ТуькIуьрнавай текст тетрадра кхьин. Кхьенвай текст ахтармишун. <i>Жуьтдиз кIвалахун: текст ва «текст туш» тафават кьалурун, жуван фикирар. делилар лугьун.</i>
7	Прилагательное (танишвал) (3 сят)	Прилагательнийрин мана-метлеб ва абуруз (<i>гьихьтин?</i> <i>гьи?</i>) кьведай суалар. Прилагательнияр существительнийрихъ галаз алакьада хьун.	Прилагательнидин мана-метлебдин гьавурда тун, абурал суалар эцигун. Прилагательнияр рахунра ишлемишун. Текстинай прилагательнияр чара авун. Прилагательнияр существительнийрихъ галаз ишлемишун. Прилагательнийрин кьадар тайинарун. Прилагательнияр

		<p>Прилагательнийрин теквилин ва гзафвилин кьадар.</p> <p>Прилагательнидин мукьва ва акси гафар (практикадин рекьяй гуьзетун).</p> <p><i>Чал гегьеншарун.</i> Жуван хуси гуьзетунрин бинедаллаз (кIвалин гьайвандикай ва кIвалин цуькведикай) шикилар лугьунин текст туькIуьрун.</p>	<p>кьадарриз дегишарун.</p> <p><i>Жуьтдиз кIвалахун: ганвай</i> <i>существительнийрихь прилагательнийар</i> <i>акална кхьиз.</i></p> <p><i>Прилагательнийриз акси ва мукьва манаяр авай гафар жагьурун.</i></p> <p><i>Тапиуругь: ганвай прилагательнийриз акси тир гафар жагьуруна кхьиз.</i></p> <p>Муаллимдин куьмек галаз ганвай шикилдай ва я жуван хуси гуьзетунрин бинедаллаз прилагательнийар ишлемишиз текст туькIуьрун.</p> <p><i>Практикадин кIвалах: текстинай</i> <i>прилагательнийар жагьуруна кхьиз.</i></p> <p>Тапиуругь тамамардайла жуван агалкьунар ахтармишун.</p>
8	<p>Глагол (танишвал) (5 сят)</p>	<p>Глаголдин мана-метлеб ва адаз кьведай (<i>вуч ийизва? вуч авуна? вуч ийида? вуч жезва? вуч хьана? вуч жеда?</i>) суалар. Глаголар чIала ишлемишун.</p> <p>Глаголдин вахтар (практикадин рекьяй гуьзетун).</p> <p>Глаголдин мукьва ва акси гафар.</p>	<p>Глаголдин мана-метлебдин гьавурда тун, абурал суалар эцигун. Текстинай суалрин куьмекдалди глаголар жагьурун. Глагол предложенида гьи чIалан пай ятIа, тайинарун.</p> <p><i>Тапиуругь: гузвай суалрин жавабриз килигна, глаголар вад группадиз паюн: вуч ийизва? вуч жезва? вуч хьана? вуч авуна? вуч ийида?</i></p> <p>Глаголдин вахтарикай умуми малуматар гун. Глаголдин вахтар тайинарун. Глаголар вахтарин формаира эцигун. Глаголар вахтариз дегишарун. Тайин тир вахтунин глаголрин мисалар гьун. Тайин тир вахтунин глаголар ишлемишун.</p> <p><i>Практикадин кIвалах: ганвай гафарин кIватIалрикай анжах глаголар хкудун.</i></p> <p><i>Жуьтдиз кIвалахун: текстинай глаголар жагьурун.</i></p> <p>Текстинай глаголдин мукьва ва акси гафар жагьурун ва абур дуьз кхьин.</p>
9	<p>ТIварцIэвезар (танишвал) (2 сят)</p>	<p>ТIварцIэвезарин мана-метлеб ва адан суалар.</p> <p>ТIварцIэвезар чIала ишлемишун.</p> <p>Ксарин тIварцIэвезар (практикадин рекьяй гуьзетун).</p> <p><i>Чал гегьеншарун.</i></p> <p>Текстинихь галаз кIвалах.</p>	<p>ТIварцIэвезарин мана-метлеб ва адаз кьведай суалар чир хьун. ТIварцIэвезар ва существительнийар кьатIуниз хьун.</p> <p><i>Жуьтдиз кIвалахун: текстинай</i> <i>тIварцIэвезар жагьурун.</i></p> <p><i>Тапиуругьар: ганвай тIварцIэвезарикай предложенийар туькIуьрун.</i></p> <p>Текстинай ксарин тIварцIэвезар жагьурун. Текстинихь галаз кIвалахун. Тикрар жезвай существительнийар ксарин тIварцIэвезариз элкьуьрун.</p> <p><i>Жува-жуваз кIвалахун: текст дегишарна гуьнгуьна хтун, текстина предложенийар дуьз кьайда гун.</i></p> <p>Предложенийрикай текст туькIуьрун. адаз</p>

II КЛАСС

(34 сят)

№	Тема, курсунин раздел	Программадин мана	Чирвилер тешкилунин къайдаяр ва формаяр Аялдин кIвалахдин характеристика
1	Тарсуниз гъахьун (1 сят)	Литературадай кIелун учебникдихъ галаз танишарун. Учебникда авай лишанрин метлебдин гъавурда тун. Инсандин уьмуьрда лезги чIалан чка. Учебникдин кылер. Словарь.	Литературадай кIелун учебникдай кыл акъудиз хьун. Шикилриз килигун, абурун мана учебникда ганвай текстинихъ галаз къазватIа гекъигун. Тапшуругъар тамамардайла учебникда авай лишанрин метлебар чир хьун ва абур ишлемишун. Кылерихъ галаз танишарун, ана авай лазим эсер жагъурун. Манадин гъавурдик кваз хьун. Учебникдин эхир кыле ганвай словардикай менфят къачун.
2	Гатун яргъи нер йикъар акъатна, чаз зул жеда (2 сят)	Гад рикIел хкун. Гатун яргъи йикъарикай, чIехибурунни аялрин кIвалахрикай ва машгъулатрикай шиирар, гыкаяяр, махар. Гъуьсейнов И. «Гад рикIел хкун»; Яралиев Я. «Хважамжам»; Фетягъ А. «Къавах»; Агъмедов Н. «Гатун пакамахъ»; Гъажиев Ф. «Руфун цIай»; Фаталиев К. «КицI, кац, кыиф»; «Къаравул»; Магъмудов А. «Сулейманан меслят»; Багдадин КI. «Фу»; Пичче. «КичIевал». <i>Классдилай къеце кIелун:</i> Вагъабов И. «Лезгийрин мисалар ва мискIалар». <i>Проектдин кIвалах:</i> «Зи гатун каникулар».	Кылерихъ галаз танишвал, анай лазим тир эсер жагъурун. Гъавурдик кваз, дуьз ва цIалцIамдиз слогралди ва бязи гафар тамамдиз кIелун. Текстинин мана-метлебдай суалриз жавабар гун, текстинай суалриз жавабар жагъурун, кIелай эсердиз къимет гун. Текстинин мана-метлеб муаллимдин суалрин ва я учебникда ганвай пландин куьмекдалди хълагъун. Гафаралди текстиниз талукъ шикилар чIугун. <i>Гуьзетунар.</i> Гъавадин температура хкаж хьунин, салан майвайрин бегъер гъунин винел гуьзетунар, гатуз гъайванрин уьмуьрдални инсанрин кIвалахрал гуьзетунар. <i>Экскурсия.</i> Тамуз, чуьлдиз, дагъдин чкадиз, чкадин набататрихъ галаз таниш хьун патал экскурсия. «Кард» журналдай эсерар кIелун. Гатукай, тебиатдикай, аялрикай эсерар кIелун ва мана чир хьун. ЦIийи ктабдихъ галаз таниш хьун. Автордин тIвар, эсердин тIвар чир хьун ва шикилрихъ галаз таниш хьун, шикилда квекай ихтилат физватIа тайинарун. Ктабдин важиблу паяр (жилдер, чинар) чир хьун.
3	Атана зул, атана (3 сят)	Зулун тебиатдикай, зулун лишанрикай, зулуз багъдикай, чуьлдикай, тамукай, гъайванрикай, зулуз зулуз аялрин къугъунрикай, инсанрин кIвалахрикай шиирар, гыкаяяр, мисалар ва мискIалар. Фатахов А. «Зул»; Ражабов А. «Зулун вахт»; Тагъиров Ш. «Зулун пешер»; Гъажиев М. «Къушар куьч	Кылерихъ галаз танишвал, анай лазим тир эсер жагъурун. Шиир шаирдин гъевесдалди, интонациядалди кIелун. КIелай шиирдин гъавурдик кваз хьун. Мана-метлебдай суалриз жавабар гун, Шиирдай суалриз жавабар жагъурун, КIелай эсердиз къимет гун. Текстинин мана-метлеб муаллимдин суалрин ва я учебникда ганвай пландин куьмекдалди хълагъун. Гафаралди шикилдиз талукъ шикилар чIугун. Эсердин текстинин мана-метлеб галай-галайвал ва тикраунар квачиз тамамдиз ахъаюн.

	<p>жезва»; Узденов Гь. «Зул»; Мирзоев Н. «Керекул»; Фатуллаева П. «Зул хтана»; Ферзалиев К. «Агьмедаз зул к'анда»; Салахь М. «Марвар буллах»; Фетягь А. «Хьипер»; «Кард» журналдай. «Цеквер».</p> <p><i>Классдилай кьеце к'елун:</i> Ибрагьимов Н. «Худа-Верди-Буда-Верди». <i>Хуралай чирун:</i> Фатахов А. «Зул». Ч'ал гегьеншарун. «Кьизилдин зул» шикилдай суьгьбет туькьуьрун.</p>	<p>Текст паяриз паюн, абуруз кьилер гун, муаллимдин куьмекдалди к'елайдан кьилин фикир тайинарун. Эсердин художественный кьет'енвилери ва ч'ал гуьрчегардай алатрин винел гуьзетунар тухун: эпитетар, гекьигунар, метафораяр жагьурун (терминар галачиз).</p> <p>Мукьва манаяр авай гафар гекьигун, гзаф манаяр авай бязи гафарихь галаз таниш хьун. Муаллимдин куьмекдалди эсерда кьиле физвай иштиракзавай ксариз, т'ебиатдин шикилриз талукь гафар (абуруз кьимет гузвай) жагьурун ва абурун куьмекдалди шикилар ч'угун. Гафар дуьз лугьун ва к'елун.</p> <p>Зулун т'ебиатдиз, зулун лишанриз талукь шикилдин мана-метлеб ачухарун, текстинай адаз талукь ибараяр ва предложенияр жагьурун. К'елунин карда предложенидин эхирдин ва са жинсинин членрин интонацияр ва пауза хуьн. «Кьизилдин зул» темадай шиирар хьсан к'елзавайбурун арада конкурс кьиле тухун.</p> <p><i>Гуьзетунар.</i> Гьаваяр серин хьунин, тарарин пешер дегиш хьунин, кьушар чими уьлквейриз куьч хьун. Пешерин коллекция к'ват'ун. Фад пеш авадардай набататрин винел гуьзетунар. Зулуз инсанрин к'валахар.</p> <p><i>Экскурсия.</i> «Зул» темадай т'ебиатдиз экскурсия. «Кард» журналдай эсерар к'елун. Зулукай, т'ебиатдикай, аялрикай к'елун ва мана чир хьун. Цийи ктабдихь галаз таниш хьун. Автордин т'вар, эсердин т'вар чир хьун ва шикилрихь галаз таниш хьун, шикилда ихтилат квекай физват'ла тайинарун. Муаллимдин суалрин куьмекдалди к'елай ктабдин (эсердин) мана-метлеб мягькемарун. Никай ва квекай к'елна'ла (яб ганат'ла), жаваб гуз алакьун. Ксариз кьимет гун. Ктабдин важиблу паяр (жилдер, чинар) чир хьун.</p> <p><i>Жуьтдиз к'валахун:</i> эсерар сегьнеламишгун патал хкягьун, шиирар хуралай чирун, «Кьизилдин зул» мярекат кьиле тухун.</p>
4	<p>Гьайванар чи дустар я (Зс'ят)</p> <p>Гьайванрикай, абурун уьмуьрдикай гьикаяяр, шиирар, махар, мисалар ва миск'алар. Гьайванрихь галаз рафтарвал, абурун кьайгьударвал авун кьалурзавай эсерар.</p> <p>Фатуллаева П. «Пси-пси псайди»; Лезги халкьдин мах «Сик'»; Эльдарова З. «Гьайванрин уьмуьр»;</p>	<p>Кьилерихь галаз танишвал, анай лазим тир эсер жагьурун. Текстинин мана-метлебдай суалриз жавабар гун, текстинай суалриз жавабар жагьурун, к'елай эсердиз кьимет гун. Текстинин мана-метлеб муаллимдин суалрин ва я учебникда ганвай пландин куьмекдалди хьлагьун. Гафаралди гьайванрикай, абурун уьмуьрдикай, кьайгьударвилерикай шикилар ч'угун. Эсердин текстинин мана-метлеб галай-галайвал ва тикрарунар квачиз тамамдиз ахьяюн. Эсердин лишанриз талукь шикилдин мана-метлеб</p>

		<p>Къарибов Н. «Темпел кац»; Фатуллаева П. «Бузан»; «Кард» журналдай. «Келер»; Житков Б. «Виклегъ бадбад»; Ферзалиева А. «Чижерхъанрин мажара»; Куьреви М. «Кефчибег»; Керимова С. «Дустар»; Мингъажидинова Р. «Бадбад»; Пришвин М. «Мукан мукъув»; Мирзоев, С. Гъажиев Н. «Къушар чи дустар я».</p> <p><i>Классдилай къеце келун:</i> Керимова Седакет. «Дустар».</p>	<p>ачухарун, текстинай адаз талукъ ибараяр ва предложенияр жагъурун. Текст паяриз паюн, абуруз къилер гун, муаллимдин куьмекдалди келайдан килин фикир тайинарун. Текстинин художественный къетленвилерин ва члал гуьрчегардай алатрин винел гуьзетунар тухун. Муаллимдин куьмекдалди гъайванрин шикилриз талукъ гафар (абуруз къимет гузвай) жагъурун ва абурун куьмекдалди шикилар члугун. Гафар дуьз лугъун ва келун. Текст сегънеламишун. «Кард» журналдай эсерар келун. Гъайванрикай, абурун уьмуьрдикай эсерар келелиз ва ахъайиз алакьун. Эсердин автордин ва бегенмиш хъайи ктабдин тварар чир хъун. Муаллимдин суалрин куьмекдалди келай ктабдин (эсердин) мана-метлеб мягъкемарун. Никай ва квекай келнатла (яб ганатла), жаваб гуз алакьун. Крариз къимет гун. Келай махунай бязи шикилар сегънеламишун. Ктабдихъ гелкъуьн. Ктабдин важиблу паяр (жилдер, чинар) чир хъун. <i>Жуьтдиз кваллахун:</i> сада-садаз (яб акалай) келай эсердай суалар гун.</p>
5	<p>Зегъметди чаз гуда вири (Зсят)</p>	<p>Жуьреба-жуьре кваллахрикайни пешейрикай, инсандин уьмуьрда зегъметдин метлеблубликай эсерар. Ризванов З. «Эслидин цукъ»; Гъажиев М. «Жуван зегъмет»; Багдадин КИ. «Тар»; Тагъирбегов Р. «Хуьруьн нуькI»; Нагъиев Ф. «ЛакIабар»; «Лезги газетдай». «Маша гьикI чехи хъанай»; Мингъажидинова Р. «КланчIар».</p> <p><i>Проектдин кваллах:</i> «Зегъметди инсандал абур гьида».</p>	<p>Къилерихъ галаз танишвал, анай лазим тир эсер жагъурун. Текстина гьалтзавай четин гафар мукъва ва я акси мана гузвай гафунин куьмекдалди ачухариз алакьун. Гъавурда гьат тийизвай гафар, масадан куьмек галачиз, тексинай жагъуриз алакьун. Эсерда иштиракзавай ксариз, вакъийаириз характеристика гузвай гафар муаллимдин куьмекдалди текстинай жагъурун. Текст суалрин куьмекдалди тамам паяриз пайиз алакьун. Келай эсердиз сифте суалдин предложенийрин къайдада, ахпа хабардин предложенийрал кхъенвай план туькIуьрун. Эсерда иштиракзавай ксарин хесетриз, абурун зегъметдиз къимет гуз алакьун. Келай эсер (сюжетдин гьикая, эсерриз ганвай шикил) сифте къиляй муаллимдин суалрин куьмекдалди, ахпа жуван гафаралди суьгьбет хъувун. Текст сегънеламишун. Текст паяриз паюн, абуруз къилер гун, муаллимдин куьмекдалди келай текстинин килин фикир тайинарун. Зегъмет члугун инсандин лап чехи буржи тирди тайинарун. Текстинин художественный къетленвилерин ва члал гуьрчегардай алатрин винел гуьзетунар тухун. Муаллимдин куьмекдалди эсерда ганвай шикилриз талукъ гафар (абуруз къимет гузвай) жагъурун ва абурун куьмекдалди шикилар члугун. Гафар дуьз</p>

			<p>лугъун ва кӀелун. Литературадин чӀалан нормаяр хвена, гъавурдик кваз, дуъз, ачухдиз ва лазим тир къван кӀеви ван аваз гафаралди кӀелун.</p> <p>«Кард» журналдай эсерар кӀелун. Инсандин уьмуьрда зегъметдин метлеблубликай кӀелиз ва ахъайиз алакьун. Эсердин автордин тӀвар чир хъун. Муаллимдин суалрин куьмекдалди кӀелай ктабдин (эсердин) мана-метлеб мягъкемарун. Никай ва квекай кӀелнатӀа (яб ганатӀа), жаваб гуз алакьун. Инсанрин кӀвалахризни пешейриз къимет гун. Ктабрин выставкадихъ, кӀелун лазим ктабрин тӀварар авай плакатдихъ галаз таниш хъун. Ктабдин важиблу паяр (жилдер, чинар) чир хъун. Ктабдихъ гелкъуьн.</p>
6	<p>Дуст аялар (Зсят)</p>	<p>Аялрин уьмуьрдикайни кӀвалахрикай, дуствиликай ни юлдашвиликай, чпелай чӀехибуруз гъурмет авуникай гыкаяяр, шиирар ва макъалаяр.</p> <p>Султанова А. «БицӀекар»; Базаева М. «Къанундиз муьтӀуьгъарна»; Хаметова Х. «Туп»; Осеева В. «Хиялар авунал рикӀ алайди»; Ризванов З. «Суал»; Фейзуллаева З. «Къве дуст»; Исмаилов А. «Салам къе сефил я»; Къурбан Гь. «Селимни Насир»; Межидов Кь. «Ничхиррин чӀал чидай Сафар»; Нагъиев Ф. «Аялрин мани».</p> <p><i>Классдилай къеце кӀелун:</i> Саидгъасанов С. «Зуьрнедин ван алаз» («Под звуки зурны»).</p> <p><i>ЧӀал гегъеншарун.</i> «Зи рикӀ алай дуст» темадай сочинение туькӀуьрун.</p>	<p>Къилерихъ галаз танишвал, анай лазим тир эсер жагъурун.</p> <p>Художественный эсер гъавурдик кваз, дуъз, ачухдиз ва лазим тир къван кӀеви ван аваз гафаралди кӀелун. КӀелзавай текстинин манадила аслу яз, герек гафар къетӀендаказ кӀелун ва вучиз и гафар къилдин интонациядалди чара ийизватӀа, гъадан гъавурда тваз алакьун. Муаллимдин суьгъбетдихъ ва кӀелунин тегъердихъ яб акализ алакьун.</p> <p>Халисан дуст гыхътинди хъана кӀандатӀа, аялрихъ галаз веревирд авун.</p> <p>Эсер кӀелун, гуьгъуьлар къалурун, кӀелай эсердикай жуван фикирар лугъун. Эсердин тема ва къилин фикир тайинарун. Эсердин мана мисалрихъ гекъигун. Эсердай план туькӀуьрун.</p> <p>Текст сегънеламишун.</p> <p>Жуван жавабриз къимет гун. Жув ахтармишун ва жува-жуван агалкъунриз къимет гун. КӀелайди жува-жуваз веревирд авун. Къве касди санал кӀвалахиз чирун, кӀелайди веревирд авун, сада-садахъ галаз меслят авун.</p> <p>«Кард» журналдай кӀватӀалдай эсерар кӀелун. КӀелай эсердин фикир тайинарунин алакьун гегъеншарун. Аялрин уьмуьрдикай, абурун кӀвалахрикайни дуствиликай эсерар кӀелун ва абурун къилин фикир тайинарун. Эсердин автордин тӀвар чир хъун. Муаллимдин суалрин куьмекдалди кӀелай ктабдин (эсердин) мана-метлеб мягъкемарун. Никай ва квекай кӀелнатӀа (яб ганатӀа), жаваб гуз алакьун. Иштиракзавай ксарин хесетриз, крариз къимет гун. Ктабрин выставкадихъ, кӀелун лазим ктабрин тӀварар авай плакатдихъ галаз таниш хъун. Ктаб кӀелунин гигиенадин къайдаяр вилив хуьн. Ктабдин важиблу паяр (жилдер, чинар) чир хъун. Ктабдихъ гелкъуьн.</p> <p><i>Жуьтдиз кӀвалахун:</i> теклифнавай художественный эсерин текстер гекъигун (жанраяр чир хъун), таблица ацӀурун, жуван кӀвалахдин нетижайриз</p>

			къимет гун.
7	Тјебиатди лацу яргъан галчукна (Зсят)	<p>Хъуѣтѣуѣн тјебиатдикай, хъуѣтѣуѣз аялрин къугъунрикайни машгъулатрикай, инсанрин кеспийрикай, хъуѣтѣуѣн багъдикай, чуѣлдикайни тамукай, гъайванринни къушарин уьмуьрдикай шиирар, гъикаяяр, мисалар, мискѣлар.</p> <p>Фетягъ А. «Къуѣд»; Исаев Ш. «Газарар»; Мутѣалибов А. «Хуьре къуѣд»; Соколов-Микитов И. «Къуѣд атана»; Мусайиб С. «Хъуѣтѣуѣн чуѣл»; Пришвин М. «Цуцѣулдин рикѣл алама»; Саид М. «Аида»; Агъмедов Н. «Баркалла, Айна!»; Алем А. «Живедин аялар»; Ферзалиева А. «Къуьрен суьрсетар»; Къарибов Н. «Къуѣд»; Скребицкий Г., Чаплина В. «Къуьр хъуѣтѣуѣз гъикѣ яшамиш жезва»; Исмаилов А. «Лацувал».</p> <p>Хуралай чирун: Фетягъ А. «Къуѣд».</p> <p>Чѣл гегъеншарун. «Къуѣд» шикилдай суьгъбет туькѣуьрун.</p>	<p>Къилерихъ галаз танишвал, анай лазим тир эсер жагъурун.</p> <p>Шииррин кѣватѣлариз килигун, кѣватѣлдин тѣварцѣй шииррин мана-метлеб тайинарун.</p> <p>Художественный эсер ван акъудна къиле гъатдаивал дикъетдалди кѣлун. Мискѣлар ва жавабар чир хъун. Художественный текст ван акъудна эсер ийидайвал кѣлун.</p> <p>Мисалар эсердин къилин фикирдихъ галаз гекъигун.</p> <p>Тектинин план туькѣуьрун, муаллимдин куьмекдалди адан мана-метлеб хълагъун, текстиниз гафаралди шикилар чѣлугун.</p> <p>Текстинин художественный къетѣенвилерин ва чѣл гуьрчегардай алатрин винел гуьзетунар тухун: эпитетар, гекъигунар, метафораяр жагъурун (терминар галачиз).</p> <p>Мукъва манаяр авай гафар гекъигун, гзаф манаяр авай гафар бязи гафарихъ галаз таниш хъун, муаллимдин куьмекдалди хъуѣтѣуѣн тјебиатдин шикилриз талукъ гафар (абуруз къимет гузвай) жагъурун ва абурун куьмекдалди шикилар чѣлугун. Гафар дуьз лугъун ва кѣлун. Кѣлунын карда предложенидин эхирдин ва са жинсинин членрин интонацияр ва пауза хуьн.</p> <p><i>Гуьзетунар.</i> Хъуѣтѣуѣз набататринни гъайванрин, инсанри ийидай кѣвалахрин винел гуьзетунар тухун.</p> <p><i>Экскурсия.</i> «Хъуѣтѣуѣз набататар» темадай экскурсия.</p> <p>Кѣлай эсердин къилин фикир тайинару - нин алакъун гегъеншарун. Тѣварцѣиз, шикилриз килигна лазим ктаб хкъягъун. «Кард» журналдай эсерар кѣлун, адан мана-метлеб чир хъун. Крариз къимет гун. Кѣлзавай махунин, эсердин тѣвар, автордин тѣвар чир хъун. Шикилрихъ галаз таниш хъун. Ктаб кѣлунын гигиенадин къайдаяр хуьн. Ктабдин важиблу паяр (жилдер, чинар) чир хъун.</p> <p><i>Жуьтдиз кѣвалахун:</i> эсерар сегънеламишун патал хкъягъун, шиирар хуралай чирун, «<i>Цийи йис</i>» мярекат къиле тухун.</p>
8	Хизан, школа, юлдашар (Зсят)	<p>Дидедиз, бубадиз, хзанриз, аялриз бахшнавай, диде-бубадиз куьмек гуниз, жувалай чѣхибуруз гуьрмет авуниз, гъвечѣибурухъ гелкъуьниз, кѣвале авай чѣхибурун зегъметдиз, школадиз юлдашриз кѣлзавай аялрин дуствилиз талукъарнавай</p>	<p>Къилерихъ галаз танишвал, анай лазим тир эсер жагъурун.</p> <p>Художественный эсердин гъавурдик кваз, дуьз, ачухдиз ва лазим тир къван кѣви ван аваз гафаралди кѣлун.</p> <p>Эсерда къиле физвай вакъияяр галай-галайвал тайинарун.</p> <p>План туькѣуьрун. Пландай галай-галайвал эсер туькѣуьрун.</p> <p>Эсердин герояр тайинарун, абурун къамат ва</p>

		<p>шиирар, гыкаяяр. Саидгъасанов С. «Мектебдиз»; Исаев Ш. «Пирожокар»; Эльдаров Х. «Игитан къаст»; Толстой Л. «Багъманчини адан рухваяр»; Рамазан Гь. «Куьк «вад»; Нагъиев Ф. «Яру клеь»; Фетягъ А. «Кларасар къенят авун»; Мурадов Ш.-Э. «Баркалла ваз, чан бала!»; Велибегов Р. «Ам чи баде я»; Фаталиев Кь. «Мусадилай къиса»; Шабатов Ш. «Къиле тефей нумра»; Эсетов А. «Дикъетлу хьухъ, чехибур!»; Исмаилов А. «Ширин чай».</p> <p>Классдилай къеце келун: Исмаилов А. «Чигедин стлар».</p> <p>Хуралай чирун: Мурадов Ш.-Э. «Баркалла ваз, чан бала».</p> <p>Чал гегъеншарун. «<i>Чи хизан темадай</i>» темадай сочинение туькIуьрун.</p>	<p>къилихар къалурун. Эсердин геройдихъ галаз жуван рафтарвал къалурун, абуру авур кIвалахдиз къимет гун. Гафаралди текстиниз талукъ шикилар чIугун. Гыкаядин текстинин мана-метлеб галай-галайвал ва тикрарунар квачиз тамамдиз ахъаюн. Эсердиз талукъ шикилдин мана-метлеб ачухарун, текстинай адаз талукъ ибараяр ва предложенияр жагъурун. Текстиниз талукъ четин гафарин винел кIвалах авун. МисалкIалриз жавабар гун. Ганвай темадай куьруь суьгбет туькIуьриз алакъун. Жуван агалкъунар ахтармишун ва къимет гун. КIелай эсердин къилин фикир тайинарунин алакьун гегъеншарун. ТIварцIиз, шикилриз килигна лазим кIаб хкъагун. «Кард» журналдай эсерар кIелун, адан мана-метлеб чир хьун. Аялри чпи-чпиз кIелун патал 1-5 чин авай кIабар кIелун. Хзандикай, школадикай, юлдаширикай суьгбет авун, абурун крариз къимет гун. КIелзавай эсердин тIвар, автордин тIвар чир хьун. Шикилрихъ галаз таниш хьун. КIаб кIелунин гигиенадин къайдаяр хуьн. КIабдин важиблу паяр (жилдер, чинар) чир хьун. КIабдихъ гелкъуьн.</p>
9	<p>Хъана къван, хъанач къван (Зсят)</p>	<p>КIвалин ва тамун гъайванрикай, абурун дуствиликай ва душманвиликай суьгъурдин ва яшайишдин махар. Халкъдин мах. «СикIни гъуьлягъ»; Севда А. «Цекверин тарс»; Межидов Кь. «Лекъ ва къуьр»; Саидов А. «Севни, чакъални, лифни къуьгъуьр»; Севда А. «Алахъай дерт»; Исмаилов А. «СикIни сикIрен тум»; Лезги халкъдин мах. «КIекни верч»; «Тажуб кар»; Севда А. «Тапрукъ».</p> <p>Классдилай къеце келун: Ганиева М. «Лезги</p>	<p>Къилерихъ галаз танишвал, анай лазим тир эсер жагъурун. КIабрин выставкадихъ, кIелун лазим кIабрин тIварар авай плакатдихъ галаз (I зур йис), лап регъят карточкайрихъ галаз (II зур йис) таниш хьун. Мах ван акъуд тавуна, жува-жувакди кIелун. Гафаралди текстиниз талукъ шикилар чIугун. Махунин мана-метлеб галай-галайвал ва тикрар квачиз тамамдиз ахъаюн. Текст паяриз паюн, абуруз къилер гун, муаллимдин куьмекдалди махунин къилин фикир тайинарун. Эсердиз талукъ шикилдин мана-метлеб ачухарун, текстинай адаз талукъ предложенияр жагъурун. Муаллимдин куьмекдалди текстина кыле физвай крариз, вакънайриз, иштиракзавай ксариз талукъ гафар (абуруз къимет гузвай) жагъурун ва абурун куьмекалди шикилар чIугун. Текстиниз талукъ суалриз масадан куьмек галасиз жавабар гуз, мах хъийиз хьун. Художественный эсердин чIалан бязи къетIенвилерихъ галаз (жанрайриз килигна) таниш</p>

		<p>халкъдин махар».</p> <p>Чал гегъеншарун. «<i>ЗирикI алай мах</i>» темадай суьгъбет туькIуьрун.</p>	<p>хьун: махуна тежедай крар хьун, басняда айгъам хтун, шиирда рифма. Чал гуьрчегардай алатрин винел гуьзетунар тухун.</p> <p>Келзавай текстиниз талукъ суаларни тапшуругьар тамамарун, текстиниз талукъ четин гафарин винел кIвалах авун.</p> <p>Келай махунин килин фикир тайинарунин алакьун гегъеншарун. Ктабдихъ галаз таниш хьун. Ктабдин тIвар, эсердин тIвар чир хьун. Шикилрихъ галаз таниш хьун. Никай ва квекай раханатIа (яб ганатIа) таниш хьун. иштиракзавайбурун хесетриз ва крариз къимет гун. Муаллимдин суалрин куьмекдалди келай махунин мана-метлеб мягъкемарун. Келай махунин бязи шикилар сегънеламишун Ктабдин важиблу паяр (жилдер, чинар) чир хьун.</p> <p><i>Схемадай кIвалах:</i> (халкъдин сивин яратмишунрин ва литературадин) эсерар чир хьун, мисалар гьун.</p> <div data-bbox="760 795 1497 1052" data-label="Diagram"> <pre> graph TD A[Махар] --> B[Сивин яратмишунрин] A --> C[Литературадин] B --> D[Суьгъурдин] B --> E[Яшайишдин] B --> F[Гьайванрикая] </pre> </div>
10	<p>Хьсанвал-писвал, мергьяматлувал ал (Зсят)</p>	<p>Кьегьал, дамах гвачир, зегьметдални келунрал рикI алай, кьайгудар инсанрикая, иллаки аялрикая, абурун хьсан ва пис кьилихрикаяни кIвалахрикая, гьакьикь юлдашрикаяни мергьяматлувиликая кхьенвай шиирар, гьикаяяр, баснияр.</p> <p>Гуьсейнов И. «Гъвечи басня»; Ферзалиев К. «Кац ва иеси»; Нагъиев Ф. «Куь кьенфетар низ хьана?»; Ревю И. «Цегвни чепелукъ»; Акимова З. «ШенпIини Алина»; Пичче. «КьепIинамаз»; «Гъахъ патал»; Пичче. «Стхаяр»; Фаталиев Кь. «Женжелар»; Фетягъ А. «Хьуьруьн кьведай крар».</p> <p>Классдилай кьеце келун: Мингъажев С. «Гъвечи разведчик».</p> <p>Сочинение: «Регъимлувал</p>	<p>Кьилерихъ галаз танишвал, анай лазим тир эсер жагъурун.</p> <p>Ктабрин выставкадихъ, келун лазим ктабрин тIварар авай плакатдихъ галаз (I зур йис), лап регъят карточкайрихъ галаз (II зур йис) таниш хьун.</p> <p>Эсердин килин фикир тайинарун.</p> <p>Муаллимдин куьмекдалди текстинай иштиракзавай ксарин кIвалахдиз, абурун кьилихриз (хьсан ва пис) талукъ гафар ва абурун куьмекдалди шикилар чIугун.</p> <p>Эсердиз ганвай килин гъавурда тун.</p> <p>Жува кыл гун. Келдайла абурун гуьгьуьлар къалурун.</p> <p>Эсерда иштиракзавай ксарин хесетриз къимет гун.</p> <p>Эсер ролриз пайна келун.</p> <p>Эсердин текстинин мана-метлеб галай-галайвал ва тикрарунар квачиз тамамдиз ахъаюн.</p> <p>Эсердин мана-метлебдай суалриз жавабар гун, текстинай суалриз жавабар жагъурун ва келай эсердиз къимет гун.</p> <p>Текстиниз талукъ четин гафарин винел кIвалах авун.</p> <p>«Кард» журналдай эсерар келун, адан мана-метлеб чир хьун. Хьсан ва пис кьилихриз къимет гун.</p> <p>Зегьметдални келунрал рикI алай юлдашрикая эсерар келун. Келзавай эсердин тIвар, автордин тIвар чир хьун. Шикилрихъ галаз таниш хьун. Ктаб</p>

		вуч я?»	келунин гигиенадин къайдаяр хуьн. Ктабдин важиблу паяр (жилдер, чинар) чир хуьн. Ктабдихъ гелкхуьн.
11	Акваз-такваз чубарукар хтана, акваз-такваз масан гатфар атана (Зсят)	<p>Гатфарихъ тлебиатдин шикилрикай ва Дагъустандин тлебиатдин гуьрчегвиликай: багъда, чуьлда, тама гатфар алукуьникай, гъайванринни кхушарин уьмуьрдкай, сифте цуькверикайни пешерикай, инсандин зегьметдикай, аялрин гатфарин кхугъунрикай туькхуьрнавай гъикаяяр, шиирар, мисалар ва мисклалар. Дидейриз, бадейриз, вахариз, дишегълийрин зегьметдиз бахшнавай шиирар ва гъикаяяр.</p> <p>Исмаилов А. «Аялрин гатфар»; Фатахов А. «Сифте сефер яз акуна»; Гъажиев Ш. «Яран сувар»; Фатуллаева П. «Тарс»; Фетягъ А. «Яцар»; Назарова Р. «Рехъди физва зун»; Сайдумов Э. «Нуькх хтанва!»; Абдуллаев Б. «Мулдин цуьк»; Саидгъасанов С. «Май атана»; Пичче «Тамун аламатар».</p> <p>Классдилаь къеце келун: Эфендиев З. «Яру-цлару кватлар».</p> <p>Хуралаь чирун: Гъажиев Ш. «Яран сувар».</p> <p>Чал гегьеншарун. «Гатфар алукуьна» темадай сочинение туькхуьрун.</p>	<p>Кхилерихъ галаз танишвал, анаь лазим тир эсер жагъурун.</p> <p>Ктабрин выставкадихъ, келун лазим ктабрин тварар авай плакатдихъ галаз, лап регьят карточкайрихъ галаз таниш хуьн.</p> <p>Шиирар дуьз, гъавурдик кваз, ачухдиз, ван хкажна ва бес къадардин зарблувал аваз келун.</p> <p>Шиирда шардин гуьгъуьлар ачухарун.</p> <p>Мисклалриз жавабар чир хуьн.</p> <p>Жува келай мисклалрин бинедаллаз мисклалар туькхуьрун.</p> <p>Гатфарин тлебиатдин шикилар гун.</p> <p>Текстиниз талукъ шикилар члугун.</p> <p>Кхилин фикир тайинарун.</p> <p>Муаллимдин куьмекдалди текстинаь кхиле физвай крариз, иштиракзавай ксариз, тлебиатдин шикилриз талукъ гафар (абуроз кхьмет гузвай) жагъурун ва абурун куьмекдалди шикилар члугун.</p> <p>Текстинин художественный къетленвилерин ва чал гуьрчегардай алатрин винел гуьзетунар тухун: эпитетар, гекхигунар, метафораяр жагъурун (терминар галачиз).</p> <p>Келзавай текстиниз суаларни тапшуругъар тамамариз чир хуьн, текстиниз талукъчетин гафарин винел квалалах авун.</p> <p>Жуван жавабриз кхьмет гун.</p> <p>Жуван келунар ахтармишун ва кхьмет гун. Жуван агалкхунриз кхьмет гун.</p> <p>Гуьзетунар. Гъаваяр чими хуьн, живер цлурун, тарари тлур авун, пеш ахъаюн, кхушар хъгун.</p> <p>Гатфарихъ инсанрин зегьмет.</p> <p><i>Тлебиатдин экскурсия.</i> «Гатфариз набататар» темадай экскурсия кхиле тухун.</p> <p>Цийи ктабдихъ галаз таниш хуьн. аялар патал акхуднавай художественный (8 - 30 чин авай) ктабар, «Кард» журнал, «Ша чна келин» кватлалдай тлебиатдикай, тлебиатда жезвай дегхшвилерикайни гуьрчегвиликай, гъайванрикайни кхушарикай ва абурун уьмуьрдикай эсерар келун.</p> <p>Муаллимдин суалдин куьмекдалди келай эсердин мана-метлеб мягъкемарун. Ктабдин важиблу паяр (жилдер, чинар) чир хуьн. Ктабдихъ гелкхуьн.</p>
12	Чан зи хайи диде-ватан (4сят)	<p>Чи Ватандикай, чи шегъеррикайни хуьрерикай, инсанрин кваллахрикайни дуствиликай, абурун хушбахт уьмуьрдикай шиирар ва гъикаяяр.</p> <p>Гъажиев М. «Диде»;</p>	<p>Кхилерихъ галаз танишвал, анаь лазим тир эсер жагъурун.</p> <p>Шиирар дуьз, гъавурдик кваз, ачухдиз, ван хкажна ва бес къадардин зарблувал аваз келун.</p> <p>Текстинин художественный къетленвилерин винел гуьзетунар тухун. Келай эсеррин бинедаллаз жуван Ватандикай суьгъбет авун.</p>

2 – КЛАСС (68 сят)

№ п/п	Тема, курсунин раздел	Програмадин мана	Чирвилер тешкилуни кыйдаяр ва формаяр Аялдин к'валахдин характеристика
1	Тикрарун (5 сят)	I-классда чирай материал тикрарун. <i>Чал гегьеншарун.</i> «Гатун каникулар» темадай гыйкаая туьк'уьрун.	Алатай классда аялри чирай вири материал тикрарун. Муаллимдин куьмекдалди ганвай темадай гыйкаая туьк'уьрун.
2	Сесер ва гьарфар (25 сят)	Сесер ва гьарфар. Ачух ва ачух тушир сесер ва абурун арада тафават. Ачух ва ачух тушир сесер гьарфаралди кьалурун. Кьуша сесер кьезвай гафар. Туьк'уьр хьанвай (составной) <i>гь, гь, кь, кь, хь, хь, уь, тI, цI, пI, чI, кI</i> гьарфар ишлемишун. Ачух ва ачух тушир сесерни гьарфар: <i>э, й, е, я, ю; о, ё, ы, ь, ь</i> ишлемишун. Гужлу ва зайиф сесер. Лабил сесер <i>гьв, кIв, хв, кв, св, гв, тв, тIв, хьв, кьв, цв, кьв, хьв, абур сивай</i> дуьз акьудун. Слог. Гафар слогриз пай хьун. Гаф слогралди са царция муькуь царция акьудун. Лабил сесер квай гафар са царция муькуь царция акьудун. Алфавит. Алфавит чир хьун. Гафар алфавитдин кыйдада эцигиз алакьун. Словардихь галаз к'валахдайла алфавит ишлемишун. Ударение. Ударение алай ва алачир слогар тайнариз алакьун. Словардихь галаз к'валах. <i>Чал гегьеншарун.</i> Текстинихь галаз к'валах. Текстина ганвай	Сесер ва гьарфар кьат'униз хьун. Ачух ва ачух тушир сесерин арада авай тафават (сесер ван жада, гьарфар кхьида) чир хьун. Ачух ва ачух тушир сесер чеб-чпивай чара авун ва гьарфаралди абур кьалурун. Кьуша гьарфар кьведай гафар дуьз лугьун ва кхьин. Туьк'уьр хьанвай (составной) гьарфар квай гафар дуьз кхьин. <i>е, ю, я, й, ь, ь</i> гьарфар квай гафар дуьз кхьин. <i>Дидактикадин кьугьун:</i> «Сес адан характеристикадиз килигна тайинара». Гужлу ва зайиф сесер чир хьун. Лабил сесер <i>гьв, кIв, хв, кв, св, гв, тв, тIв, хьв, кьв, кьв, хьв</i> квай гафар дуьз лугьун ва кхьин. <i>Кьугьунар - акьажунар:</i> Лабил сесер (аялрин арада ни гзаф лабил сесер квай гафар лугьуда). Муаллимдин куьмек галаз классди санал даях гафар ишлемишиз гыйкаая туьк'уьрун. Кьачур чирвилер ахтармишун ва кьимет гун. Гафар слогриз паюн. Гафуна слогрин кьадар тайинарун. Гафунин кьат'I са царция муькуь царция слогралди акьудун. Лабил сесер квай гафар са царция муькуь царция дуьз акьудун. <i>Жуьтдиз к'валахун:</i> «Гафара слогрин кьадар тайинарун». Алфавит гьина ва вуч патал герек ятIа, гьавурда тун. Гьарфар дуьз лугьун ва абур алфавитдин кыйдада лугьун. Ганвай гафар алфавитдин кыйдада эцигун. <i>Баянар гудай тапшуругьар таммарун:</i> «Ганвай гафар алфавитдин кыйдада эцигун». Словардихь галаз к'валахдайла алфавитдикай чирвилер ишлемишун. Ударение кьезвай гаф тайинарун. Ударение алай ва алачир слог тайинарун.

Муниципальное бюджетное общеобразовательное учреждение
«Средняя общеобразовательная школа № 50»

«СОГЛАСОВАНО»

Руководитель МО

 /Халифаева Р. А./

Протокол №

от «5» 09 2023г.

«СОГЛАСОВАНО»

Зам. директора по УВР

 /Омарова З. Р./

«5» 09 2023 г.

Рабочая программа по предмету
«Родной язык» (лезгинский)

2 часа в неделю, 68 часов в год

«ФГОС»

3 класс

2023– 2024 учебный год

разработала:учитель лезгинского языка
Халифаева Разибике Алисултановна

2023 – 2024 год

– муаллимдин куьмекдалди текстер чин къачуна ва диктовкадалди кхьидайла, гьалатлар тахьун патал жуван учебный гьерекатар корректировать авун.

Санал кIвалахун:

– лезги чIалан тарсара жуьтдиз ва десте тапшуругьар тамамардайла, агалкъунрин мураддалди санал кIвалахунин гьерекатар туькIуьрун: ролриз паюн, икърардал атун, жуван адресдиз къвезвай туьгьметар секиндиз къабулун, къалар, гьуьжетар (конфликтар) ислягьвилелди гьялун, туьгьметар авун ва санал кIвалахдай вахтунда жуван фикирар, мурадар лугьун (гьа са вахтунда муаллимдин са гьвечIи куьмекдалди);

- кIвалахдин процесс ва нетижаяр санал веревирд авун, гьялун;
- жуван кIвалах жавабдарвилелди тамамарун;
- жуван кIвалахдин нетижайриз къимет гун.

3 – КЛАСС

Чалакай умуми малуматар.

Лезги чIал лезги халкъдин хайи чIал я. Чал чирунин къайдаяр: анализ, лингвистикадин эксперимент.

2 - классда кIелай материал тикрарун.

Гаф, текст ва предложение рахунрин улчмеяр я. Затлар, затларин лишанар ва гьерекатар къалурдай гафар.

Сесер ва гьарфар. Ачух ва ачух тушир сесер. Къуша сесер къвезвай гафар. Лабиал сесер, абур сивяй дуьз акъудун.

Предложение. Алакьалу ибара

Мана-метлебдиз килигна простой предложенийрин жуьреяр: хабардин, суалдин ва буйругьдин. Эвер гунин предложение. И жуьрейрин предложенияр туькIуьрун. Предложенийрин эхирда эцигдай пунктуациядин лишанар.

Предложенидин къилин членар: подлежащее ва сказуемое.

Предложенидин къвед лагьай дережадин членар (чеб-чпивай чара тавуна).

Предложенида гафарин арада алакьа.

Гегъенш ва гегъенш тушир предложенияр.

Простой ва сложный предложенияр.

Предложенидин эхирда пунктуациядин лишанар.

Алакъалу ибара (гафарин жуътер).

Алакъалу ибарада кылин ва табий гафар. Суалрин куьмекдалди алакъалу ибарада ва предложенида гафарин арада алакъа.

Гаф. Гафунин туькӀуьр хьун

Мукъва гафар. Гафунин туькӀуьр хьун. Диб ва эхир, дувул, суффикс, префикс. Гафунай дувул, префикс ва эхир чара авунин регъят дуьшуьшар (гуьзетунар). Са дувулдин гафар жагъуриз алакъун. Суффиксринни префиксрин куьмекдалди цӀийи гафар туькӀуьрун.

Лексика

Гафунин лексикадин мана (умуми малуматар). Са мана ва гзаф манаяр авай гафар. Гафунин асул ва куьчуьрмишнавай манаяр. Синонимар.

Антонимар.

Чалан паяр

Существительнидикай, прилагательнидикай, глаголдикай, числительнидикай, наречидикай², тӀварцӀиевезрикай³ умуми малуматар.

Существительное. Существительнидин мана-метлеб.

Существительнидин суалар ва предложенида адан везифаяр. Хас ва умуми существительнияр. Хас тӀварарин кыле чӀехи гъарф. Существительнидин теквилин ва гзафвилин къадар. Существительнияр къадарриз дегиш хьун. Существительнидин падежар. Существительнияр дибдин падежриз дегиш хьун. Мукъва ва акси (синонимар ва антонимар) метлебар авай существительнияр чӀала ишлемишун.

Прилагательное. Прилагательнидикай мана-метлеб.

Прилагательнидин суалар ва предложенида адан везифаяр. Мукъва ва акси метлебар авай прилагательнияр (синонимар ва антонимар) чӀала ишлемишун.

² Наречидикай чирвилер йисан къене гуьзетуналди кыле тухуда.

³ ТӀварцӀиевезрикай чирвилер йисан къене гуьзетуналди кыле тухуда.

Прилагательнийрин теквилин ва гзафвилин кьадар. Прилагательнийар кьадарриз дегиш хьун. Прилагательнийар дибдин падежриз дегиш хьун.

Числительное. Числительнидин мана-метлеб. Предложенида адан везифаяр. Кьадардин ва кьайдадин числительнийар. Бязи числительнийар дуьз кхьин.

Тварциэвезар. Ксарин ва суалдин тварциэвезрикай (*вуж?* *вуч?*) умуми малумат. Ксарин ва суалдин тварциэвезар дибдин падежриз дегиш хьун ва падежрин эхирар дуьз кхьин.

Глагол. Глаголдин мана-метлеб ва адаз кьведай суалар. Предложенида глаголдин везифаяр. Глаголдин мураддин форма. Глаголдин инкарвилин форма (умуми малуматар). Глаголдин вахтар. Гилан вахт. Алатай вахт. Къвезвай вахт. Глаголрин вахтарин эхирар дуьз кхьин.

Алакьалу чIал

Рахунар. Инсанрин яшайишда рахунрин метлеб.

Текст. Текст паяриз паюн ва абуруз кьилер гун. Сюжет авай текстинин план туькIуьрун (муаллимдин куьмек галаз). Текстинин паярин ва я предложенийрин арада тварциэвезрин, союзрин, *ахпа, са сеферда, садлагьана, килигайтIа* ва ихьтин маса гафарин куьмекдалди алакьяр тайинарун.

Текстинин кьилин фикир тайинарун. Текст туькIуьр хьунин схема: *сифте кьил, кьилин пай, эхир.*

Изложенидиз ва сочиненидиз план туькIуьрун (вири классди санал ва гьарда вичи-вичиз).

Классди санал ва гьарда вичи-вичиз туькIуьрнавай пландай изложение (тамам, куьруь) кхьин.

Жуван уьмуьрдай, шикилдай, кьилел атай са дуьшуьшдай сочинение кхьин.

Кагъаз кхьин. Рахунар хьсанарун, хуралай ва кхьена тебрик ийиз чир хьун.

Эдеблу рахунар. Палабун, тавакью кьалурдай гафар ишлемишун.

Гьил кьачун тIалабдайла, ишлемишдай гафар ва ибараяр.

«Лезги чІал» учебный предметдин мана ва аялри пуд лагъай классда тухудай универсальный учебный гьерекаатар.

Чирвилер гудай (познавательный) универсальный учебный гьерекаатар:

Базадин логикадин гьерекаатар:

- жуьреба-жуьре чІалан паярин грамматикадин лишанар гекъигун;
- текстинин тема ва кьилин мана гекъигун;
- текстерин жуьреяр гекъигун (хабардин, шикил чІугунин, фикирар лугъунин); дуьз ва куьчурмишнавай гафарин манаяр гекъигун;
- гафунин паяр: дувул, эхир, суффикс, префикс, диб гафара чара ийиз чир хьун;
- чІалан паяр чара ийиз ва абурун грамматикадиз талукъ лишанар (къадар, падеж, вахт) тайинарун;
- предложение членриз (къилин ва кьвед лагъай дережадин членар жагъурун, суалрин куьмекдалди абурун арада алакъаяр тайинарун) чара авун.

Базадин ахтармишунрин гьерекаатар:

- теклифнавай пландин асасдалди чІалан уьлчмейрал (гаф, предложенидал, текст) гуьзетунар тухун;
- муаллимдин куьмекдалди мурад-метлеб куьрелди ва ачухдиз лугъун, текстинин дегишвилер планламишун;
- гуьзетунин кІвалахда жуван фикирар лугъун;
- теклифнавай пландай лингвистикадин рекъай четин тушир гъвечІи ахтармишунар тухун, теклифнавай пландай проектдин тапшуругъ тамамарун;
- текстерин кьетІенвилерикай нетижаяр хкудун;
- ганвай шартІара текстинихъ къадай (теклифнавай критерийрин бинедаллаз) жуьре хкъягъун.

Информациядихъ галаз кІвалах:

- гъвечІи ахтармишунар кьиле тухудайла, информация атанвай источник (чешме) хкъягъун;
- учебный задакадихъ галаз кьведайвал текстинин, графикадин ва сесинин информация анализ авун;

– чІалан уьлчмейрикай гуьзетунрин нетижайра информацияр гудайла, жува-жуваз схемаяр ва таблицаяр туйкІуьрун.

Коммуникативный универсальный учебный гьерекаатар:

Рахунар:

- эцигнавай задачадихъ галаз къведайвал рахунар хъсанарун;
- сивин ва кхьинрин текстер (хабардин, лугьунин, шикилар чІугунин) туйкІуьрун;
- тамамарнавай проектдин тапшуругъдин, гъвечІи ахтармишунин кІвалахдин, десте (групповой) кІвалахдин нетижайрикай, гуьзетунрикай;
- десте (групповой) кІвалахрин нетижайрикай са гъвечІи сегъне гъазурун, тамамарнавай проектдин тапшуругъдин, гъвечІи ахтармишунин кІвалахдин гуьзетунар кхиле тухун;
- сивин ва кхьинрин текстер, эдеблу рахунар, тІалабун, тавакьу, разивал къалурдай гафар ишлемишун.

Регулятивный универсальный учебный гьерекаатар:

Жува-жуваз тешиклун:

- орфографиядин задачайрин гьаларин гьерекаатар планламишун;
- хкянавай гьерекатрин галай-галайвилер дуьз эцигун.

Жув контролдик хьун:

- лезги чІалай тапшуругъар тамамардайла, агалкъунрин хьунин/тахьунин себебар тайинарун;
- лезги чІалай тапшуругъар тамамардайла, муаллимдин куьмекдалди хьунин/тахьунин агалкъунрин себебар тайинарун;
- муаллимдин куьмекдалди чІалан паяр тайинардайла ва абурун грамматикадиз талукъ лишанар разбор ийидайла, чин къачуна ва диктовкадалди кхьидайла, жуван учебный гьерекаатар корректировать авун.

Санал кІвалахун:

- теклифнавай чешнейрикай даях къуна проектдин тапшуругъар санал тамамарун;

– *вуж? вуч? шумуд? гыхьтин?* суалдиз жаваб гудай гафар чир хьун; суалдиз жаваб гудайбурувай чара ийиз;

– предложенида гафарин арада алакъяар тайнариз, предложенида кылин членар (подлежащее ва сказуемое) чара ийиз;

– предложенидин кыле члехи гьарф ишлемишиз. Эхирда точка, суалдин ишара, эвер гунин ишара эцигиз;

– чин къачуна кхьин (гъалатIар ахъай тавуна, кхьинар чIур тавун);

– чирнавай темадай гъалатIар жагъурун ва абур туькIуьр хъувун;

– словаррихъ галаз кIвалахун;

– гафарикай предложениар туькIуьриз алакьун;

– текстинин тема тайнарун, адаз кыл гун, текст паяриз паюн;

– пайи-паяр хъанвай предложениар манадин жигъетдай чеб чпихъ галаз къадайвал гуьнгуьна туна текст туькIуьрун;

– суалдин куьмекдалди 40-50 гаф авай текстерай изложениар кхьиз, тайин темадай 2 – 3 предложение туькIуьриз ва кхьиз;

– чирай манадин гафар жуван гафаралди лугъун.

3 – КЛАСС

Йисан эхирда пуд лагъай класс куьтягъзавай аялриз ихьтин чирвилер, алакьунар ва вердишвилер хьун лазим я:

– гафунин паяр: эхир, суффикс, префикс, диб чир хьун;

– са дувулдин гафар чир хьун;

– чIалан паяр: существительное, прилагательное, числительное, тIварцIизвезар, глагол чир хьун, грамматикадин лишанар тайнарун;

– предложенидин членар: кылин (подлежащее ва сказуемое) жагъуриз хьун;

– предложенидин къвед лагъай дережадин чара ийиз хьун;

– гуьрчег хатIаралди чин къачуна ва диктовкадалди (40-50 гаф) кIелай орфограммаяр квай текст савадлудаказ кхьиз;

		кьил гун, текст паяриз паюн, туклуьрнавай текст вири кхьин. Шикилдай диалог туклуьрун, анай тварциэвезар жагзурун ва рахунра адан чка тайинарун. <i>Практикадин к'валах: ганвай текстинин кьилин мана куьрелди ачухарун.</i>
10	Тикрарун (5 сят)	Существительныйя, глаголар, прилагательныйя, тварциэвезар тикрарун.

3 КЛАСС (68 сят)

№ п/п	Тема, курсунин раздел	Программадин мана	Чирвилер тешкилуни кьайдаяр ва формаяр Аялдин к'валахдин характеристика
1	2 - класса к'елай материал тикрарун (5 сят)	Гаф, текст ва предложение рахунрин улчмеяр я. Затлар, затларин лишанар ва гьерекатар кьалурдай гафар. Сесер ва гьарфар. Ачух ва ачух тушир сесер. Кьуша сесер кьезвай гафар. Лабиал сесер, абур сивай дуьз акьудун. <i>Чал гегьеншарун.</i> Классди санал ганвай шикилдай са гьвечи суьгьбет туклуьрун.	Текст ва предложение, текст ва манасуз предложенийрин кватал чеб-чпивай кьатлуниз хьун. Текстинин тема ва кьилин фикир тайинарун. Ганвай текстиниз твар гун ва текстинин мана ганвай тварциай тайинарун. Текстинин паяр чара авун. Текстинин жуьреяр кьатлуниз хьун: хабардин, шикилар лугьунин, фикирар лугьунин. Текстинин жуьре тайинарун. Туклуьрнавай текст кхьин. Тексинай затлар, затларин лишанар ва гьерекатар кьалурдай гафар жагзурун ва абурал суалар эцигиз хьун. Гафара сесеринни гьарфарин кьадар тайинарун. Гафар слогриз паюн. Кьуша сесер кьезвай гафар ва лабиал сесер дуьз лугьун ва кхьин. <i>Схемадихь галаз к'валах: «Лезги ч'алан сесер», схемадикай даях кьуна ч'алан сесериз характеристика гун.</i> Ганвай шикилдиз суьгьбет туклуьриз, туклуьрнавай текст ахьаюн, суьгьбет авун.
2	Предложение. Алакьалу ибара (10 сят).	Мана-метлебдиз килигна простой предложенийрин жуьреяр: хабардин, суалдин ва буйругьдин. Эвер гунин предложение. И жуьрейрин предложения туклуьрун. Предложенийрин эхирда эцигдай пунктуациядин лишанар. Предложенидин кьилин членар: подлежащее ва сказуемое. Предложенидин кьвед лагьай дережадин	Предложение гафарин кваталрикай чара авун. Мана-метлебдиз килигна предложенийрин жуьрейрин (терминар галачиз) винел гуьзетунар, текстинай абур жагзурун ва и жуьрейрин предложения туклуьрун. Предложенийрин эхирда пунктуациядин лишанар дуьз эцигун. Предложенидин кьилин членар (диб) жагзурун. Грамматикадин дибдикай ц'арар ч'угун. Предложенидин кьилин ва кьвед лагьай дережадин членар кьатлуниз хьун ва чара авун.

		<p>членар (чеб-чпивай чара тавуна). Предложенида гафарин арада алакъя. Гегъенш ва гегъенш тушир предложениар.</p> <p>Простой ва сложный предложе ниар. Сложный предложенида пунктуациядин лишанар.</p> <p>Алакъялу ибара (гафарин жуътер). Алакъялу ибарада кылин ва табий гафар. Суалрин куьмекдалди алакъялу ибарада ва предложенида гафарин арада алакъя.</p> <p><i>Чал гегъеншарун.</i> Ганвай темадай формаяр дегиш хъанвай гафарикай ва гъакни шиклдай предложениар туькъярун.</p> <p>Ахтармишунин диктант.</p>	<p>Предложенида гафарин арада алакъяар тайинарун.</p> <p><i>Ташуругъ:</i> <i>Текстинай предложенийрин къадар тайинарун.</i></p> <p>Гегъенш тушир предложениар къвед лагъай дережадин членар кваз гегъеншарун. Гегъенш ва гегъенш тушир предложениар туькъярун. Текстинай гегъенш ва гегъенш тушир предложениар чара авун.</p> <p><i>Жуътдиз къвалахун:</i> <i>гегъени предложениар гегъени тушир предложенийриз элкъярун, гегъени тушир предложениар гегъени предложенийриз элкъярун.</i></p> <p>Простой ва сложный предложениар къатгуз хъун. Сложный предложенида пунктуациядин лишанрин гъавурда тун.</p> <p><i>Дестейрин къвалах:</i> <i>Къве простой предложенидикай са сложный предложение туькъярун.</i></p> <p>Предложение ва гафарин ибара къатуниз хъун. Предложенида гафарин ибараяр чара авун. Ибарада суалрин куьмекдалди кылин ва табий гафар тайинарун.</p> <p><i>Жува-жуваз къвалахун:</i> <i>текстинай сложный ва простой предложениар кхъин.</i></p> <p>Шиклда формаяр дегиш хъанвай гафарикай, ибарайрикай предложениар туькъярун. Кылин ва табий гафар тайинарун.</p> <p>Чирвилериз къимет гун ва ахтармишун.</p>
3	<p>Гаф Гафунин туькъярун хъун (10 сят)</p>	<p>Мукъява гафар. Гафунин туькъярун хъун. Диб ва эхир, дувул, суффикс, префикс. Гафунай дувул, префикс ва эхир чара авунин регъят дуьшуьшар (гуьзетунар). Са дувулдин гафар жагъуриз алакъяун. Суффиксринни префиксрин куьмекдалди цийи гафар туькъярун.</p> <p><i>Чал гегъегшарун.</i> Ганвай шиклдай сочинение туькъярун.</p>	<p>Мукъява гафар жагъурун. Гафара гафунин диб чара авун. Гафунин эхир чара авун.</p> <p><i>Келунин диалог:</i> <i>«Мукъява гафар чеб-чпиз квелди ухшар я? Дувул гъикI жагъурда?» мукъява гафарин винел гуьзетунар тухун.</i></p> <p>Гафуна суффиксдин ва префиксдин мана-метлебдин гъавурда тун. Гафара суффикс ва приставка чара авун. Суффиксдин ва префиксдин куьмекдалди цийи гафар арадал гъун.</p> <p><i>Жува-жуваз къвалахун:</i> <i>са дувулдин гафар къватIлариз паюн. Мукъява гафар жагъурна, абурун дувулар тайинарун.</i></p> <p>Са дувулдин гафар жагъурун. Гаф дегиш хъайила, суффиксда авай ачух сес дегиш жадай дуьшуьшрин гъавурда</p>

			<p>тун. ТуькӀуьр хьуниз килигна гафар разбор авун.</p> <p><i>Дестейрин кӀвалах: жуьреба-жуьре суффиксрин куьмекдалди цӀийи гафар арадал гьун.</i></p> <p>Шикилдиз килигун, шикилдиз килигиз жуван фикирар лугьун, мана анализ авун, шикилдиз килигиз (муаллимдин куьмек галаз) текст туькӀуьрун.</p>
4	Лексика⁸	<p>Гафунин лексикадин мана-метлеб (умуми малуматар). Са мана ва гзаф манаяр авай гафар. Гафунин асул ва куьчуьрмишнавай манаяр. Синонимар. Антонимар. Словардихъ галаз кӀвалах. <i>Чал гегьеншарун.</i> Ганвай текстинай сугьбет туькӀуьрун. Изложение.</p>	<p>Текстин ганвай тийижир гафар чир хьун, словардай абурун манна-метлеб чирун. Гзаф манаяр авай гафар, дуьз ва куьчуьрмишнавай манада авай гафар чир хьун. Предложенийрай, текстинай антонимар ва синонимар жагьурун, гафариз синонимар ва антонимар хкягьун. Орфографиядин, антонимрин ва синонимрин словарихъ галаз кӀвалах авун, анай герек тир малуматар жагьурун. Синонимар ва антонимар кваз (муаллимдин куьмекдалди) ганвай шикилдай сугьбет туькӀуьриз. Къачур чирвилер ахармишун ва нетижайриз кьимет гун.</p>
5	ЧӀалан паяр (1 сят)	<p>Существительнидикай, прилагательнидикай, глаголдикай, числительнидикай, наречидик⁹, тӀварцӀизвезрикай¹⁰ умуми малуматар.</p>	<p>КӀелай чӀалан паяр тайинариз чир хьун. Гафар чӀалан (существительное, прилагательное, глагол, числительное, тӀварцӀизвезар, наречие) паяриз паюн (классифицировать авун). КӀелай чӀалан паярай мисалар гьун.</p> <p><i>КӀелунин диалог: гафар чӀалан паяриз гьихьтин лишанралди пайзава?</i></p> <p>Шикилдай текст туькӀуьрун, туькӀуьрай сугьбетда гьихьтин чӀалан паяр ишлемишнаватӀа, тайинарун.</p>
6	Существительное (12 сят)	<p>Существительнидин мана-метлеб. Существительнидин суалар ва предложенида адан везифаяр. Хас ва умуми существительнияр. Хас тӀварарин кьиле чӀехи гьарф. Существительнидин теквилин ва гзафвилин кьадар. Существительнияр кьадарриз дегиш хьун. <i>Чал гегьеншарун.</i> Текстинихъ галаз кӀвалах. Текст рикӀел аламукьдайвал</p>	<p>Существительнияр муькуь чӀалан паярин арада чир хьун. Существительнидин лексикадин мана-метлеб тайинарун. Хас ва умуми существительнияр чир хьун, хас существительнийрин мана-метлеб тайинарун. Хас существительнияр чӀехи гьарфунилай кьхин. Существительнийрин кьадар тайинарун. Существительнияр кьадарриз дегиш хьун. <i>Жуьтдиз кӀвалахун: предложенияр чӀалан паяриз разбор авун.</i></p>

⁸ Лексикадай чирвилер йисан кьене тухуда.

⁹ Наречидикай чирвилер йисан кьене гуьзетуналди кьиле тухуда.

¹⁰ ТӀварцӀизвездикай чирвилер йисан кьене гуьзетуналди кьиле тухуда.

		<p>кхьин. Существовательнидин падежар. Существовательния дибдин падежриз дегиш хьун. Мукьва ва акси (синонимар ва антонимар) метлебар авай существовательния члала ишлемишун. <i>Чал гегьеншарун.</i> Ганвай шикилдай суьгьбет туькIуьрун. Ахтармишунин диктант.</p>	<p><i>Дестейрин кIвалах:</i> хас ва умуми существовательния группайриз паюн. Текстинихъ галаз кIвалахун: текстинин тема, килин мана ва жуьре тайинарун, пландихъ галаз кьадайвал текстинин паяр чара авун, четин гафар кхьин, текст рикIел аламуькьдайвал кхьин. Существовательния падежриз дегишарун. Падежрин тIварар рикIел хуьн. <i>Жуьтдиз кIвалахун:</i> гафар гзафвилин ва теквилин кьадарра падежриз дегишарун. Существовательнийриз мукьва ва акси гафар (синонимар ва антонимар) жагьурун ва абур члала дуьз ишлемишун. <i>Тапиуругь:</i> жуьтера гафар акси манадин гафаралди дегишарун. Существовательния морфологиядин рекьяй разбор авун. Муаллимдин куьмек галаз ганвай шикилдай суьгьбет туькIуьрун. Текст лугьуз кхьиз тун ва кхьейди ахтармишун.</p>
7	Прилагательное (5 сят)	<p>Прилагательнидикай мана-метлеб. Прилагательнидин суалар ва предложенида адан везифаяр. Мукьва ва акси метлебар авай прилагательния (синонимар ва антонимар) члала ишлемишун. <i>Чал гегьеншарун.</i> Илимдин стилда са набататдикай текст туькIуьрун. Прилагательнийрин теквилин ва гзафвилин кьалар. Прилагательния кьадарриз дегиш хьун. Прилагательния дибдин падежриз дегиш хьун.</p>	<p>Прилагательния амай члалан паярин арада чир хьун. Прилагательнидин лексикадин мана-метлеб тайинарун. Предложенида прилагательнийрин везифа тайинарун. Прилагательнийриз мукьва ва акси (синонимар ва антонимар) жагьурун ва члала абур ишлемишун. Илимдин стилда са набататдикай текст туькIуьрун, анай прилагательния жагьурун. <i>Дестейрин кIвалах:</i> прилагательния гзафвилин кьадарда эцигин. Прилагательнийрин кьадар тайинарун ва прилагательния кьадарриз дегишарун. Текстинай прилагательния жагьурун ва абурун кьадар тайинарун. <i>Жуьтдиз кIвалахун:</i> прилагательния дибдин падежриз дегишарун. <i>Прилагательнийрин падеж тайинарун ва абур дуьз кхьин.</i> Прилагательния морфологиядин рекьяй разбор авун.</p>
8	Числительное (4 сят)	<p>Числительнидин мана-метлеб. Предложенида адан везифаяр. Кьадардин ва кьайдадин числительния. Бязи числительния дуьз кхьин.</p>	<p>Числительния амай члалан паярин арада чир хьун. Предложенида числительнидин везифаяр тайинарун. Кьадардин ва кьайдадин числительния чара авун ва абур дуьз кхьин. <i>Дестейрин кIвалах:</i> текстинай кьадардин ва кьайдадин числительния</p>

	<p>Исмаилов А. «Хайи чил»; Ибрагъимов М. «Зи ватанда»; Фейзуллаева З. «Къифрен тарс»; Шагъмирова А. «Хуш я заз».</p> <p>Классдилай къеце кӀелун: Юсуфов Р. «Зи дустарин хиялар».</p> <p>Хуралай чирун: Ибрагъимов М. «Зи ватанда...».</p> <p>Проектдин кӀвалах: «Абуру чи Ватандин тереф хвена».</p>	<p>ТӀварцӀай эсердин мана-метлеб чирун. Шиирар сада садаз кӀелун.</p> <p>Шиирар хуралай чир хьун.</p> <p>КӀватӀал-кӀватӀал (групповой) хъана кӀвалахун, сада-садаз шиирар кӀелун.</p> <p>Жуван гӀиссер, Ватандихъ галаз жуван рафтарвилер фикирда кьуна Ватандикай са гьвечӀи суьгьбет туькӀуьрун.</p> <p>Ватан кӀан хьунин руьгь кутун, гуьзелвилел кьимет эцигиз чирун. Масадан куьмек галачиз текстинай четин гафар жагъурун. Суалрин куьмекдалди текст тамам паяриз паюн. Шикилар чӀугун. Жув ахтармишун ва жуван агалкъунриз кьимет гун.</p> <p>Цийи ктабдихъ галаз таниш хьун. аялар патал акъуднавай художественный (8 - 30 чин авай) ктабар, «Кард» журнал, «Ша чна кӀелин» кӀватӀалдай хайи Ватандикай, инсанрин кӀвалахрикайни дуствиликай, эсерар кӀелун. Муаллимдин суалдин куьмекдалди кӀелай эсердин мана-метлеб мягъкемарун. Ктабдин важиблу паяр (жилдер, чинар) чир хьун. Ктабдихъ гелкъуьн. «Зи хайи Ватан ва адан тарих» темадай выставка туькӀуьрун.</p>
--	---	---

III КЛАСС (34 сят)

№	Тема, курсунин раздел	Программадин мана	Чирвилер тешкилуни кьайдаяр ва формаяр Аялдин кӀвалахдин характеристика
1	Тарсуниз гьахьун (1 сят)	Литературадай кӀелун учебник дихъ галаз танишарун. Инсандин уьмуьрда лезги чӀалан чка. Учебникда авай лишанрин метлебдин гьавурда тун. Учебникдин мана-метлеб. Словарь.	Литературадай кӀелун учебникдай кьил акъудиз хьун . Тапшуругъар тамамардайла учебникда авай лишанрин метлебар чир хьун ва абур ишлемишун . Кьилериз килигна ктабдай жува лазим эсер, са автордин эсерар, са темадиз талукъ эсерар жагъуриз чир хьун . Эсердин тӀварцӀин бинадаллаз текстинин кьилин мана-метлеб чир хьун . Учебникдин эхир кьиле ганвай словардикай менфят къачун . Учебник туькӀуьр хьун, адан важиблу паяр (жилдер, чинар) чир хьун .
2	Ажеб хьсан затӀ я мектеб (2 сят)	Мектебдикай, ктабрикай, акьулдинни камалдин рекье хьуникай шиирар. Рамазанов К. «Ктабдин мани»; Сулейман С. «Ажеб хьсан затӀ я мектеб!»; Фетягъ А. «Акьулдин, камалдин рекье». <p>Классдилай къеце кӀелун:</p>	Кьилериз килигна ктабдай жува лазим эсер, са автордин эсерар, са темадиз талукъ эсерар жагъурун . Гьавурдик кваз, дуьз, эсер ийидайвал тамам гафаралди бес къадардин йигинвал аваз кӀелун . Эсерда кьиле физвай вакъиайрин галай-галайвал, абурун арада авай алакьаяр тайинарун . КӀелай текстинин план туькӀуьрун , муаллимдин куьмекдалди адан адан мана-метлеб хьлагьун . Текстиниз гафаралди шикилар чӀугун . Художественный эсердин чӀалан бази кьетӀенвилерихъ галаз (жанрайриз килигна) таниш хьун . ЧӀал гуьрчегардай гафар ва я ибараяр, синонимар, лазим

	<p>Абдурагъман М. «Канда риклиз».</p> <p>Хуралай чирун: СтІал Сулейман «Ажеб хъсан затІ я мектеб».</p> <p>ЧІал гегъеншарун. «<i>Чи школа</i>» темадай сочинение кхьин.</p>	<p>предложенияр ва интонация ишлемишун. Текстиниз талукъ тапшуругъар масадан куьмек галачиз тамамарун. Дестедин кІвалахда иштирак авун, сада-садаз текст кІелун. Юлдашдихъ галаз меслят авун, суьгъбетчидихъ яб акалун, масадан фикирриз гъурмет ийиз алакъун. Жув ахтармишун ва жува-жуван агалкъунриз жува къимет гун. Ктабрин паяр (жилд, кбилер, сифте гаф, эхиримжи гаф) чир хъун. Муаллимди къалурай темадай жува-жуваз ктаб (10-100 чин авай) жагъурун; муаллимдин куьмек галачиз тарсарилай къеце гъафтеда 1 - 3 чин авай ктаб кІелун. Муаллимдин суалдиз жаваб яз жува-жуваз кІелай ктабдай са чІук хкъгъун ва адан мана-метлеб хълагъун. Классдилай къеце кІелунин тарсара таниш тушир писателдин 1 - 3 ктаб чир хъун. Эсердин мана-метлеб чир хъун, мана-метлеб хълагъун. План туькІуьрун, пландай суьгъбет авун. Суалриз жавабар гун. Ктабдин тІвар, эсердин автор чир хъун, абур карточкайрал кхьиз алакъун. «Кард», «Самур», «Дагъустандин дишегъли» журналрин аялар патал разделар кІелун.</p>
<p>1-сентябрь - чирвилерин югъ (4сят)</p>	<p>Тарсарикай, муаллимдикай, кІелунрикайни чирвилерикай шиирар, макъалаяр, мисалар ва мискІалар. Фетягъ А. «Сентябрдин сад»; Гъуьсейнов И. «Тарс»; Насруллаева В. «Муаллим»; Къардаш А. «Саламан «4»; Саидов А. «Школадиз вач».</p> <p>Классдилай къеце кІелун: Яралиев Я. «Алапатдин Уруж».</p> <p>Хуралай чирун: Насруллаева В. «Муаллим».</p> <p>ЧІал гегъеншарун: «Зи муаллим».</p>	<p>Кбилериз килигна ктабдай жува лазим эсер, са автордин эсерар, са темадиз талукъ эсерар жагъурун. Жуван гуьзетунрал бинелу хъана ва я школадин яшайишдай гыкая туькІуьрун. Эсерра жуьреба-жуьре чІал гуьрчегардай гафар ва я ибараяр, синонимар, лазим предложения рва интонация ишлемишун. Иштиракзавай вакъияяр къалурун патал авторди ишлемишзавай гафар ва ибараяр масадан куьмек галачиз жагъурун. Иштиракзавай ксарин кІвалахриз къимет гун (муаллимдин куьмекдалди). Гафаралди шиклар чІугунин къайда ишлемишун ва кІелай текстинин мана-метлеб тамамдиз ва хкъана хълагъун. Текстиниз талукъ тапшуругъар масадан куьмек галачиз тамамарун. Жув ахтармишун ва жува-жуван агалкъунриз жува къимет Ктабрин паяр (жилд, кбилер, сифте гаф, эхиримжи гаф) чир хъун. Муаллимди къалурай темадай жува-жуваз ктаб (10-100 чин авай) жагъурун; муаллимдин куьмек галачиз тарсарилай къеце гъафтеда 1 - 3 чин авай ктаб кІелун. Муаллимдин суалдиз жаваб яз жува-жуваз кІелай ктабдай са чІук хкъгъун ва адан мана-метлеб хълагъун. Классдилай къеце кІелунин тарсара таниш тушир писателдин 1 - 3 ктаб чир хъун. Эсердин мана-метлеб чир хъун, мана-метлеб хълагъун. План туькІуьрун,</p>

		<p>пландай суьгьбет авун. Суалриз жавабар гун. Ктабдин тIвар, эсердин автор чир хьун, абур карточкайрал кхьиз алакьун. «<i>Кард</i>», «<i>Самур</i>», «<i>Дагъустандин дишегъли</i>» журналрин аялар патал разделар кIелун.</p> <p><i>Дифференцированный кIвалах</i>: жуван школадин муаллимдикай малуматар кIватIун.</p>
<p>Гад ва зул (4сят)</p>	<p>Гад рикIел хкун. Гатун ва зулун тIебиатдикай, лишанрикай, кIвалахрикайни аялрин кьугьунрикай, тIебиатдикай кхьенвай шиирар, гьикаяяр, макъалаяр, мисалар, мискIалар.</p> <p>Гьуьсейнов И. «Гад»; Нямет Л. «Зул»; Савзиханова Э. «Хьипи пеш»; Алиханов А. «Зи кьисмет»; Гьуьсейнов И. «Зул»; Фетягъ А. «Зулун гар»; Исмаилов И. «Чижерин сувар»; Мурадов Ш.-Э. «Ажеб жедай»; Агьмедов И. «Эсер хьана»; Юсуфов Р. «Ктаб рахазва»; С. Сулейман. «Назани»; Саидов А. «Хьсан хьана Лезгистанда зул аваз»; Фетягъ А. «Акьулдин, камалдин рекье»; Кьурбан Гь. «Амалдар Девришни мискьи Манаф»; Саидов А. «Дагъви я зун»; Тагьиров Ш. «Дагъви лекь»; Раджабов А. «Фурсухъан Мурсал»; Мурадов Ш.-Э. «МутIлакь»; Агьмед Л. «Хциз насигьат»; Тагьиров Ш. «КIам ва булах»; Яралиев Я. «Цацар алай кул».</p> <p><i>Классдилай кьеце кIелун</i>: Тагьиров Ш. «РикIин гирвенкаяр» («Гири сердца»).</p> <p><i>Проектдин кIвалах</i>:</p>	<p>Кьилериз килигна ктабдай жува лазим эсер, са автордин эсерар, са темадиз талукь эсерар жагъурун.</p> <p>КIелзавай текстинин мана-метлебдиз килигна лазим интонация (ериш, манадин ударение, паузаяр, тегьер, ван) хкягъун. Текст гьалатIар ва тикрарунар квачиз (кваз) тамам гафаралди кIелун.</p> <p>Текстинин мана-метлебдиз талукь жаваб, текстинай хкяна кIелна, тестикъарун.</p> <p>Масадан куьмек галачиз текст паяриз паюн, абурукай важиблуди хкягъун ва муаллимдин куьмекдалди вири эсердин кьилин фикир тайинарун.</p> <p>Текстинай план туькIуьрун.</p> <p>Муаллимдин куьмекдалди адан мана-метлеб хьлагъун. Текстиниз гафаралди шикилар чIугун.</p> <p>Жуван гуьзетунрал бинелу хьана тIебиатдикай гьикая туькIуьрун. Эсерра жуьреба-жуьре чIал гуьрчегардай гафар ва я ибараяр, синонимар, лазим предложенияр ва интонация ишлемишун. Иштиракзавай ксар, вакъияяр кьалурун, тIебиатдин шикилар гун патал авторди ишлемишзавай гафар ва ибараяр масадан куьмек галачиз жагъурун. МискIалриз жавабар гун. Мисалар чир хьун. Художественный эсердин чIалан бязи кьетIенвилерихъ галаз (жанрайриз килигна) таниш хьун.</p> <p>ЧIук сегьнеламишун. Гатун ва зулун тIебиатдин шикилар чIугун.</p> <p>КIватIал хьана (групповой) ва кье касди текстинин фрагментар кIелун.</p> <p>Юлдашихъ галаз меслят авун, суьгьбетчидихъ яб акалун, жуван фикирар лугъун.</p> <p>Жув ахтармишун ва жува-жуван агалкьунриз жува кьимет гун.</p> <p>Муаллимдин суалдиз жаваб яз жува-жуваз кIелай ктабдай са чIук хкягъун ва адан мана-метлеб хьлагъун. Классдилай кьеце кIелунин тарсара таниш тушир писателдин 1 - 3 ктаб чир хьун. Эсердин мана-метлеб чир хьун, мана-метлеб хьлагъун. План туькIуьрун. пландай суьгьбет авун. Суалриз жавабар гун. Ктабдин тIвар, эсердин автор чир хьун, абур карточкайрал кхьиз алакьун. «<i>Кард</i>», «<i>Самур</i>», «<i>Дагъустандин дишегъли</i>» журналрин аялар патал разделар кIелун.</p> <p><i>Интонация, пунктуациядин лишанар, интонациядин нормаяр вилив хьена шиир ван алаз кIелун</i>.</p>

<p>Къуьд (5 сят)</p>	<p>«Зулун нехишар».</p> <p>Хъуьтлуькай, хъуьтлуьн аялрин къугъунрикайни чехибурун кеспийрикай, тамукайни багъдикай, гъайванрикайни, набататрикай эсерар.</p> <p>Мурадов Ш.-Э. «Хвашкалди»; Рашидов Р. «Аяз гъахъна чи хуьруьз»; Фетягъ А. «Жив»; Гъажиев М. «Жанавуррихъ галаз женг»; Къурбан Гъ. «Дуьрниседин тлач»; Тагъир Х. «Хъуьтлуьз»; Абдуллаев Д. «Бадедин куьмекчияр»; Салимов Б. «Хас я инсандиз»; Къафланов Ш. «Дарих хъана Бахтияр»; Салимов Б. «Лапаткани, лумни нажах»; Эмин Е. «Къах тлуьр кац»; Фетягъ А. «Акьулдин, камалдин рекъе».</p> <p><i>Классдилаь къеце Келун:</i> Фатахов А. «Ракъинин эквер».</p> <p>Чал гегъеншарун. <i>«Къуьд алуькна».</i></p>	<p>Къилериз килигна ктабдай жува лазим эсер, са автордин эсер, са темадиз талукъ эсер жагъурун.</p> <p>Текст гъалатлар ва тикрарунар квачиз (кваз) тамам гафаралди Келун.</p> <p>Шиирдин текстиниз килигна, хъуьтлуьн тѐбиатдин шикилар члугун.</p> <p>Шиир хуралай лугъун. Иштиракзавй ксарин кIвалахриз килигна къимет гун (муаллимдин куьмекдалди).</p> <p>Эсерра жуьреба-жуьре чIал гуьрчегардай гафар ва я ибараяр, синонимар, лазим предложенияр ва интонация ишлемишун.</p> <p>Иштиракзавай ксар, вакъияяр къалурун, тѐбиатдин шикилар гун патал авторди ишлемишзавай гафар ва ибараяр масадан куьмек галачиз жагъурун.</p> <p>Художественный эсердин чIалан бязи къетIенвилерихъ галаз (жанрайриз килигна) таниш хъун.</p> <p>Масадан куьмек галачиз текст паяриз паюн, адаз къилер гун.</p> <p>План туьклуьрун, пландай суьгъбет авун. Муаллимдин куьмекдалди вири эсердин къилин фикир тайинарун. Текстиниз гафаралди шикилар члугун.</p> <p>КIватIалдин кIвалахда (группада) иштирак авун, кIватIалдин кIвалахда сада-садаз шиирар Келун, жуван агалкъунриз къимет гун.</p> <p>План туьклуьрун, пландай суьгъбет авун. Суалриз жавабар гун. Ктабдин тIвар, эсердин автор чир хъун, абур карточкайрал кхъиз алакьун. <i>«Кард», «Самур», «Дагъустандин дишегъли»</i> журналрин аялар патал разделар Келун.</p> <p><i>Эсердай члук сегънеламшун ва шиир хуралай чирун патал везифаяр тайинарун, класс цлийи йисаз талукъарнавай мярекатдиз гъазур хъун.</i></p>
<p>КIан хъухъ жуван ватан гуьзел (4сят)</p>	<p>Къафланов З. «Лезги ватан»; Гъажиев А. «Шарвили»; Меликов Б. «Ватан»; Батманов В. «Ватан я им чи»; Къардаш А. «Чун къве вахни»; Муталибов А. «Чан хва».</p> <p><i>Классдилаь къеце Келун:</i> Салимов Б. «Заман буба».</p> <p><i>Проектдин кIвалах:</i> «Зи Дагъустан».</p>	<p>Къилерихъ галаз танишвал, анай лазим тир эсер жагъурун.</p> <p>Шиирар дуьз, гъавурдик кваз, ачухдиз, ван хкажна ва бес къадардин зарблувал аваз Келун.</p> <p>Текстинин художественный къетIенвилерин винел гуьзетунар тухун. КIелай эсеррин бинедаллаз жуван Ватандикай суьгъбет авун.</p> <p>ТIварцIяй эсердин мана-метлеб чирун. Шиирар сада садаз Келун.</p> <p>Шиирар хуралай чир хъун.</p> <p>КIватIал-кIватIал (групповой) хъана кIвалахун, сада-садаз шиирар Келун.</p> <p>Жуван гъиссер, Ватандихъ галаз жуван рафтарвилер фикирда къуна Ватандикай са гъвечIи суьгъбет туьклуьрун.</p> <p>Ватан кIан хъунин руьгъ кутун, гуьзелвилел къимет эцигиз чирун. Масадан куьмек галачиз текстинай четин гафар жагъурун. Суалрин куьмекдалди текст тамам</p>

		<p>паяриз паюн. Шикилар чIугун. Жув ахтармишун ва жуван агалкьунриз кьимет гун.</p> <p>Цийи ктабдихъ галаз таниш хьун. аялар патал акъуднавай художественный (12 - 40 чин авай) ктабар, «Кард» журнал, «Ша чна кIелин» кIватIалдай хайи Ватандикай, инсанрин кIвалахрикайни дуствиликай, эсерар кIелун. Муаллимдин суалдин куьмекдалди кIелай эсердин мана-метлеб мягькемарун. Ктабдин важиблу паяр (жилдер, чинар) чир хьун. Ктабдихъ гелкьуьн.</p> <p><i>Гатун вахтунда жува кIелай «3и рикI алай ктаб» суьгьбет авун, ктабрин выставка гьазурун.</i></p>
<p>Махаринни риваятрин уьлкведа (3 сят)</p>	<p>Дагъустандин ва чи уьлкведин стхамиллетрин махар. Шиирралди туькIуьрнавай махар, баснияр ва риваятар. Къафланов Ш. «КъатI авур мецикай риваят»; Кьиса. «Тамерланни лезги аскер»; Саидов А. «Саидан вилер»; Салимов Б. «РикIикай риваят»; Агьмедов И. «Къарини, кацни кицI»; Жамидин. «Къелеяр»; Лезги халкьдин мах. «Тухуз тахъай сикI»; Гьасанов З. «Ашукьдин мани»; Исаев Ш. «Пепе хала».</p> <p>Классдилай кьеце кIелун: Вагьабов И. «Лезгийрин мисалар ва мискIалар».</p> <p>Проектдин кIвалах: «Махар туькIуьрин».</p> <p>ЧIал гегьеншарун. «3и рикI алай мах».</p>	<p>Кьилериз килигна ктабдай жува лазим эсер, са автордин эсерар, са темадиз талукь эсерар жагьурун.</p> <p>Эсер дуьз, кIелзавайдан гьавурдик кваз, эсер ийидай гьалда, лазим тир йигивал аваз, тамам гафаралди кIелун.</p> <p>Художественный эсердин чIалан кьетIенвилер тайинарун. Иштиракзавай ксариз, гьайванриз гьикI килигзаватIа, гьам чара авун.</p> <p>Текст манадин жигьедай акьалтIай паяриз паюн. КIелай махунин мана-метлеб куьрелди суьгьбет хьийиз ва гьикаядихъ жуван эхир гилиг хьувун. Жува авур гуьзетунрикай гьикая туькIуьрун. Шикилриз килигиз, абурукай суьгьбет авун. КIелай эсердиз талукь яз гузвай суалриз жавабар туькIуьрун. Махунин, баснядин, шиирдин бязи кьетIенвилерихъ галаз (суьгьуьр, айгьам, иштиракзавайбур, метлеб, везин) таниш хьун.</p> <p>Махуна кьиле физвай крарин галай-галайвал тайинарун.</p> <p>Гьикаядин паюнин ва я вири текстинин мана-метлеб муаллимдин куьмекдалди кьилин фикир чара авун. КIелайдан куьруь манна-метлеб ахъаюн. КIелунихъ галаз алакьалу яз жуван гуьзетунрикай суьгьбет авун. Эсердиз ганвай шикилрай адан мана-метлеб ахъаюн.</p> <p>Иштиракзавай ксар, тIебиат, вакъияяр кьалурун патал авторди ишлемишзавай гафар ва ибараяр жагьурун. Текстина гафарин метлебар тайинарун. Мах ролриз пайна, эсер ийидай гьалда кIелун. Эсердин чIук сегьнеламишун.</p> <p>Классдилай кьеце кIелунин тарсара таниш тушир писателдин 1 - 3 ктаб чир хьун. Эсердин мана-метлеб чир хьун, мана-метлеб хьлагьун. План туькIуьрун, пландай суьгьбет авун. Суалриз жавабар гун. Ктабдин тIвар, эсердин автор чир хьун, абур карточкайрал кхьиз алакьун. «Кард», «Самур», «Дагъустандин дшиегьли» журналар аялар патал разделар кIелун.</p> <p>Схемадихъ галаз кIвалах: схемадин жуьреда ганвай информацияр кIелун, махарин жуьреяр умумиламишун, «Эсерар рикIел хкваш ва лагь» тапшуругь тамамарун.</p>

		<div style="text-align: center;"> <pre> graph TD A[Махар] --> B[Сивин яратмишунрин] A --> C[Литературадин] B --> D[Суйгуьрдин] B --> E[Яшайишдин] B --> F[Гъайванрикай] </pre> </div> <p>Халкъдин сивин яратмишунрин эсерар (халкъдин махар) ван акъудна ва жува-жуваз (явашдиз) кӀелун, мотив ва кӀелунин мурад тайинарун, суалдиз жаваб гун «Эсер кӀелдайла, гӀи суалдиз жаваб гуз жеда», халкъдин эсерра махарин ва гыкыкыи вакъиаяр къатӀуниз хъун.</p>
<p>ТӀебиатдиз къвезва гатфар (4сыт)</p>	<p>Гатфариз тӀебиатдин шикилар. Гатфариз инсанрин кӀвалахриз, абурун тӀебиатдихъ галаз авай рафтарвилыз, гатфариз гъайванрин, къушарин уьмуьрдиз талукъарнавай гыкаяяр, шиирар, мисалар ва мискӀалар, махар.</p> <p>Саидов А. «Гатфар къвезва»; Тагъиров Ш. «Дагълара гатфар»; Магъмудов А. «Сулейманан насигъатар»; Къардаш А. «За са къелем акӀурна»; Саидов А. «Дидедин югъ»; Батманов В. «Дидедиз» («Маме»); Исмаилов А. «Яран сувар»; Къазиев К. «Буба хтун»; Билалов А. «Чубарукар»; Ибрагъимов И. «Гатфарин пакамахъ»; Агъмедханов Т. «Къизилгуьлдин тар»; Ризванов З. «Мулд-цуьк»; Эмин Е. «Билбил»; Гъажикъулиев Б. «Гатфариз дагъда».</p> <p><i>Хуралай чирун:</i> Саидов А. «Дидедин югъ». Исмаилов А. «Яран сувар».</p> <p><i>Классдилай къеце</i></p>	<p>Кылериз килигна ктабдай жува лазим эсер, са автордин эсерар, са темадиз талукъ эсерар жагъурун. Эсер дуьз, кӀелзавайдан гъавурдик кваз, эсер ийидай гьалда, лазим тир йигивал аваз, тамам гафаралди кӀелун.</p> <p>Шиирда кыле физвай вакъиайрин галай-галайвал, абурун арада алакъаяр тайинарун. Масадан куьмек галачиз текст паяриз паюн, абурукай важиблуди хкягъун ва муаллимдин куьмекдалди вири эсердин кылин фикир тайинарун. Гафаралди шикилар чӀугунин къайда ишлемишна, кӀелай текстинин мана-метлеб тамамдиз ва хкяна хълагъун.</p> <p>Жуван гуьзетунрал бинелу хъана ва я школадин яшайишдай гыкая туькӀуьрун. Махара жуьреба-жуьре чӀал гуьрчегардай гафар я ибараяр, синонимар, лазим предложенияр ва интонация ишлемишун. Иштиракзавай ксар, вакъиаяр къалурун, тӀебиатдин шикилар гун патал авторди ишлемишзавай гафар ва ибараяр масадан куьмек галачиз жагъурун. Иштиракзавай ксарин кӀвалахриз къимет гун (муаллимдин куьмекдалди).</p> <p>Художественный эсердин чӀалан бязи къетӀенвилерихъ галаз (жанрайриз килигна) таниш хъун. МискӀалриз жавабар гун. Мисалар гъун. Гатфарин шикилар чӀугун. Шиир хурулай лугъун. Шиирдиз жува-жуваз суалар туькӀуьрун. Жавабриз къимет гун.</p> <p>Жуван кӀелунриз ва агалкъунриз къимет гун. Текстиниз талукъ тапшуругъар масадан куьмек галачиз тамамарун. Ктабрин паяр (жилд, кылер, сифте гаф, эхиримжи гаф) чир хъун.</p> <p>Классдилай къеце кӀелунин тарсара таниш тушир писателдин 1 - 3 ктаб чир хъун. Эсердин мана-метлеб чир хъун, мана-метлеб хълагъун. План туькӀуьрун, пландай суьгъбет авун. Суалриз жавабар гун. Ктабдин тӀвар, эсердин автор чир хъун, абур карточкайрал кхъыз алакъун. «Кард», «Самур», «Дагъустандин дишегъли»</p>

	<p>Келун: Мирзоев Ш.А. «Ша кьугъван».</p> <p>Чал гегъеншарун: «Гатфарин кваллахар».</p>	<p>журналрин аялар патал разделар келун. <i>Ктабрин выставка гъазурун.</i></p>
<p>Чи аялрин кьугъунар (Зсят)</p>	<p>Аялрин уьмуьрдикай, абурун кьугъунрикай, кьугъунриз бахшнавай шиирар, махар ва гьикааяр. Халкьдин кьугъунар. «Гьуьрчехъанар»; «Уюн-уюн»; «Аждагъан»; «Къеле-къеле».</p> <p>Классдилай кьеце келун: Исмаилов А. «Кимин къванер».</p>	<p>Къилериз килигна ктабдай жува лазим эсер, са автордин эсерар, са темадиз талукъ эсерар жагъурун. Эсер дуьз, келзавайдан гъавурдик кваз, эсер ийидай гьалда, лазим тир йигивал аваз, тамам гафаралди келун. Келзавай эсерда кьиле физвай вакъиайрин галай-галайвал, абурун арада алакъаяр тайинарун. Текст масадан куьмек галачиз паяриз паюн, абурукай важиблуди хкягъун ва муаллимдин куьмекдалди вири эсердин кьилин фикир тайинарун. Аялрин уьмуьрдикай, абурун кьугъунрикай гьикая туькьуьрун. Гьикаядай жуьреба-жуьре чал гуьрчегардай гафар ва я ибараяр, лазим предложенияр, интонация ишлемишун. Аялрин кьугъунриз, кваллахриз къимет гун. Иштиракзавай аялар, вакъиаяр къалурун патал авторди ишлемишзавай гафар ва ибараяр масадан куьмек галачиз жагъурун. Текстиниз талукъ тапшуругъар масадан куьмек галачиз тамамарун. Кватталдин квалахда (группада) иштирак авун, кватталдин квалахда сада-садаз шиирар келун, жуван агалкъунриз къимет гун. Ктабрин паяр (жилд, къилер, сифте гаф, эхиримжи гаф) чир хьун. Эсердин мана-метлеб чир хьун, мана-метлеб хълагъун. План туькьуьрун, пландай суьгъбет авун. Суалриз жавабар гун. Ктабдин твар, эсердин автор чир хьун, абур карточкайрал кхъиз алакъун. «Ша чна келин», «Кард», «Самур», «Дагъустандин дишегъли» журналрин аялар патал разделар келун.</p>
<p>Чи халкъарин баркаллу рухваяр (4сят)</p>	<p>Уьлкведин баркаллу кьушунриз, солдатризни генералриз, летчикриз, дяведин ветеранрин ислягъвилиз бахшнавай шиирар, гьикааяр ва макъалаяр. Гьуьсейнов И. «9-Май»; «Гъавадин пагъливан»; Гъасанов З. «Аскердин лиф»; Гьуьсейнов И. «Игитдин хер хурал жеда»; «Игит гъамишалугъ амукъда»; Ибрагъимова Гъ. «Игит</p>	<p>Къилериз килигна ктабдай жува лазим эсер, са автордин эсерар, са темадиз талукъ эсерар жагъурун. Эсер дуьз, келзавайдан гъавурдик кваз, эсер ийидай гьалда, лазим тир йигивал аваз, тамам гафаралди келун. Ветеранриз, ислягъвилиз, баркаллу рухвайриз бахшнавай шиирар келун. Эсердин тварциз килигна текстинин мана-метлеб лугъун. Десте квалахда иштиракун, сада-садаз шиирар келун. Са гъвечли члук сегънеламишун. Баркаллу рухвайрикайни ветеранрикай суьгъбет туькьуьрун, жуван гиссер, кланивал, гьурметлувал къалурун.</p>

юлдашдин жавабда жуван фикирарни лугъун, суаларни тапшуругъар тамамариз чир хъун;

– келай ва я хянавай эсер галай-галайвал суьгъбет авун;

– келай/ван хъайи эсердин бинедаллаз нетижаяр дуьз ачухдиз лугъун, текстинин мана (десте, жуьт) веревирд авун;

– тебиатдин шикилриз талукъ гафар (абуруз кьимет гузвай) жагъурун ва абурун куьмекдалди шикилар члугун;

– келай эсерриз ухшар авай мисклалар, гыкаяяр, гъвечи махар туклуьриз хъун;

– художественный эсеррин кьатлар сегьнеламишун.

Регулятивный универсальный учебный гьерекатар:

– эсер келдайла/яб акалдайла жуван гиссерин гьалариз кьимет гун;

– жуван хурун зигьинда (память) келай/яб акалай текстинин вакъиадин галай-галайвал хуьн;

– эсер келдайла/яб акалдайла тамамарун патал эцигнавай учебный задачаяр ахтармишун (контролировать авун).

– тамамарун патал эцигнавай (чешнеда) учебный задачаяр ахтармишун.

Санал кьиле тухузвай клвалах:

– санал клвалахун патал жуваз юлдаш жагъурун;

– умуми меслятдал атун, клвалах паюн, икьардал атун, клвалахдин умуми нетижайриз жаваб гуз хъун.

3 – КЛАСС

Ажеб хъсан затI я мектеб! Мектебдикай, ктабрикай, акьулдинни камалдин рекъе хъуникай шиирар.

Рамазанов К. «Ктабдин мани»; Сулейман С. «Ажеб хъсан затI я мектеб!»; Фетягъ А. «Акьулдин, камалдин рекъе».

I сентябрь — Чирвилерин югъ. Тарсарикай, муаллимдикай, клелунрикайни чирвилерикай шиирар, макъалаяр, мисалар ва мисклалар.

Фетягъ А. «Сентябрдин сад»; Гьуьсейнов И. «Тарс»; Насруллаева В. «Муаллим»; Кьардаш А. «Саламан «4»; Саидов А. «Школадиз вач».

Гад ва зул. Гад рикел хкун. Гатун ва зулун тѣбиатдикай, лишанрикай, кѣвалахрикайни аялрин кѣугѣунрикай, тѣбиатдикай кхѣнвай шиирар, гыкаяяр, макъалаяр, мисалар, мискѣалар.

Гѣусейнов И. «Гад»; Нямет Л. «Зул»; Савзиханова Э. «Хыпи пеш»; Алиханов А. «Зи кысмет»; Гѣусейнов И. «Зул»; Фетягъ А. «Зулун гар»; Исмаилов И. «Чижерин сувар»; Мурадов Ш.-Э. «Ажеб жедай»; Агъмедов И. «Эсер хъана»; Юсуфов Р. «Ктаб рахазва»; Стѣл Сулейман «Назани»; Саидов А. «Хъсан хъана Лезгистанда зул аваз», «Дагъви я зун»; Фетягъ А. «Акѣулдин, камалдин рекъе»; Кѣурбан Гъ. «Амалдар Девришни мискы Манаф»; Тагъиров Ш. «Дагъви лекъ»; Раджабов А. «Фурсухъан Мурсал»; Мурадов Ш.-Э. «Мутѣлакъ»; Агъмед Л. «Хциз насигъат»; Тагъиров Ш. «Кѣам ва булах»; Яралиев Я. «Цацар алай кул».

Кѣуѣд. Хѣутѣуькай, хѣутѣуьн аялрин кѣугѣунрикайни чѣехибурун кеспийрикай, тамукайни багъдикай, гыайванрикайни, набататрикай эсерар. Мурадов Ш.-Э. «Хвашкалди»; Рашидов Р. «Аяз гъахъна чи хуьруьз»; Фетягъ А. «Жив»; Гъажиев М. «Жанавуррихъ галаз женг»; Кѣурбан Гъ. «Дуьрниседин тѣач»; Тагъиров Х. «Хѣутѣуьз»; Абдуллаев Д. «Бадедин куьмекчияр»; Салимов Б. «Хас я инсандиз»; Къафланов Ш. «Дарих хъана Бахтияр»; Салимов Б. «Лапаткани, лумни нажах»; Эмин Е. «Къах тѣуьр кац»; Фетягъ А. «Акѣулдин, камалдин рекъе».

Кѣан хъухъ жуван ватан гуьзел. Хайи Ватандикай, тѣбиатдикай, инсанрин арада гѣуьрметдикай шиирар, дуствиликай, ислягъвиликай мисалар.

Къафланов З. «Лезги ватан»; Гъажиев А. «Шарвили»; Меликов Б. «Ватан»; Батманов В. «Ватан я им чи»; Къардаш А. «Чун кѣве вахни»; Муталибов А. «Чан хва».

Махаринни риваятрин уьлкведа. Дагъустандин ва чи уьлкведин стха миллетрин махар. Шиирралди туькѣуьрнавай махар, баснияр ва риваятар. Къафланов Ш. «Къатѣ авур мецикай риваят» Халкъдин кыса. «Тамерланни лезги аскер»; Саидов А. «Саидан вилер»; Салимов Б. «Рикѣикай риваят»;

Агъмедов И. «Къарини, кацни кицІ»; Жамидин. «Къелеяр»; Лезги халкъдин мах. «Тухуз тахъай сикІ»; Гъасанов З. «Ашукъдин мани»; Исаев Ш. «Пепе хала».

Тебиатдиз къевезва гатфар. Гатфариз тебиатдин шикилар. Гатфариз инсанрин кІвалахриз, абурун тебиатдихъ галаз авай рафтарвилиз, гатфариз гъайванрин, къушарин уьмуьрдиз талукъарнавай гыкаяяр, шиирар, мисалар ва мискІалар, махар.

Саидов А. «Гатфар къевезва»; Тагъиров Ш. «Дагълара гатфар»; Магъмудов А. «Сулейманан насигъатар»; Къардаш А. «За са къелем акІурна»; Саидов А. «Дидедин югъ»; Батманов В. «Дидедиз»; Исмаилов А. «Яран сувар»; Къазиев К. «Буба хтун»; Билалов А. «Чубарукар»; Ибрагъимов И. «Гатфарин пакамахъ»; Агъмедханов Т. «Къизилгуьлдин тар»; Ризванов З. «Мулд-цуьк»; Эмин Е. «Билбил»; Гъажикъулиев Б. «Гатфариз дагъда».

Чи аялрин къугъунар. Аялрин уьмуьрдикай, абурун къугъунрикай, къугъунриз бахшнавай шиирар, махар ва гыкаяяр.

Халкъдин къугъунар. «Гъуьрчехъанар»; «Уюн-уюн»; «Аждагъан»; «Къеле-къеле».

Чи халкъдин баркаллу рухваяр. Уьлкведин баркаллу къушунриз, солдатризни генералриз, летчикриз, дяведин ветеранрин ислягъвилиз бахшнавай шиирар, гыкаяяр ва макъалаяр.

Гъуьсейнов И. «9 Май»; «Гъавадин пагъливан»; Гъасанов З. «Аскердин лиф»; Гъуьсейнов И. «Игитдин хер хурал жеда», «Игит гъамишалугъ амукъда»; Ибрагъимова Гъ. «Игит Эсед», «Игит Абас Исрафиловаз»; Саидгъасанов С. «Игит Радим Халикъоваз»; Агъмедпашаева М. «Игит Радим»; Саидгъасанов С. «Игит Зейнудин Батманов».

Классдилай къеце кІелун ва хуралай чирун патал теклифнавай эсеррин сиягъ.

Классдилай къеце кІелун патал: Абдурагъманов М. «КІанда рикІиз»; Вагъабов И. «Лезгийрин мисалар ва мискІалар»; Ганиева А. «Лезги халкъдин манияр», «Лезги халкъдин махар»; Гъуьсейнов И. «Дагъ»; Етим Эмин. «Вил

атГудач дуньядихъай ширин я...»; Исмаилов А. «МискІалар»; «Кими къванер»; Мирзоев Ш. «Ша къугъван»; Пушкин А.С. «Махар»; Салимов Б. «Заман буба»; Тагьиров Ш. «РикІин гирвенкаяр»; Фатахов А. «Шарвили», «Къве поэма», «Ракъинин эквер»; Шабатов Ш. «Лезги мехъеррикай»; Юсуфов Р. «Целхемдин ялав»; Яралиев Я. «Алапатдин Уруж».

Хуралай чирун патал: СтІал Сулейман «Ажеб хъсан затІ я мектеб»; Насруллаева В. «Муаллим»; Саидов А. «Дидедин югъ»; Исмаилов А. «Яран сувар»; Агъмедпашаева М. «Игит Радим»; Саидгъасанов С. «Игит Зейнудин Батманов».

Библиографиядин культура (аялрин ктабрихъ ва справочный литературадихъ галаз кІвалах). Халкъдин сивин яратмишунрин ва художественный литературадин кІелунрин къиметлувал, кІелчивилин кІвалахдин гъавурдик хъун. Ктабрин жуьреяр (печатдай акъуднавай): ктаб-эсердин, ктаб-кІватІалдин, ктаб-сочиненийрин кІватІал, газетар-журналар, справочникар, словарар, энциклопедияр. КъетІен жуьредин искусстводин ктаб. Ктабдин элементар: ктабдин тІварцІиз, жилдиниз, къвед лагъай жилдиниз, сифте гафуниз, шикилриз килигна ктабдин тахминан мана-метлеб тайинарун ва ишлемишун. Жегъил кІелчидин къайдаяр. КъетІен жуьредин искусстводин ктаб.

«Лезги чІал» учебный предметдин мана ва аялри пуд лагъай классда тухудай универсальный учебный гъерекатар.

Чирвилер гудай (познавательный) универсальный учебный гъерекатар:

- регъят, объемдиз гъвечІи прозадин ва шиирдин эсерар кІелиз хъун;
- халкъдин ва автордин, лирикадин ва эпический, махарин ва реалистрин эсерар къатІуниз хъун;
- текстинин мана-метлеб масадан куьмек галачиз ахъай хъийиз хъун;
- лап регъят план туькІуьриз;
- кІелай затІунин къилин фикир тайинариз хъун;
- тамамдиз, куьруьз ва хкъана текстинин мана-метлеб хълагъиз;
- кІелай текстиниз гафаралди шикилар чІугваз алакьун;

- текст анализ авун: текстинин кыл ва кылин мана тайинарун, текст паяриз паюн, текстиниз кыл гун, текстинай герек тир вакъиа, агвалат жагъурун;
- текст ахтармишун: эсеррай жуьреба-жуьре жанрайрин (тебиатдин, суьретдин, интерьердин) шикилар жагъурун.

Информациядихъ галаз кIвалах:

- жуван гуьзетунрал бинелу хъана гыкая туькIуьриз хъун;
- гыкаяда жуьреба-жуьре чIал гуьрчегардай гафар, синонимар, лазим предложенияр ва интонация ишлемишун;
- иштиракзавай ксарин кIвалахриз кьимет гун (муаллимдин куьмекдалди);
- текстинихъ галаз къадай шикилар (иллюстрация) хкягъун, тебиатдин шикилар гун патал авторди ишлемишзавай гафар ва ибараяр масадан куьмек галачиз жагъурун;
- учебный задачихъ галаз дуьз къведайвал библиотекадай ктаб хкягъун; аннотация туькIуьрун.

Коммуникативный универсальный учебный гьерекатар:

- жуьреба-жуьре интонацийралди текст кIелун, эсерда иштиракзавай ксар, вакъиаяр къалурун, жуван алакъа къалурун;
- текстина кыле физвай кылин вакъиайриз фикир гун, суалар эцигиз хъун;
- текст суьгьбет авун (галай-галайвал, хкягъунин);
- лазим тир гыссералди шиирдин эсер къетIен манада кIелун;
- литературадин чIалалди рахаз чир хъун;
- гъвечIи, регъят махар, гыкаяяр туькIуьриз алакъун.

Регулятивный универсальный учебный гьерекатар:

- гъавурдик кваз, дуьз, эсер ийидайвал тамам гафаралди бес къадардин йигинвал аваз кIелун;
- текст гъавурдик кваз жува-жуваз явашдиз кIелун;
- текст кIелдайла, жуван кIвалахдин еридиз кьимет гун.

Санал кыле тухузвай кIвалах:

- кIвалахунра санал иштиракун: жуьреба-жуьре ролар хкягъун ва ана иштирак авун: табий касдин (подчиненныдин), кIвенкIве авайдан;

Муниципальное бюджетное общеобразовательное учреждение
«Средняя общеобразовательная школа № 50»

«СОГЛАСОВАНО»

Руководитель МО

 /Халифаева Р. А./

Протокол №

от «5» 09 2023г.

«СОГЛАСОВАНО»

Зам. директора по УВР

 /Омарова З. Р./

«5» 09 2023 г.

«УТВЕРЖДАЮ»
Директор МБОУ СОШ №50
 /Гасанова У. М./

Рабочая программа по предмету
«Родной язык» (лезгинский)

2 часа в неделю, 34 часа в год

«ФГОС»

4 класс

2023– 2024 учебный год

разработала:учитель лезгинского языка
Халифаева Разибике Алисултановна

2023 – 2024 год

– кІвалах санал тамамардайла, вирида санал веревирд авун, санал меслятдал атун;

– жуьреба-жуьре кІвалахар тамамариз гъазур хьун: регьбервилин, табийвилин, масадалай аслу тушир, тешкиллувилин алакьунрин умуми агалкьунар кьалурун.

4 – КЛАСС

Чалакай умуми малуматар.

Рахунар, уьмуьрда абурун метлеб. Чал чирунин жуьреба-жуьре кьайдаяр: гуьзетунин, анализ, лингвистикадин эксперимент, куьруь ахтармишунар (мини-исследование), проект.

Тикрарун. Алатай классра чирай материал тикрарун. Гаф, предложение, текст рахунрин уьлчмеяр я. Сесер ва гьарфар, абурун арада тафават. Ачух ва ачух тушир сесер. Къуша сесер кьезвай гафар. ТуькІуьр хьанвай (составной) гьарфар. Ачух ва ачух тушир сесерни гьарфар: э, й, е, я, ю; о, ё, ь, ъ гьарфар ишлемишун. Гужлу ва зайиф сесер. Лабиал сесер, абур сивяй дуьз акьудун.

Предложенида гафарин арада алакьа (суалрин куьмекдалди) тайинарун (хуралай). Предложение чІалан уьлчме я. Предложенийрин жуьреяр: хабардин, суалдин, буйругьдин. Эвер гунин предложение. Предложенидин кьилин ва кьвед лагьай дережадин членар. Предложенийрин эхирда пунктуациядин лишанар. Предложенидин кьилин ва кьвед лагьай дережадин членар. Предложенийрин эхирда пунктуациядин лишанар.

Предложение. Предложенидин кьилин членар: подлежащее ва сказуемое. Предложенидин кьвед лагьай дережадин членрикай умуми малуматар.

Анжах кьилин членрикай туькІуьр хьанвай предложенияр, кьвед лагьай дережадин членар кухтуна, гегьеншарун.

Манадин жигьетдай алакьалу гафар (гафарин жуьтер) чара авун ва са гафунилай муькуь гафунал суал эцигун. КІелай чІалан паяр тир гафарикай гафарин жуьтер туькІуьрун.

Са жинсинин членар квай предложенийрикай умуми малуматар. Союзар (ва, -ни, амма) галай ва галачир са жинсинин членрин арада запятой.

Са жинсинин членар квай предложенияр тукъуьриз алакьарун ва абур дуьз келун.

Сложный предложеникай умуми малумат. Кьве простой предложенидикай тукъуьр хьанвай сложный предложение. Сложный предложенида пунктуациядин лишанар.

Текст. Текстинин лишанар: текстина предложенийрин манадин садвал, текстинин кьил, кьилин фикир, текстинин план. Ганвай текстиниз план тукъуьрун. Текст тукъуьр хьунин винел кваллах: кьил гун, предложенийрин кьайда ва текстинин паяр (обзацар) корректировать авун. Текстерин жуьреяр: галай-галайвал мана ачухарунин, шикилар лугьунин, фикирар лугьунин.

Чалан паяр

Существительное. Существительнидин мана-метлеб. Существительнидин суалар ва предложенида адан везифаяр. Существительнидин кьадар. –*Вал* суффикс квай существительнияр гзафвилин кьадарда. Гзафвилин кьадардин эхирдиз –*ар, -яр* кьведай существительнияр. Существительнияр падежриз дегиш хьун. Дибдин падежрин тварар ва суалар. Асул падеж. Актив падеж. Талукьвилин падеж. Гунугин падеж. Существительнийрин падежрин эхирар дуьз кхьин. Чкадин падежрикай⁴ умуми малуматар. Чкадин падежра существительнияр дуьз лугьуз, келиз ва дуьз кхьин.

Прилагательное. Прилагательнидин мана-метлеб. Прилагательнидин суалар ва предложенида адан везифаяр. Прилагательнийрин кьадар. Прилагательнияр дибдин падежриз дегиш хьун. Падежрин эхирар дуьз кхьин. Прилагательнияр гзафвилин кьадарда падежрин формайра у хвена кхьин (*ярубур - ярубур*).

Тварциэвезар. Тварциэвезрин мана-метлеб ва предложенида адан везифаяр. Ксарин ва суалдин тварциэвезрикай (*вуж? вуч?*) умуми малумат. Ксарин ва суалдин тварциэвезар падежриз дегиш хьун ва падежрин эхирар дуьз кхьин. Тварциэвезар чала ишлемишун.

⁴ Чкадин падежрин терминрин тварар кьун тавуна практикадин рекьяй таниш жада.

Глагол. Глаголдин мана-метлеб ва предложенида адан везифаяр. Глаголдин асул форма. Глаголдин асул форма падежриз дегиш хьун. Асул формада глаголрин эхирар дуьз кхьин. Глаголдин мурадвилин форма. Глаголдин инкарвилин форма. Глаголдин префиксар ва суффиксар. Куьмекчи глаголар. Глаголар дуьз кхьин.

*Наречие*⁵. Наречидикай умуми малумат. Наречидин суалар ва предложенида адан везифа. Наречияр чIала ишлемишун. Наречияр дуьз кхьин.

*Гафарин кIвалах*⁶. Чала синонимар, антонимар, са мана ва гзаф манаяр авай, дуьз ва куьчуьрмишнавай манаяр авай гафар ишлемишун. Абур дуьз кхьин.

*Текст ва алакьалу чIал*⁷. Рахунар, уьмуьрда абурун метлеб. КIелзавай материалдай хуралай гудай жавабрин кьетIенвилер.

Текст. Текстинин тема ва кьилин фикир, адан туькIуьр хьун (кьурулуш). Изложенидиз ва сочиненидиз план туькIуьрун (вири классди санал ва гьарда вичи-вичиз).

Классди санал ва гьарда вичи-вичиз туькIуьрнавай пландай изложение (тамам, куьруь), кхьин.

Жуван уьмуьрдай, шикилдай, кьилел атай са дуьшуьшдай сочинение.

Эдеблу рахунар. Гьил кьачун тIалабдайла, ишлемишдай гафар ва ибараяр.

«Лезги чIал» учебный предметдин мана ва аялри кьуд лагьай классда тухудай универсальный учебный гьерекатар

Чирвилер гудай (познавательный) универсальный учебный гьерекатар:

Базадин логикадин гьерекатар:

– гафар сесериз (ачух ва ачух тушир сесер, ударение алай ва алачир слогар тайинарун; гафуна сесерин ва гьарфарин кьадар тайинарун) разбор авун;

⁵ Практикадин рекьяй танишарда. Ктабдай текстер анализ ийидайла, чирвилерин дережа ахтармишдач.

⁶ Гафарин кIвалах аялрихь галаз йисан кьене тухуда.

⁷ Лезги чIалай материал кIелунихь галаз алакьалу яз, вири йисан кьене тухуда.

- гафар туклуър хьуниз (гафарай префикс, дувул, диб, суффикс, эхир жагъурун) разбор ийиз хьун;
- чІалан паяриз (существительныйрин къадар, падеж; прилагательныйрин къадар, падеж, глаголрин вахт тайинарун);
- синтаксисдин (интонациядиз килигна предложенидин жуьре, предложенида гафарин арада алакьа тайинарун, предложенидай подлежащее, сказуемое ва къвед лагъай дережадин членар жагъурун).
- чІалан паяриз килигна, гафар группайриз пайиз хьун.

Базадин ахтармишунрин гьерекаатар:

- лезги чІалай тамамарзавай тапшуругърин са шумуд вариант чеб-чпив гекъигун, чпиз гзаф мукьва тир кутугай тапшуругъар (теклифнавай критерийрин бинедаллаз) хкъгъун;
- теклифнавай алгоритмадай жуьреба-жуьре анализар къиле тухун (фонетикадин, морфемадин, морфологиядин ва синтаксисдин);
- теклифнавай алгоритмадин бинедаллаз гъялнавай учебный (практикадин) задачяр гъялун патал информацийрин кимивилер дуьздал акъудун;
- чІалан гъалар артмишун, вилик тухун патал виликамаз лугъун.

Информациядихъ галаз кІвалах:

- информация атанвай асул чка (источник) хкъгъун, лазим тир учебно-практикадин задачяр гъялдайла, информацияр ахтармишдайла словаррихъ ва справочникрихъ галаз кІвалахун; информацияр алава яз жагъурдайла, справочникар ва словарар ишлемишун;
- жуван чІалан уьлчмейрикай дуьз ва дуьз тушир малуматар ва я муаллимдин теклифдин бинедаллаз ахтармишунин къайда чир хьун;
- хаталлувилин къайдайрин информацияр Интернетдин сетдай жагъурдайла, чІехибурун куьмекдалди (муаллимрин, диде-бубайрин (къанундин векилкай) тамам яшдив агакъ тавунвай аялрин куьмекдалди вилив хуьн;
- информацияр агакъарун патал жува-жуваз схемаяр, таблицаяр туклуьрун.

Коммуникативный универсальный учебный гьерекаатар:

Рахунар:

- жуван уьмуьрдай, шикилдай, кьилелдай атай дуьшуьшдай текст туькIуьриз хьун, гьиссер кьалурун, жуван фикирар кьатIуниз хьун ва метлеб куьрелди ачухдиз лугьуз хьун;
- кхьена ва хуралай текстер (хабардин, шикиллу авунин, фикирар ачухарунин) туькIуьриз хьун;
- (публицистикадин) текст гьазурна инсанрин вилик экъечIна рахун;
- иллюстрациядин материалар (чIугунвай шикилар, шикилар, плакатар, схемаяр, таблицаяр ва мсб.) хкягьун

Регулятивный универсальный учебный гьерекаатар:

Жува-жуваз тешиклун:

- нетижаяр гун патал гьялнавай учебный задачайрин гьерекаатар жува-жуваз планламишун;
- хкянавай гьерекаатар галай-галайвал эцигун;
- четинвилер ва мумкин тир гьалатIар виликамаз акун.

Жув контролдик хьун:

- тамамарнавай тапшуругьрин нетижаяр вилив хуьн, гьалатIар тахьун патал кIелунин гьерекаатар дуьзар хьувун;
- жуван ва чарадан кIвалахра гьалатIар жагьурун, абурун себебар дуьздал акьудун;
- теклифнавай умуми нетижайрин кIвалахдиз кьимет гун;
- жуван кIвалахдиз кьимет дуьзвилелди кьабулун.

Санал кIвалахун:

- санал кIвалахунин мурад-метлеб кьабулун, алакьунриз килигна вирида санал гьерекаатар туькIуьрун: ролриз паюн, санал кIвалах авунин нетижаяр ва вахт веревирд авун ва икьрардал атун;
- регьбервал авуниз, тапшурмишунар кьилиз акьудиз, муьтIуьгь хьуниз гьазурвилер кьалурун;
- умуми нетижайра жуваз кьимет гун;
- теклифнавай чешнейрикай, планрикай, фикиррикай даях кьуна санал проектдин тапшуругьар тамамарун.

		<i>Чал гегъенишарун.</i> Текстинихъ галаз к'валах. Ахтармишунин диктант.	<i>чара авун.</i> Ганвай текстинай къадардин ва къайдадин числительняр жагъурун ва абур чара авун. <i>Жуьтдиз к'валахун:</i> числительняр морфологиядин рекъяй разбор авун. Къачур чирвилер ахармишун ва нетижайриз къимет гун.
9	Т'варц'иевезар (4 сят)	Ксарин ва суалдин т'варц'иевезрикай (<i>вуж? вуч?</i>) умуми малумат. Ксарин ва суалдин т'варц'иевезар дибдин падежриз дегиш хъун ва падежрин эхирар дуьз кхьин.	Т'варц'иевезар амай ч'алан паярин арада чир хъун. Ксарин ва суалдин т'варц'иевезар чара авун. Ксарин ва суалдин т'варц'иевезар падежриз дегишарун. Падежрин эхирар дуьз кхьин. Текстина тикрар жезвай существительняр т'варц'иевезриз элкьюрун ва абур дуьз кхьин. Т'варц'иевезар морфологиядин рекъяй разбор авун.
10	Глагол (12 сят)	Глаголдин мана-метлеб ва адаз къведай суалар. Предложенида глаголдин везифаяр. Глаголдин мурадвилин форма. Глаголдин инкарвилин форма (умуми малуматар). <i>Чал гегъенишарун.</i> Сюжет авай шиклдай текст туьк'уьрун. Глаголар вахтар. Гилан вахт. Алатай вахт. Къвезмай вахт. Глаголрин вахтарин эхирар дуьз кхьин. Ахтармишунин диктант.	Глагол амай ч'алан паярин арада чир хъун. Глаголдин лексикадин мана-метлеб тайинарун. Глаголдин суалриз дуьз жавабар гун. Предложенида глаголдин везифаяр чир хъун. Мурадвилин формадин глаголар чара авун. <i>Жуьтдиз к'валахун:</i> мурадвилин формада авай глаголриз акси метлеб авай глаголар жагъурун. Инкарвилин формада авай глаголрай суффиксар ва префиксар чара авун. <i>Дестейрин к'валах:</i> муаллимдин куьмек галаз сюжет авай шиклдай текст туьк'уьрун. Глаголдин вахтар чир хъун. Глаголрикай вахтарин формаяр арадал гъун. <i>Ташуругъар:</i> глаголар вахтариз дегишарун. Глаголрин вахтар тайинарун. Глаголрин вахтарин эхирар дуьз кхьин. Глагол морфологиядин рекъяй разбор авун. Къачур чирвилер ахармишун.
11	Тикрарун (5 сят)	Йисан къене к'елайбур тикрарун.	Существительняр, глаголар, прилагательняр, т'варц'иевезар, числительняр тикрарун..

4 – КЛАСС (68 сят)

№ п/п	Тема, курсунин раздел	Программадин мана	Чирвилер тешкилунин къайдаяр ва формаяр Аялдин к'валахдин характеристика
1	Тикрарун (5 сят)	Алатай классра чирай	Гаф, предложение, текст рахунрин

		<p>материал тикрарун. Гаф, предложение, текст. рахунрин уьлчмеяр я. Сесер ва гьарфар, абурун арада тафават. Ачух ва ачух тушир сесер. Къуша сесер къвезвай гафар. Туькгуьр хьанвай (составной) гьарфар. Ачух ва ачух тушир сесерни гьарфар: э, й, е, я, ю; о, ё, ь, ь гьарфар ишлемишун. Гужлу ва зайиф сесер. Лабиал сесер, абур сивяй дуьз акъудун. Предложенида гафарин арада алакъя (суалрин кумекдалди) тайинарун (хуралай). Предложение члалан уьлчме я. Предложенийрин жуьреяр: хабардин, суалдин, буйругъдин. Эвер гунин предложение. Предложенидин эхирда пунктуациядин лишанар. Предложенидин кьилин ва къвед лагъай дережадин членар. Предложенийрин эхирда пунктуациядин лишанар. Ахтармишунин диктант.</p>	<p>уьлчмеяр я. Сесеринни гьарфарин арада авай тафават чир хьун. Къуша сесер къвезвай гафар дуьз кхьин. Туькгуьр хьанвай гьарфар дуьз лугьун ва кхьин. Ачух ва ачух тушир сесерни гьарфар дуьз ишлемишун. Гужлу ва зайиф сесер чир хьун. Лабиал сесер сивяй дуьз лугьун ва дуьз кхьин. Суалрин кумекдалди предложенида гафарин алакъя тайинарун. <i>Жуьтдин кваллах: ганвай гафар фонетикадин жигъетдай разбор авун.</i> Текстинай предложенияр жагъурун ва лугьунин тегъердиз, мана-метлебдиз килигна абурун жуьреяр тайинарун. Лугьунин тегъердиз ва мана-метлебдиз килигна предложенияр туькгуьрун. Сивин рахунра предложенидин эхирда интонациядиз фикир гун. <i>Дестейрин кваллах: текстинай предложенийрин жуьреяр тайинарун.</i> Предложенидин кьилин членар чара авун ва предложенида абур жагъурунин къайдайрин гъавурда тун. Предложенида кьилин ва къвед лагъай дережадин членар къатгуз хьун. Предложенийрин эхирда пунктуациядин лишанар дуьз эцигун. <i>Татиуругъар: ганвай текстинай кьилин ва къвед лагъай дережадин членар чаа авун.</i> Къачур чирвилер ахтармишун ва кьимет гун.</p>
2	<p>Предложение (15 сят)</p>	<p>Предложенидин кьилин членар: подлежащее ва сказуемое. Предложенидин къвед лагъай дережадин членрикай умуми малуматар. Анжах кьилин членрикай туькгуьр хьанвай предложенияр, къвед лагъай дережадин членар кухтуна, гегъеншарун. Манадин жигъетдай алакъялу ибара (гафарин жуьтер) чара авун ва са гафунилай муькуь гафунал суал эцигун. Келай члалан паяр тир гафарикай</p>	<p>Предложенидин кьилин членар чара авун ва къвед лагъай дережадин членар жагъурунин къайдайрин гъавурда тун. Предложенидин къвед лагъай дережадин членрикай малуматар гун. Предложенидин кьилин ва къвед лагъай дережадин членар чара авун. Анжах кьилин членрикай туькгуьр хьанвай предложенияр, къвед лагъай дережадин членар кухтуна, гегъеншарун. <i>Татиуругъ: гаф, алакъялу ибара ва предложение чеб-чпив гекъигун.</i> Ибарада са гафунилай муькуь</p>

		<p>гафарин жуьтер туклуьрун. <i>Чал гегьеншарун.</i> Темадай предложенияр туклуьрун; форма дегиш хьанвай (деформированный) текст гуьнгуьна хтун; суалрин кумекдалди текст кхьин. Са жинсинин членар квай предложенийрикай умуми малуматар. Союзар (ва, -ни, амма) галай ва галачир са жинсинин членрин арада запятой. Са жинсинин членар квай предложенияр туклуьриз алакьарун ва абур дуьз клелун. Сложный предложеникай умуми малумат. Кьве простой предложенидикай туклуьр хьанвай сложный предложение. Сложный предложенида пунктуацядин лишанар. <i>Чал гегьеншарун.</i> Жува-жуваз туклуьрнавай пландай галай-галайвал текст кхьин. Ахтармишунин диктант.</p>	<p>гафунал суал эцигун. Ибарада гафарин арада авай алакьяр суалрин кумекдалди тайинарун. Предложенийрай алакьалу ибараяр чара авун. Предложенияр членриз разбор авун. Предложенияр туклуьрун ва абуруз кьимет гун. Текстинин мана-метлеб гуьнгуьна хтун. Текстинин мана галай-галайвал ачухарна акакьарун ва кхьин. <i>Жуьтдиз к'валахун: Са жинсинин членар квай предложенияр чир хьун ва абур текстинай жагьурун.</i> Са жинсинин членар предложенида гьи член ят'ла, тайинарун. Предложенида са жинсинин членар ва лугьунин тегьер (интонация) вилив хуьн. Са жинсинин членар квай предложенияр туклуьриз алакьун ва абур дуьз клелун. Союзар (ва, -ни, амма) галай са жинсинин членрин арада запятояр дуьз эцигун. Простой ва сложный предложенияр чеб-чпив гекьигун. Са жинсинин членар квай простой предложение ва сложный предложение чеб-чпивай кьат'уз хьун. Кьве простой предложенидикай хьанвай сложный предложенидин арада запятояр дуьз эцигун. <i>Ташуругь: сложный предложенида грамматикадин дибар чара авун. Сложный предложенияр туклуьрун.</i> Жува-жуваз туклуьрнавай пландай мана ачухардай текст акакьарна кхьин. Кьачур чирвилер ахтармишун ва кьимет гун.</p>
3	Текст (5 сят)	<p>Текст. Текстинин лишанар: текстина предложенийрин манадин садвал, текстинин кьил, кьилин фикир, текстинин план. Ганвай текстиниз план туклуьрун. Текст туклуьр хьунин винел к'валах: кьил гун, предложенийрин кьайда ва текстинин паяр (абзацар) корректировать авун. <i>Чал гегьеншарун.</i> Мана ачухардай текст галай-галайвал кхьин.</p>	<p>Текстинин тема ва кьилин мана тайинарун. Текстиниз кьил гун. Текст ва адаз ганвай т'вар кьадайвал хьун. Текстинин паяр чара авун. Текстинин план туклуьрун. Текст туклуьр хьунин нормаяр (галай-галайвал ачухардай, темадив кьадайвал, логикадин ва мсб.) чеб-чпив кьадайвал хьун. <i>Ташуругь: текст жува-жуваз кхьиз гьазур хьун. Текстинин мана галай-галайвал ачухарун, кхьей текстиниз кьимет гун.</i> Текстинин жуьреяр чеб-чпив гекьигун:</p>

			<p>галай-галайвал ачухардай, шикилар лугьудай, фикирар лугьудай. Жуьреба-жуьре стилрин текстер чеб-чпив гекъигун.</p> <p><i>Хянавай темадай сьгьбет туькгуьрун ва кхьин.</i></p>
4	<p>Чалан паяр. Существительное (15 сят)</p>	<p>Существительнидин мана-метлеб. Существительнидин суалар ва предложенида адан везифаяр. Существительнидин къадар. -<i>Вал</i> суффикс квай существительния гзафвили кьадарда. Гзафвили кьадардин эхирдиз -<i>ар</i>, -<i>яр</i> къведай существительния. Существительния падежриз дегиш хьун. Дибдин падежрин тварар ва суалар. Асул падеж. Актив падеж. Талукъвили падеж. Гунугин падеж. Существительнийрин падежрин эхирар дуьз кхьин. Чкадин падежрикай умуми малуматар. Чкадин падежра существительния дуьз лугьуз, келиз ва кхьиз. Морфологиядин рекьяй существительния разбор авун.</p> <p><i>Чал гегьеншарун.</i> Жува-жуваз туькгуьрнавай пландай мана ачухарзавай текст галай-галайвал кхьин.</p> <p>Контрольный диктант.</p>	<p>Существительнидин мана-метлеб ачухарун. Существительнидин суалар чир хьун ва предложенида адан везифаяр тайнарун. -<i>Вал</i> суффикс квай существительния гзафвили кьадарда дуьз кхьин. Гзафвили кьадардин эхирдиз -<i>ар</i>, -<i>яр</i> къведай существительния кьалурун. Существительния гзафвили кьадарда эцигун. Существительния падежриз дегиш хьун.</p> <p><i>Практикадин кваллах:</i> <i>«Существительнидин дибдин падежар» таблицадихь галаз кваллахун.</i></p> <p>Дибдин падежрин тварар ва суалар чир хьун. Асул падеж ва адаз къведай суалар. Актив падеж ва адаз къведай суалар. Талукъвили падеж ва адаз къведай суалар. Гунугин падеж ва адаз къведай суалар. Существительнийрин падежрин эхирар дуьз кхьин. Чкадин падежрикай умуми малуматар гун ва абурун эхирар дуьз лугьун ва кхьин. Существительния галай-галайвал разбор ийиз чир хьун.</p> <p><i>Жуьтдиз кваллахун:</i> <i>суалрин куьмекдалди существительния падежриз дегишарун.</i></p> <p>Мана ачухарзавай текст галай-галайвал кхьин.</p> <p>Къачур чирвилер ахтармишун ва къимет гун.</p>
5	<p>Прилагательное (5 сят)</p>	<p>Прилагательнидин мана-метлеб. Прилагательнидин суалар ва предложенида адан везифаяр. Прилагательнийрин къадар. Прилагательния дибдин падежриз дегиш хьун. Падежрин эхирар дуьз кхьин. Прилагательния гзафвили кьадарда падежрин формайра у хвена кхьин (ярубур - ярубур).</p> <p>Морфологиядин рекьяй</p>	<p>Прилагательнидин мана-метлеб, адан суалар ва предложенида адан везифаяр тайнарун. Текстинай прилагательния жагьурун. Прилагательния кьадарриз ва падежриз дегиш хьун.</p> <p><i>Ташуругь:</i> <i>прилагательния существительнийрихь галаз ишлемешун.</i></p> <p>Прилагательния суффиксрин куьмекдалди арадиз атун.</p> <p><i>Жуьтдиз кваллахун:</i> <i>прилагательния</i></p>

			<p>глаголар чир хьун ва абур дуъз кхьин. Текстинихъ галах кIвалахун: текст туькIуьрун, тексинин жуьре, тема, кьилин фикир, тектинин паяр тайинарун; план туькIуьрун, гьар са паюнай глаголар кхьин, кхьенвай даях гафар (глаголар) кваз текстинин мана галай-галайвал кхьин.</p> <p><i>Практикадин кIвалах: «Глагол» таблицадихъ галаз кIвалахун, глагол морфологиядин разбор авун.</i></p> <p>Къачур чирвилер ахтармишун ва кьимет гун.</p>
8	Наречие¹¹	<p>Наречидикай умуми малумат. Наречидин суалар ва предложенида адан везифа. Наречияр чIала ишлемишун. Наречияр дуъз кхьин. Изложение.</p> <p><i>ЧIал гегьеншарун.</i> Муаллимди ганвай шикилдай сочинение-отзыв кхьин.</p>	<p>Наречидикай умуми малумагар гун. Текстинай наречияр жагьурун. Наречидин грамматикадин лишанар анализ авун. Предложенида ва текстина наречидин везифаяр тайинарун.</p> <p><i>Татишуругь: туькIуьр хьанвай ва тикрар жедай наречияр дуъз кхьин.</i></p> <p>Жуван чирвилерин нетижайриз кьимет гун.</p> <p><i>Дестейрин кIвалах: муаллимди ганвай шикилдай сочинение-отзыв вирида санал гьялун, жуван фикирар лугьун, шикилдай хьуси текст-отзыв туькIуьрун.</i></p>
9	Гафарин винел кIвалах¹²	<p>ЧIала синонимар, антонимар, са мана ва гзаф манаяр авай, дуъз ва куьчуьрмишнавай манаяр авай гафар ишлемишун. Абур дуъз кхьин.</p>	<p>Предложенияр туькIуьрун, чеб-чпиз мукьва ва акси метлебар авай существительнияр, глаголар, прилагательнияр, тIварцIизвезар, числительнияр ва наречияр ишемишиз алакьун ва абур дуъз кхьин.</p>
10	Тикрарун (5 сят)	<p>Йисан кьене кIелай материалар тикрарун.</p>	<p>Существительнияр, глаголар, прилагательнияр, тIварцIизвезар, числительнияр тикрарун ва абур дуъз кхьин.</p>

¹¹ Практикадин рекьяй танишарда. Ктабдай текстер анализ ийидайла, чирвилерин дережа ахтармишдач.

¹² Гафарин кIвалах аялрихъ галаз йисан кьене тухуда.

- вирида санал (коллективно) театризованный кІвалахда четин тушир, регъят халкъдин сивин яратмишунрин ва художественный литературадин эсерар ролриз пайна кІелун; роль хкъгъун, сегънеламишун; -
- жуван кІвалах намуслувилелди таммарун, жуван кІвалахдиз къимет гун.

4 – КЛАСС

Зи чил - зи Ватан. Чи ватандиз, адан къегъал ватандашризни баркаллу кІвалахриз бахшнавай гъикаяяр. Йисан жуъреба-жуъре вахтунда тІебиатдикайни ислягъвиликай, чи республикадин ва Лезгистандин тарихдикайни уьмуьрдикай гъикаяяр, шиирар, мисалар, мискІалар.

Тагъир Х. «КІела, зи хва!»; Магъмудов А. «Рекъе»; Абдуллаев Д. «Хуъре пакамахъ»; СтІал Сулейман «Дербент шегъердиз»; Ризванов З. «Чими рикІер, пак ниятар»; Бабаханов М. «Ватан»; Къазиев И. «Четин гъарфар»; Къуруш М. «Ватан ва аялар»; Лезги халкъдин къиса. «Шарвилидин веси»; Исмаилов А. «Нуьгведин ич»; Межидов Къ. «Хуъруьн стха-хва»; Фатахов А. «Зул»; Гъажиев М. «Къушар куьч жезва».

Хас инсанрин лишанар. Юлдашрикай, инсанрин арада гъуьрметдикай, инсанриз хас лишанриз талукъарнавай гъикаяяр, макъалаяр, шиирар, мисалар, мискІалар.

Межидов Къ. «Чи гуьзел пляж»; Мегъман А. «Гъуьжет»; Абдуллаев Д. «Аялдин зиреквал»; Саидгъасанов С. «Бубадин веси»; Саидов А. «Фу рахана»; Шайдаев Я. «Кфилдин сес»; Магъмудов А. «Яланчи цуьк».

Халкъдин мецин яратмишунар. Лезгийрин ва маса халкъарин махар, къисаяр. Махара, къисайра, манийра, мисалрани мискІалра халкъдин яшайиш, жуван халкъдиз, чилиз Ватандиз кІанивал къалурун.

Лезги халкъдин махар. «КІеви ахар», «Къве юлдаш», «Сарабаш», «Кесиб касдин акъуллу руш», «Хъалхъас къибни сикІ», «Къаридиз куьмек гайи къушар»; лезги халкъдин мисалар ва мискІалар.

Чехи имтигъанрин вахтунда. Ватандин Чехи дяведа халкъдин игитвилерикай, дяведа чанар гъайиф татанвай рухвайрикай гъикааяр, шиирар ва макъалаяр.

Халкъдин къиса. «Шарвилини Надир-шагъ»; Саидов А. «Лувар квай игит; Мурадов Ш.-Э. «Партизандин паб»; Гашаров Гъ. «Игитдин рикI авай Мусаиб. Шагъпазова А. «Къагъриман хва»; Ибрагъимова Гъ. «Афгъанистан – гъамлу макан»; Ражабов А. «Хуъруън хва»; Саидгъасанов С. «Россиядин игитдиз»; Гашарова А. «Гъуълукъай эхиримжи кIвал хъайи»; Жамалдин Х. «Сагърай уълкве»; Лезги халкъдин мисалар ва мискIалар.

Къуъд. ХуътIуън тебиатдин шикилриз, инсанрин кIвалахризни аялрин машгъулатриз бахшнавай гъикааяр, шиирар.

Саидгъасанов С. «Къуъд атана»; Мурадов Ш.-Э. «Къуъд»; Лезги халкъдин мискIалар; Абдуллаев Д. «Жив»; Фетягъ А. «Къуъд»; Магъмудов А. «Ракъини мурк цIурурда».

Гатфар. Гатфарин тебиатдин шикилрикай, инсанрин кIвалахрикай, аялрин къугъунрикай гъикааяр, шиирар, мисалар, мискIалар.

Мусаиб СтIал. «Гатфарин гуъзел гъавадиз»; Лезги халкъдин мискIалар; Асеф Мегъман Асеф. «Чубарук»; Арбен Къардаш. «Нехирбанни лекъ»; Ибрагъимова Гъ. «Вичин гъунар къалурзава гатфари»; Керимова С. «Зузи»; Гъажи Р. «Гъуълераллай лезгияр»; Азизханов К. «Секиндиз кIанда».

Классдилай къеце кIелун ва хуралай чирун патал теклифнавай эсеррин сиягъ

Классдилай къеце кIелун патал: Агъаларов С. «Зи чими рагъ»; Герейханов Ш. «Къилинж Къемер»; Жалилов М. «Билбил базардал»; Къафланов З. «Сефил гатфар»; Къурбан Гъ. «Ирид чин алай дагълар»; Магъмудов А. «Гатуз дагъда»; Мурадов Ш.-Э. «Экуъ муъгъуъббат», «Бахтаварар», «Шалбуз дагъдин шагъвар»; Мусайиб С. «Хкъагъай произведенияр»; Пушкин А.С. «Хкъагъай произведенияр»; Рамазанов Г. «МискIалар»; Сардар А. «Гъетрен нур»; СтIал Сулейман «Шиирар»; Фетягъ А. «Зигъиндин гурар», «Къуншияр»; Хаметова Х. «Хиялрикай нехишар»,

«Багъа рекъер», «Иренадиз кхъей чарар»; Шихвердиев М. «Экв яргъарай аквада»; Эфендиев М. «Геж алукуьай гатфар».

Хуралай чирун патал: Тагъир Хуьруьг. «Келла, зи хва»; Бабаханов М. «Ватан»; Саидов А. «Фу рахана»; Саидгъасанов С. «Россиядин игитдиз»; Мурадов Ш.-Э. «Кьуьд»; Абдуллаев Д. «Жив»; СтIал Мусаиб «Гатфарин гуьзел гъавадиз», Асеф Мегъман «Чубарук».

Библиографиядин культура (аялрин ктабрихъ галаз кIвалах)

КъетIен жуьредин искусстводин ктаб. Герек тир чирвилерин чешме. Ктабар: учебный (герек тир чирвилер гудай), художественный, справочный. Ктабдин элементар: ктабдин тIварцIиз, жилдиниз, къвед лагъай жилдиниз, сифте гафуниз, шикилриз килигна ктабдин тахминан мана-метлеб тайинарун. Библиотекадай лазим ктаб хкъягъиз алакьун. Аялар патал журналар кIелун.

Ктабрин жуьреяр (печатдай акъуднавай): ктаб-эсердин, ктаб-, кIватIалдин, ктаб-сочиненийрин кIватIал, газетар-журналар, справочникар, словарар, энциклопедияр.

Ганвай списокдай аялрин ктабар картотекадай жагъурун, библиотекада авай аялрин ктабрикай менфят къачун.

«Литературадай кIелун» учебный предметдин мана ва аялри къуд лагъай классда тухудай универсальный учебный гьерекаатар.

Чирвилер гудай (познавательный) универсальный учебный гьерекаатар:

– гъавурдик кваз, дуьз, фад-фад, эсер ийидайвал тамам гафаралди эсер авунин такъатар (паузаяр, манадин ударение, кIелунин ериш ва ванцин агъуз-винизвал) ишлемишиз, литературадин чIалан нормаяр хвена кIелун;

– гъихътин текст хъайитIани гъавурдик кваз яваш ванцелди кIелун;

– кIелай эсердин къилин метлеб ачухарун, ам жуван гафаралди лугъун;

– текстинин паярин манадин жигъетдай алакъаяр тайинарун;

– гъикаядин ва я макъаладин план туйкIуьрун;

– текст анализ авун: къилин мана тайинарун;

– жува-жуваз тукІуърнавай пландин бинедаллаз, тамамдиз, хяна ва куъруъз текстинин мана-метлеб ахъай хъвун; мана-метлеб хълагъдайла, галай-галайвал хуън;

– гъикаяда иштиракзавай ксарин чІалан винел гуъзетунар, абурун крар гекъигун, къалурзавай вакъиайрихъ ва иштиракзавай ксарихъ галаз автордин ва жуван рафтарвал тайинарун;

– масадан тІварціхъай гъикая давамар хъвун;

– геройдиз характеристика ва ада авур кІвалахдиз къимет гун;

– текст ахтармишун: текстина ишлемишнавай гафарин манаяр чир хъун, абур жуван рахунра ишлемишун, иштиракзавай ксар, вакъиаяр ва ачухдиз къалурун патал ишлемишнавай гафар, ибараяр (эпитетар, тешпигъар, мягъкем ибараяр, метафораяр) жагъурун;

– кІелай эсеррай бязи шикилар сегънеламишун.

Текстинихъ галаз кІвалах:

– къилериз килигна учебникдихъ галаз кІвалах ийиз алакьун, учебникдай (суалар ва тапшуругъар, абзацар, текстиниз талукъ гафар ва мсб.) масадан куъмек галачиз, менфят къачуз алакьун;

– ктабдин элементриз килигна адаз характеристика гун: тІварціиз, жилдиниз, къвед лагъай жилдиниз, къилериз, аннотациядиз, сифте гафуниз, шикилриз килигна, ктабдин тахминан мана-метлеб тайинарун;

– учебный задачадихъ галаз къадайвал библиотекадай лазим ктаб хкъягъиз алакьун, аннотация дуъзмишун.

Коммуникативный универсальный учебный гъерекатар:

– учебный диалогда чІалан этикетдин правилояр вилив хуън, учебный ва художественный текстерал суалар эцигун ва суалриз жавабар гун;

– учебный задачадихъ галаз къадайвал текст хълагъун;

– аялрин литературадин тематикадикай, жуван рикІ алай шаирдикай (писателдикай) ва адан эсеррикай суъгъбет авун;

– гъикаяда иштаракзавай ксарин чІалан винел гуъзетунар къалурун;

- иштаракзавай ксарин крар гекъигун, къалурзавай вакъиайрихъ ва иштаракзавай ксарихъ галаз автордин ва жуван рафтарвал тайинарун;
- художественный эсердин ва макъаладин текстер чара ийиз алакьун;
- теклифнавай темадай хабардин ва шикилар лугъунин гъвечӀи текстер тукьӀуьрун ва гуьзетун.

Регулятивный универсальный учебный гьерекатар:

- кӀелай эсердин кылин метлеб ачухарун, ам жуван гафаралди лугъун;
- вахт, мажал авай вахтунда кӀелчивилин кӀвалах жува-жуваз тешкилун;
- текстинин паярин манадин жигъетдай алакъаяр тайинарун;
- эсерин ва геройрин къетӀенвилериз къимет гун;
- кӀвалахдин нетижаяр кылиз акъудун, жезвай гъалатӀар ва четинвилер вуч себебдалди жезватӀа тайинарун, виликамаз жезвай кӀвалахда алакьунар къалурун.

Санал кьиле тухузвай кӀвалах:

- сегънедин кӀвалахда иштирак авун: эсер ролриз пайна кӀелун, сегънеда къугъун; къайдаяр сад-садахъ галаз санал хуьн;
- санал кӀвалахдай вахтунда жуван везифаяр чир хьун, абурухъ галаз жавабдарвилелди эгечӀун, жуван кӀвалахдиз къимет гун.

Рахунрин ва кӀелчивилин (читательский) кӀвалахдин жуьреяр

Чалан жуьреяр кӀвалахдин разделдик агъадихъ галай жуьреяр акатзава: аудирование (яб акалун), кӀелун, лугъун (ихтилат авун), кхьин (чӀалан кхьинар). И разделди аялрин чӀал гегъеншарда ва сивин рахунрин культура гегъеншарда.

Яб акалуни (аудирование)

Сугъбетчидин рахунрихъ ва текстерихъ яб акалун. Манадин гъавурда дуьз акьун, яб акалай художественный эсердин текстиниз суалар эцигун, адан суалриз дуьз жавабар гун, вакъиаяр галай-галайвал тайинарун.

Автордин стилдин къетӀенвилер, ачух рахунрин алакьунар гуьзетун.

КӀелун

Ван акъудна кЈелун. КЈелунин йигинвал къвез-къвез артухарун, кЈелунин эсерлувал хкаждай рекъерикай менфят къачун. Дуъз ва фад-фад кЈелунин алакьунар мадни вилик тухун. Орфоэпиядин ва интонациядин нормаяр вилив хуън. КЈелдайла, предложенидин эхирдин интонация ва предложенийрин арада пауза хуъз алакьун. Гафарин манаяр ачухарун, манадин жигъетдай чеб-чпиз мукьва ва акси гафар жагъуриз, текстинай мисалар гъиз, эсердин кылин мана тайинариз ва ам агакъариз алакьун.

Жува-жувакди кЈелун

Эсер жува-жувакди, фад кыле гъатдайвал кЈелиз алакьун, адан къадар ва жанр фикирда кьун. КЈелунин жуъреяр (чирзавай, таниш тир, килигнавай, хкъанавай) тайинарун. Текстинай герек тир малуматар, кылин мана жагъуриз алакьун. Гъар жуъредин кЈелунрин кьетЈенвилер фикирда кьун: делилар (фактар), шикилар лугъунин, алава рахунар ва мсб.

Рахунар (рахунрин чЈалан культура)

Диалог чЈалан жуъре яз чирун. Диалогдин акахъунин кьетЈенвилер: текстинин мана-метлебдай суалриз жавабар гун, текстинай суалриз жавабар жагъурун, эхирдал къван юлдашдихъ яб акалун, кЈелай эсердиз кьимет гун, жуван фикир лугъун. Эдеблу рахунар ишлемишун. ТЈалабун, тавакьу къалурдай гафар ишлемишун.

Монолог чЈалан жуъре яз лугъун. Кылин манадин гъавурдик хъун. Гафаралди текстиниз талукъ шикилар чЈугун. Гъикаядин текстинин мана-метлеб галай-галайвал ва тикрарунар квачиз ахъаюн. Эсердиз талукъ шикилдин мана-метлеб ачухарун. Мукьва манаяр авай гафар гекъигун, гзаф манаяр авай гафар чир хъун, текстинай кыле физвай крариз, иштиракзавай ксариз, тЈебиатдин шикилриз талукъ гафар (абуроз кьимет гузвай) чир хъун ва абурун куъмекдалди шикилар чЈугун.

КЈелнавай эсердикай, ганвай темадикай ва я шикилдай са куъруъ сочинение лугъун.

Кхъинар (кхъинрин чЈалан культура)

Кхьинрин чІалан нормаяр: тІвар мана-метлебдив къадайвал (тема дуьздак акъудун, къиле физвай гьерекатрин чка, иштиракзавай ксарин къилихар) хьун, кхьинра чІал гуьрчегардай алатар (синонимар, антонимар, гекъигунар) ишлемишна мини-сочиненияр (хабардин, фикирар лугьунин, шикилар чІугунин, фикирар лугьунин), ганвай темадай суьгьбет ва отзѳв кхьин.

Гьар жуьредин текстерихъ галаз кІвалах

Гьар жуьредин (художественный, научно-популярный ва учебный) текстерикай умуми чирвилер гун ва абур гекъигун. Текстерин жуьреяр арадиз атун, абурун мурад ва месэлаяр.

Тайин темадиз талукъ ктаб хьагъиз алакьун. Темадиз килигна, масадан куьмек галачиз жува-жуваз, ктаб (эсерар) жагьурун ва кІелун. КІелай эсердин ва я чІукунин куьруь мана-метлеб хьлагьун. Ктабдин тІварцІиз, жилдиниз, къвед лагъай жилдиниз, къилериз, сифте гафуниз, шикилриз килигна, ктабдин тахтинан мана-метлеб тайинарун.

Темадин къилин мана, адан къурулуш жува-жуваз тайинарун; текст манайриз пайиз, абуруз къилер гуз чирун. Гьар жуьредин малуматрихъ галаз кІвалахиз чирун.

Вирида санал иштирак авун: суалриз жавабар гуз алакьун, са темадай рахун, юлдашдин рахунрихъ яб акалун, суьгьбет фидай арада текст ишлемишиз алава яз жавабар гун. Справочникрикай ва маса иллюстративный материалрикай менфят къачун.

Художественный эсердин текстинихъ галаз кІвалах. Эсердиз ганвай къилин (тІварцІин) гьавурдик хьун; мана-метлеб чир хьун (суалдиз жаваб: «Вучиз авторди эсердиз ихьтин тІвар ганва?») Текстинин художественный къетІенвилер, чІал гуьрчегардай алатар чир хьун.

Текстина къиле физвай крар галай-галавал тайинариз алакьун. Эсерда иштиракзавай ксарин хесетриз къимет гун, чІал гуьрчегардай алатар (эпитет, гекъигун, гирербола) текстина ишлемишиз. Иштиракзавай ксар, тІебиат, вакъиа къалурун патал авторди ишлемишзавай гафар ва ибараяр

тектинай жагъуриз алакьун. Метлебдин ва крар кьиле физвай кьайдадин рекьяй галай-галайвал (муаллимдин куьмек галаз) тайинарун. Гьикаяда иштиракзавай ксарин чІалан винел гуьзетунар, абурун крар гекьигун, кьалурзавай вакъиайрихъ ва иштиракзавай ксарихъ галаз автордин ва жуван рафтарвал тайинарун.

Гьикаяда иштиракзавай ксариз ва кьилихриз кьимет гун (шикил, кьилих, вакъиа, суьгьбет), адан кьилел атай вакъиа ва вич тухузвай кьайда анализ ийиз алакьун. Текстинин художественный кьетІенвилерин ва чІал гуьрчегардай алатрин винел гуьзетунар тухун: эпитетар, гекьигунар, метафораяр жагъурун. Художественный эсердин (галай-галайвал, хкяна ва куьруь) кьилин мана-метлеб тайинариз ва суьгьбет ийиз алакьун.

Текст галай-галайвал суьгьбет авун: чІукунин кьилин фикир тайинарун, герек тир гафар чара авун, вакъиадиз кьил гун ва галай-галайвал суьгьбет авун; текст паяриз паюн, текстиниз санал важиблу кьил гун, гьар са паюниз кьил гун, план туькІуьрун – сифте суалдин предложенийрин кьайдада, ахпа хабардин предложенийрал кхьенвай план туькІуьрун, жуван гафаралди куьрелди суьгьбет ийиз алакьун.

Ганвай текстинин кІус жува-жуваз суьгьбет авун: эсерда иштиракзавай ксариз кьимет гуз, гьерекат кьиле физвай чка лугъуз алакьун. Иштиракзавай ксар, тІебиат, вакъиаяр кьалурун патал авторди ишлемишнавай гафар ва ибараяр жагъуриз алакьун, текстина гафарин метлебар тайинариз алакьун.

Учебный, научно-популярный ва маса текстерихъ галаз кІвалах

Эсердиз ганвай тІварціин гьавурдик хьун; мана-метлебдин гьавурда хьун (суалдиз жаваб: «Вучиз авторди эсердиз ихътин тІвар ганва?»). Учебный ва илимдинни-популярный текстерин художественный кьетІенвилер тайинарун (малуматар агакьарун). Текстинин кьилин фикир тайинарун. Текст паяриз паюн. Микротемаяр тайинарун. Герек тир гафар. Текстинин модель ва схема. Текст арадал атунин кьайдаяр. Текст галай-

галайвал суьгьбет ийиз алакьун. Текст куьруьдаказ суьгьбет ийиз (текстинай кьилин гафар хкягьиз) алакьун.

Библиографиядин культура. КьетIен жуьредин искусствонин ктаб. Герек тир чирвилерин чешме. Ктабар: учебный (герек тир чирвилер гудай), художественный, справочный. Ктабдин элементар: ктабдин тIварцIиз, жилдиниз, кьвед лагьай жилдиниз, сифте гафуниз, шикилриз килигна ктабдин тахминан мана-метлеб тайинарун. Библиотекадай лазим ктаб хкягьиз алакьун. Аялар патал журналар кIелун.

Ктабрин жуьреяр (печатдай акьуднавай): ктаб-эсердин, ктаб-, кIватIалдин, ктаб-сочиненийрин кIватIал, газетар-журналар, справочникар, словарар, энциклопедияр.

Ганвай списокдай аялрин ктабар картотекадай жагьурун, библиотекада авай аялрин ктабрикай менфят кьачун.

Аялри кIелна кIанзавай литература

Халкьдин сивин яратмишунрин эсерар. ГьвечIи школьникдиз таниш тир, чизвай лезги ва дагьустандин ва маса хакьарин шаирринни классикрин эсерар. Аялар гьеле школадиз кьведалди тежрибада авай, хьсандиз чизвай эсерар; сифтегьан школадин яшда авай аялриз тайинарнавай; юкьван школада кIелна кIанзавай ктабар фикирна кьун.

Жуьреба-жуьре ктабар аваз хьун: тарихдин, суьгьуьрдин, гьакьикьи тушир (фантастикадин) научно-популярнй, справочно-энциклопедически литература; вахт-вахтунда акьудзавай аялар патал ктабар (хкяна).

Аялри кIелна кIанзавай ктабрин кьилин тема: Ватандикай, тIебиатдикай, аялрикай, чи гьвечIи стхайрикай, хьсанваликай ва писвеликай, хьуьруьнрикай (юмордикай) эсерар.

Литературоведческий пропедевтика (практикадай менфят кьачуна)

Муаллимдин куьмек галаз художественный текстина ишлемишнавай гафарин манаяр чир хьун, абур жуван рахунра ишлемишун, иштиракзавай ксар, вакьияяр ва масабур ачухдиз кьалурун патал ишлемишнавай гафар,

ибараяр (эпитетар, тешпигъар, антонимар, синонимар, гекъигунар, метафораяр, мягкем ибараяр) жагъурун.

Литературадин манадин гъавурда гъатун: художественный эсер, художественный образ (къамат), гафунин искусство, суьгъбетчи, тема, сюжет; эсерда иштиракзавай кас, адан шикил, къамат, ихтилатар, вакъиаяр, фикирар; геройдихъ галаз автордин алакъя.

Хабардин (гъикаядин), шикилар лугъунин (суьрет, тебиатдин са чкадин ақунар, интерьер), фикирар лугъунин (геройдин монолог, геройдин диалог) гъикая туькIуьр хъуникай чирвилер.

Прозадин ва шииррин чIал: шииррин эсеррин къетIенвилер (ритма, рифма) чир хъун ва чара ийиз алакъян.

Историко-литературадин мана: фольклор, автордин художественный эсерар (тафават, чаравал).

Эсеррин жанрадин жуьреяр. ГъвечIи фольклордин жуьреяр (къепIинин къилихъ ядай манияр, мисалар, мискIалар); къилин мана тайинарун ва ам чир хъун. Махар (гъайванрикай, суьгъуьрдин, яшайишдин). Махарин художественный къетIенвилер: лексика, туькIуьр хъун (композиция). Литературадин (автордин) махар.

Махунин, баснядин, шииррин бязи къетIенвилерихъ галаз (суьгъуьр, айгъам, иштиракзавайбур, метлеб, везин) практикадин рекъай танишарун.

Аялрин яратмишунрин кIвалах (литературадин эсеррин бинедаллаз)

Аялрин яратмишунрин кIвалахра литературадин эсерра текстинин интерпретация: ролриз пайна кIелун, сегънеламишун; сивин шикилар чIугун, элементар кваз изложение кхьин, художественный эсердин бинедаллаз жуван текст туькIуьриз алакъян.

	<p>Эсед»; Ибрагъимова Гъ. «Игит Абас Исафилоказ»; Саидгъасанов С. «Игит Радим Халикъоваз»; Агъмедпашаева М. «Игит Радим»; Саидгъасанов С. «Игит Зейнудин Батманов».</p> <p><i>Хуралай чирун:</i> Агъмедпашаева М. «Игит Радим». Саидгъасанов С. «Игит Зейнудин Батманов».</p> <p><i>Классдилай къеце келун:</i> Етим Эмин. «Вил атГудач дуйньядихъай ширин я...».</p> <p><i>Проектдин кваллах:</i> «Чаз ислягъвал клан я».</p>	<p>Жув ахтармишун ва жуван агалкъунриз къимет гун. Ктабрин паяр (жилд, къилер, сифте гаф, эхиримжи гаф) чир хъун.</p> <p>Классдилай къеце келунин тарсара таниш тушир писателдин Ю - 15 ктаб чир хъун. Эсердин мана-метлеб чир хъун, мана-метлеб хълагъун. План туькЮьрун, пландай суьгъбет авун. Суалриз жавабар гун. Ктабрин твар, эсердин автор чир хъун, абур карточкайрал кхъиз алакун. «Ша чна келун», «Кард», «Самур», «Дагъустандин дишегъли» журналрин аялар патал разделар келун.</p> <p><i>Жуьтдиз кваллахун:</i> Коллективдин проект «Чаз ислягъвал багъа я» (Баркаллу рухвайрикай шишар ва маса литературадин вечер къиле тухун) <i>Ктабрин выставка гъазурун.</i></p>
--	--	--

IV КЛАСС

(34 сят)

№	Тема, курсунин раздел	Программадин мана	Чирвилер тешкилуни кьайдаяр ва формаяр Аялдин кваллахдин характеристика
1	Тарсуниз гъахъун (1 сят)	Литературадай келун учебник дихъ галаз танишарун. Учебникда авай лишанрин метлебдин гъавурда тун. Учебникдин мана-метлеб. Учебник туькЮьр хъун ва адан шикилар. Словарь.	Литературадай келун учебникдай кьил акъудиз хъун. Тапшуругъар тамамардайла учебникда авай лишанрин метлебар чир хъун ва абур ишлемишун. Къилериз килигна ктабдай жува лазим эсер, са автордин эсерар, са темадиз талукъ эсерар жагъуриз чир хъун. Эсердиз ганвай тварЦин бинадаллаз къилин мана-метлеб чир хъун. Учебникдин эхир къиле ганвай словардикай менфят къачун. Учебник туькЮьр хъун, адан важиблу паяр (жилдер, чинар) чир хъун.
2	Зи чил - зи ватан (5 сят)	Чи ватандиз, адан къегъал ватандашризни баркаллу кваллахриз бахшнавай гъикаяяр. Йисан жуьреба-жуьре вахтунда тибнатдикайни ислягъвиликай, чи республикадин ва	Къилериз килигна учебникдихъ галаз кваллах ийиз алакун, учебникдай (суалар ва тапшуругъар, абзацар, текстиниз талукъ гафар ва мсб.) масадан куьмек галачиз, менфят къачуз алакун. Келай эсердин къилин метлеб ачухарун , ам жуван гафаралди лугъун. Текстинин паярин манадин жигъетдай алакъяар тайинарун , гъикайдин ва я макъаладин план

		<p>Келун: Агъаларов С. «Зи чими рагъ». Жалилов М. «Билбил базардал».</p> <p>Хуралай чирун: Саидов А. «Фу рахана».</p> <p>Проектдин Квалах: «Инсанвилини лишанар».</p>	<p>ксар къалурун ва абуруз къимет гун (муаллимдин куьмек галаз).</p> <p>Литературный чӀалал рахаз чир хьун. Аялрин Келуниз авай гьевес гегьеншарун ва деринарун. Масадан куьмек галачиз Тебиатдикай, Ватандикай, халкъдин баркаллу зегьметдикай эсерар Келун. Абурун мана метлеб чир хьун.</p> <p>Ктабдин тӀварцӀиз, жилдиниз, къвед лагъай жилдиниз, къилериз, сифте гафуниз, шикилриз килигна, ктабдин тахминан ман-метлеб тайинарун.</p> <p>Аялар патал къьенвай ктабрихъ галаз танишвал ва абур тарсара ишлемишиз алакьун. Аялар патал газетар, журналар, «Кард» ва мсб. галаз танишвал ва абур датлана Келун. Библиотекадай лазим ктаб хкъгъиз алакьун.</p>
4	<p>Халкъдин сивин яратмишунар (бсят)</p>	<p>Лезгийрин ва маса халкъарин махар, къисаяр. Махара, кисайра, манийра, мисалрани мискӀалра халкъдин яшайиш, жуван халкъдиз, чилиз Ватандиз кӀанивал къалурун.</p> <p>Лезги халкъдин махар: «Клеви ахвар»; «Къве юлдаш»; «Сарабаш»; «Кесиб касдин акьуллу руш»; «Хъалхъас къибни сикӀ»; «Къаридиз куьмек гайи къушар»; «Лезги халкъдин мисалар ва акьуллу келимаяр».</p> <p>Классдилай къеце Келун: Къурбан Гь. «Ирид чин алай дагълар». Магьмудов А. «Гатуз дагъда».</p> <p>Проектдин Квалах: «Зи рикӀ алай мах».</p>	<p>Къилериз килигна учебникдихъ галаз Квалах ийиз алакьун, учебникдай (суалар ва тапшуругъар, абзацар, текстиниз талукъ гафар ва мсб.) масадан куьмек галачиз, менфят къачуз алакьун.</p> <p>Эсерда къиле физвай вакъиайрин галай-галайвал, абурун алакъаяр тайинарун. Гъайванрин хас лишанриз чӀукар текстинай хкъана Келна, текстикъарун. Масадан куьмек галачиз текст паяриз паюн, абурукай важиблуди хкъагъун ва муаллимдин куьмекдалди вири эсердин къилин фикир тайинарун. Келай эсердин план туькӀуьрун, муаллимдин куьмекдалди адан мана-метлеб хълагъун, тектиниз гафаралди шикилар чӀугун. Жуван гуьзетунрал бинелу хъана гъайванрикай, абурун яшайишдикай гъикая туькӀуьрун. Гъикаяда жуьреба-жуьре чӀал гуьрчегардай гафар ва ибараяр, синонимар ишлемишун. Иштиракзавайбур къалурун ва абуруз къимет гун (муаллимдин куьмек галаз). Вакъиаяр къалурун, Тебиатдин шикилар гун патал авторди ишлемишзавай гафар ва ибараяр масадан куьмек галачиз жагъурун. Литературный чӀалал рахаз чир хьун. Художественный эсердин чӀалан бязи къетӀенвилерихъ галаз (жанрайриз килигна) махуна жедай крар хьун, басняда айгъам хьун таниш хьун.</p> <p>Аялрин Келуниз авай гьевес гегьеншарун ва деринарун. Масадан куьмек галачиз лезгийрин ва маса халкъарин махар ва къисаяр Келун. Абурун мана-метлеб чир хьун. Ктабдин тӀварцӀиз, жилдиниз, къвед лагъай жилдиниз, къилериз, сифте гафуниз, шикилриз килигна, ктабдин тахминан ман-метлеб тайинарун.</p> <p>Аялар патал къьенвай ктабрихъ галаз танишвал ва абур тарсара ишлемишиз алакьун. Аялар патал газетар, журналар, «Кард» ва мсб. галаз танишвал</p>

			<p>ва абур датІана кІелун. Библиотекадай лазим ктаб хкягъиз алакьун.</p> <p><i>КІелунрин винел рахунар:</i> суалар веревирд авун: «Халкъдин сивин яратмишунар вуч я?», «Адак гъихьтин эсерар акатзава?» суалрин гъавурда тун, мисалар гьун.</p> <p><i>Къугъун</i> «РикІел хкваш ва лагъ»: теклифнавай сивин халкъдин эсеррар анализ авун, жанр тайинарун, «Жанр гъихьтин текстерик акатзава?» суалдиз жаваб гун ва жуван фикирар лугъун.</p> <p>Халкъдин сивин яратмишунрикай алава яз малуматар (информацияр) кІватІун.</p> <div data-bbox="798 638 1484 896" style="text-align: center;"> <pre> graph TD A[Махар] --> B[Сивин яратмишунрин] A --> C[Литературадин] B --> D[Субьгъурдин] B --> E[Яшайишдин] B --> F[Гъайванрикай] </pre> </div>
5	<p>Чехи имтигъанрин вахтунда (бсаят)</p>	<p>Халкъдин кьиса. Народная легенда. «Шарвилини Надиршагъ»; Саидов А. «Лувар квай игит»; Мурадов Ш.-Э. «Партизандин паб»; Гашаров Гь. «Игитдин рикІ авай Мусаиб». Шагъпазова А. «Къагъриман хва»; Ибрагъимова Гь. «Афгъанистан – гъамлу макан»; Ражабов А. «Хуьруьн хва»; Саидгъасанов С. «Россиядин игитдиз»; Гашарова А. «Гъуьлуьккай эхиримжи кІвал хъайи...»; Жамалдин Х. «Сагърай уьлкве». «Лезги халкъдин мисаар ва акьуллу келимаяр».</p> <p><i>Классдилай къеце кІелун:</i> Мусайиб С. «Хкягъай эсерар». Пушкин А.С. «Хкягъай произведенияр».</p> <p><i>Хуралай чирун:</i> Саидгъасанов С.</p>	<p>Къилериз килигна учебникдихъ галаз кІвалах ийиз алакьун, учебникдай (суалар ва тапшуругъар, абзацар, текстиниз талукъ гафар ва мсб.) масадан куьмек галачиз, менфят къачуз алакьун.</p> <p>Гъавурдик кваз, дуьз, эсер ийидайвал тамам гафаралди бес къадардин йигинвал аваз кІелун. Эсерда субьбет ийизвай вакъияяр вахтунихъ ва абур арадиз атунин себехрихъ галаз гьикІ алакьалу ятІа, гъабурукай, масадан куьмек галачиз, кьил акьудиз алакьун. КІелай текстинин план жуважуваз туькІуьрун, Ватандин Чехи дяведа халкъарин игитри, дяведа чанар гайи рухвайри авур къегъалвилериз кьимет гуз алакьун, вакъияяр къалурун, текстинай мисалар гъиз текстикъарун. Ватандин Чехи дяведин игитрикай, абуру авур кІвалахрикай гьикая туькІуьрун, шикилар чІугун. Чал гуьрчегардай гафар ва ибараяр, синонимар, лазим предложенияр ва интонация ишлемишун.</p> <p>Аялрин кІелуниз авай гъевес гегъеншарун ва деринарун. Масадан куьмек галачиз лезгийрин ва маса халкъарин махар ва кьисаяр кІелун. Абурун мана-метлеб чир хьун. Ктабдин тІварцІиз, жилдиниз, къвед лагъай жилдиниз, къилериз, сифте гафуниз, шикилриз килигна, ктабдин тахминан ман-метлеб тайинарун.</p> <p>Аялар патал кхьенвай ктабрихъ галаз танишвал ва абур тарсара ишлемишиз алакьун. Аялар патал газетар, журналар, «Кард» ва мсб. галаз танишвал ва абур датІана кІелун. Библиотекадай лазим ктаб хкягъиз алакьун.</p> <p>Ктабрин выставка гъазурун.</p>

		<p>«Россиядин игитдиз».</p> <p>Проектдин кIвалах: «Зи Ватан».</p> <p>ЧIал гегьеншарун: «Игитдин тIвар».</p>	
6	Къуьд (бсят)	<p>ХъуьтIуьн тIебиатдин шикилриз, инсанрин кIвалахризни аялрин машгьулатриз бахшнавай гьикаяяр, шиирар.</p> <p>Саидгьасанов С. «Къуьд атана»; Мурадов Ш.-Э. «Къуьд; Лезги халкъдин мискIалар. Абдуллаев Д. «Жив»; Фетягь А. «Къуьд»; Магьмудов А. «Ракьини мурк цIурурда».</p> <p>Классдилай къеце кIелун: Хаметова Х. «Багьа рекьер».</p> <p>Хуралай чирун: Мурадов Ш.-Э. «Къуьд». Абдуллаев Д. «Жив».</p> <p>ЧIал гегьеншарун: «ЗирикI алай йисан вахт».</p>	<p>Кьилериз килигна учебникдихъ галаз кIвалах ийиз алакьун, учебникдай (суалар ва тапшуругьар, абзацар, текстиниз талукь гафар ва мсб.) масадан куьмек галачиз, менфят къачуз алакьун.</p> <p>Гъавурдик кваз, дуьз, эсер ийидайвал тамам гафаралди бес къадардин йигинвал аваз кIелун. Эсерда суьгьбет ийизвай вакьияяр вахтунихъ ва абур арадиз атунин себебрихъ галаз гьикI алакьалу ятIа, гьабурукай, масадан куьмек галачиз, кьил акьудиз алакьун. КIелай текстинин план жуважуваз туькIуьрун. Жуван гуьзетунрал бинелу хьана хъуьтIуьн тIебиатдикай, инсанрин кIвалахрикай ва машгьулатрикай гьикая туькIуьрун, шикилар чIугун. ЧIал гуьрчегардай гафар ва ибараяр, синонимар, лазим предложенияр ва интонация ишлемишун.</p> <p>Иштиракзавай ксар, вакьияяр къалурун, тIебиатдин шикилар гун патал авторди ишлемишзавай гафар ва ибараяр масадан куьмек галачиз жагьурун. Иштиракзавай ксарин кIвалахриз кьимет гун (муаллимдин куьмекдалди). Эсердин мана0метлебдин гъавурдик хьун ва ам жуван гафаралди хьлагьиз алакьун. Аялрин кIелуниз авай гевес гегьеншарун ва деринарун. Масадан куьмек галачиз лезгийрин ва маса халкъарин махар ва къисаяр кIелун. Абурун мана-метлеб чир хьун. Ктабдин тIварцIиз, жилдиниз, къвед лагьай жилдиниз, кьилериз, сифте гафуниз, шикилриз килигна, ктабдин тахминан ман-метлеб тайинарун.</p> <p>Аялар патал кхьенвай ктабрихъ галаз танишвал ва абур тарсара ишлемишиз алакьун. Аялар патал газетар, журналар, «Кард» ва мсб. галаз танишвал ва абур датIана кIелун. Библиотекадай лазим ктаб хькягьиз алакьун.</p>
7	Гатфар (бсят)	<p>Гатфарин тIебиатдин шикилрикай, инсанрин кIвалахрикай, аялрин къуьгьунрикай гьикаяяр, шиирар, мисалар, мискIалар.</p> <p>Мусаиб С. «Гатфарин гуьзел гъавадиз»; «Лезги халкъдин мискIалар» («Лезгинские народные</p>	<p>Кьилериз килигна учебникдихъ галаз кIвалах ийиз алакьун, учебникдай (суалар ва тапшуругьар, абзацар, текстиниз талукь гафар ва мсб.) масадан куьмек галачиз, менфят къачуз алакьун.</p> <p>Гъавурдик кваз, дуьз, эсер ийидайвал тамам гафаралди бес къадардин йигинвал аваз кIелун. Эсерда суьгьбет ийизвай вакьияяр вахтунихъ ва абур арадиз атунин себебрихъ галаз гьикI алакьалу ятIа, гьабурукай, масадан куьмек галачиз, кьил акьудиз алакьун. КIелай текстинин план жува-</p>